

พัฒนาการฟ้อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

นางวรรณิกา นาโสภ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DEVELOPMENT OF FON KLONGTUM KANTARAROM DISTRICT SRISAKET PROVINCE

Mrs.Wannika Nasok

สถาบันวิทยบริการ

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พัฒนาการฟอนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์

จังหวัดศรีสะเกษ

โดย

นางวรรณิกา นาโลก

สาขาวิชา

นาฏศิลป์ไทย

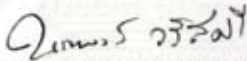
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์วิษชุดา วุฒาทิตย์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.นราพงษ์ จรัสศรี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์วิษชุดา วุฒาทิตย์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์ศิริเพ็ญ อัดไพบุลย์)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วรรณิกา นาโสก : พัฒนาการฟ่อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ.
(DEVELOPMENT OF FON KLONGTUM KANTARAROM DISTRICT SRISAKET
PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ.วิษุตา วุธาติศย์, 183 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญ ความเป็นมาและพัฒนาการ ฟ่อนกลองตุ้ม การศึกษาองค์ประกอบและวิเคราะห์เอกลักษณ์ฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากเอกสารการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษาพบว่า ฟ่อนกลองตุ้มเป็นฟ่อนที่เกิดขึ้นในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ซึ่งมีจุดประสงค์ในการฟ่อนเพื่อเป็นการบูชาพญาแถน ที่เชื่อว่าเป็นผู้ที่บันดาลฝนให้ตกเพื่อการ ทำเกษตรกรรม เช่นเดียวกับฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ ปีพ.ศ.2350-2550 ซึ่งพบพัฒนาการฟ่อนกลองตุ้มในด้าน องค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่

1.ท่าฟ่อน มีท่าฟ่อนอยู่ 2 ยุค คือ ยุคที่ 1 ประมาณปีพ.ศ.2350-2440 ซึ่งเป็นท่าฟ่อนที่ไม่มีแบบแผน ยุคที่ 2 ตั้งแต่ปีพ.ศ.2440-2550 มีท่าฟ่อนทั้งหมด 3 ท่า คือ ท่าที่ 1 ท่าอัญเชิญ ท่าที่ 2 ท่าคำมั่นสัญญา ท่าที่ 3 ท่าเกี่ยว

2.ผู้ฟ่อน มีการเปลี่ยนแปลง 3 ช่วง คือช่วงที่ 1 อดีตกาล ใช้ผู้ชายทั้งหมด ช่วงที่ 2 ประมาณปีพ.ศ.2440-2520 ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการฟ่อนกลองตุ้มกับผู้ชาย ช่วงที่ 3 ประมาณปีพ.ศ.2520-2550 ใช้ผู้หญิงฟ่อน

3.เครื่องแต่งกาย แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ แบบที่ 1 ผู้ฟ่อนเป็นผู้ชายมีการแต่งกายแบบ โบราณ แบบที่ 2 ผู้ฟ่อนใช้ผ้าซิดพันรอบอก แบบที่ 3 สวมเสื้อสีขาว ในแต่ละแบบจะ ประกอบด้วยเครื่องแต่งกายดังนี้ ผ้าซิดใช้ 4 ผืน ได้แก่ ผืนที่ 1 พันศีรษะ ห้อยชายผ้าลงด้านซ้ายมีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร ผืนที่ 2 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว่กันบริเวณ สะโพกด้านขวา ผืนที่ 3 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว่กันบริเวณสะโพกด้านซ้าย ผืนที่ 4 มัดทับผ้าผืนที่ 2,3 บริเวณเอวแล้วผูกเป็นโบว์ ห้อยชายผ้าลงประมาณ 15 เซนติเมตร นุ่งผ้า โสร่ง ใสตุ้มแป 2 เส้น สวมขวยมือ 10 นิ้วและคล้องแขน-คล้องขา

4.เครื่องดนตรีมี 2 คือกลองตุ้มและพังกาย

ภาควิชา..... นาฏยศิลป์.....
สาขาวิชา..... นาฏยศิลป์ไทย.....
ปีการศึกษา..... 2551.....

ลายมือชื่อนิสิต..... บ. 1.
ลายมือชื่ออ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก..... วิษุตา วุธาติศย์

5086614035 : MAJOR THAI DANCE

KEYWORDS : DEVELOPMENT OF FON KLONGTUM / CONSTITUENTS OF FON KLONGTUM /

ROCKET FESTIVAL / KLONGTUM / PANGHAD / SUAY-MUE / PHAYA THAEN // DANCING POSTURES

WANNIKA NASOK : DEVELOPMENT OF FON KLONGTUM KANTARAROM DISTRICT

SRISAKET PROVINCE. ADVISOR : WITSUTA WUTATID, 183 pp.

This thesis aimed to study and analyze importance, history, development, constituents, and identity of Fon Klontum in Ban Nong Kaew, Kantararom District, Srisaket Province. The study was conducted by researching related documents and interviewing related people in various aspects according to the objectives.

The results revealed that Fon Klontum was born in the Rocket Festival of Isaan people. Similarly, the purpose of the dance and the festival is to pay respect to Phaya Thaen who is believed to predestine rain for agriculture. The history of the dance started from 1807 A.D. until 2007 A.D. The development of the constituents of Fon Klontum is as follows:

1. The dancing postures can be divided into two periods. The first period is from 1807 A.D. to 1897 A.D., the dancing postures are not in pattern. The second period is from 1897 A.D. to 2007 A.D., there are 3 dancing postures altogether; the first is invitation, the second is word of honor, and the third is wooing.

2. The performers were changed 3 times. The first period in the past, only men danced. The second period from 1897 A.D. to 1977 A.D. women participated in Fon Klontum with men. The third period from 1977 A.D. to 2007 A.D. only women danced.

3. The costumes can be divided into 3 types; first the old style costumes in case the performers are men, second Khid or patterned silk tying around chest, and third white shirts. In each type, 4 pieces of Khid are used. The first piece is used to tie around head by hanging the rim on the left side around 15 centimeters in length. The second piece is used as a shawl brought over the left shoulder and crossed at the right hip. The third piece is used as a shawl brought over the right shoulder and crossed at the left hip. The fourth piece is used to tie over the second and the third ones and is tied in a bow shape by hanging the rim around 15 centimeters in length. Moreover, there are sarongs, 2 Tum-pe, Suay-Mue on 10 fingers, and arm and leg loops.

4. There are 2 musical instruments; Klontum and Panghad.

Department : Dance

Field of Study Thai Dance

Academic Year : 2008

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยความเมตตาและช่วยเหลือ ตลอดทั้ง คำปรึกษาจากรองศาสตราจารย์ ดร.นราพงษ์ จรัสศรี ผู้ให้ความรู้และแนะแนวทางต่าง ๆ ในการ ทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์วิษุตา วุธาติตย์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่เสียสละเวลาในการให้คำปรึกษา วิทยานิพนธ์ อาจารย์ศิริเพ็ญ อัดไพบุลย์ กรรมการ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ พระครูวรรัตนารักษ์ คุณพ่อสงัด บัวงาม คุณพ่อถวิล บัวเขียว คุณแม่ อุดร บัวงาม นักศึกษาศศ.บ.1.4 สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร ตลอดจนผู้พี่นและผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีได้เอ่ยนาม ที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือผู้วิจัยในการเก็บข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีที่สนับสนุนทุนในการศึกษาต่อ ครั้งนี้ อาจารย์เบญจา ภาณุรัตน์และอาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์และการละครทุกท่านที่ให้ คำปรึกษาต่างๆ และเพื่อนๆ มหาบัณฑิตนาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่คอยเป็นกำลังใจ ซึ่งกันและกัน

สุดท้ายนี้ที่จะขาดไม่ได้ต้องขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อหนูจันทร์-คุณแม่คำพันธ์ ละเลิศ คุณแม่ถนอม นาโสก ส.อ.พิฑูลทัษั นาโสกและน้องแทนขวัญผู้ที่เป็นซึ่งกำลังใจที่สำคัญ ขอขอบคุณ ครอบครัวไมตรีพันธ์และครอบครัวธรรมสัตย์ ที่คอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการ ศึกษา ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีได้เอ่ยนามที่คอยเป็นกำลังใจ ให้ความร่วมมือ และทุน ทรัพย์ในการศึกษาจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

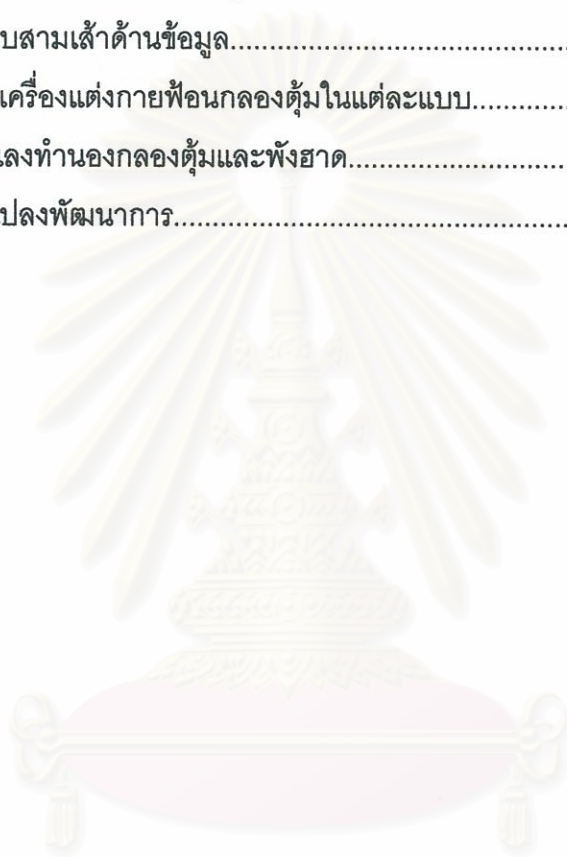
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	8
ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษ.....	8
ประวัติความเป็นมาของอำเภอกันทรารมย์.....	47
ประวัติของหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ.....	54
ประวัติความเป็นมาของฟ่อนกลองตุ้ม.....	63
บริบทที่เกี่ยวข้องกับประเพณีขอลฝน.....	69
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	83
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	84
เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวม.....	86
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	96

บทที่	หน้า
การตรวจสอบข้อมูล.....	99
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	100
4 พัฒนาการและเอกลักษณ์ฟ็อนกลองตุ้ม.....	102
ทำฟ็อนกลองตุ้ม.....	102
พัฒนาการองค์ประกอบฟ็อนกลองตุ้ม.....	113
การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ็อนกลองตุ้ม.....	142
ปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านพัฒนาการฟ็อนกลองตุ้ม.....	143
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	146
รายการอ้างอิง.....	156
ภาคผนวก.....	159
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	171

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
3.1 แยกแยะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้พบนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว.....	89
3.2 การดำเนินงานวิจัยตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550 - 31 มีนาคม พ.ศ. 2552.....	94
3.3 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล.....	100
4.1 เปรียบเทียบเครื่องแต่งกายพบนกลองตุ้มในแต่ละแบบ.....	129
4.2 ใ้ตการบรรเลงทำนองกลองตุ้มและพ้งฮาด.....	136
4.3 การเปลี่ยนแปลงพัฒนาการ.....	140

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 ตราประจำจังหวัดศรีสะเกษ.....	15
2.2 ชนชาวส่วยศรีสะเกษ.....	19
2.3 การแต่งกายของชนเผ่าเขมร.....	22
2.4 การแต่งกายของชนเผ่าส่วยหรือกูย.....	26
2.5 แผนที่จังหวัดศรีสะเกษ.....	32
2.6 ดอกลำดวน ดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ.....	37
2.7 ประเพณีการบวชของชาวบ้าน.....	41
2.8 ป้ายสถานีรถไฟอำเภอกันทรารมย์.....	48
2.9 แผนที่อำเภอกันทรารมย์.....	50
2.10 แผนที่หมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ.....	59
2.11 พระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสว่างนารามและที่ปรึกษาฟ่อนกลองตุ้ม.....	65
2.12 ป้ายคณะฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว.....	67
2.13 พิธีห่านางแมว.....	77
2.14 พิธีแห่นางดัง.....	78
4.1 “ทำน้ำ”.....	103
4.2 ทำที่ 1 “ ทำอัญเชิญ”	104
4.3 ทำที่ 1 “ ทำอัญเชิญ” ทำต่อเนื่อง.....	105
4.4 ทำที่ 2 “ทำคำมั่นสัญญา”.....	106
4.5 ทำที่ 2 “ทำคำมั่นสัญญา” ทำต่อเนื่อง.....	107
4.6 ทำที่ 2 “ทำคำมั่นสัญญา” ทำต่อเนื่อง.....	108
4.7 ทำที่ 3 “ทำเกี่ยว”.....	109
4.8 การแต่งกายฟ่อนกลองตุ้มแบบที่ 1.....	117
4.9 ผ้าลายดอกแก้ว.....	118
4.10 ผ้าซิดที่ชาวบ้านหนองแก้วทอเอง.....	119
4.11 ผ้าไสร่ง.....	120
4.12 เงินฮาง.....	121

ภาพที่	หน้า
4.12 เงินสาง.....	121
4.13 คล้องแขน – คล้องขา ที่ทำจากสายไฟ แล้วนำกระดาษตังโกสีเงินมาพัน.....	122
4.14 ตุ่มเป.....	122
4.15 ต้นไคร้หางนาค.....	123
4.16 ต้นไคร้หางนาคที่เหลาจนเรียบ.....	124
4.17 ต้นไคร้หางนาคที่ผ่าออกเป็นแฉก.....	124
4.18 วิธีการสาน.....	125
4.19 ดอกฝ้ายสีขาวที่นำมาติดบนปลายขวยมือ.....	126
4.20 ต้นไคร้หางนาคที่นำมาเหลาแล้วผ่าโคนเป็นรูปกรวย.....	126
4.21 ขวยมือใช้ในการฟ้อนกลองตุ้ม.....	127
4.22 ผู้วิจัยศึกษาการทำขวยมือจากจากตาสูด ชาวบ้านหนองแก้วที่ยังคงรักษาและ อนุรักษ์การทำขวยมือ ในปัจจุบันมีเพียงคนเดียวในหมู่บ้าน.....	127
4.23 การแต่งกายแบบที่ 2 แบบโบราณ.....	128
4.24 การแต่งกายแบบที่ 3.....	129
4.25 การแสดงของชาวเมืองอุบลราชธานี.....	131
4.26 กลองตุ้ม.....	133
4.27 พังฮาดและไม้ตีพังฮาด.....	134
4.28 กลองตุ้มและพังฮาด.....	134
4.29 ผู้ตีกลองตุ้มและพังฮาด.....	135
4.30 ลักษณะการบรรเลงประกอบการฟ้อนกลองตุ้ม.....	136
4.31 การแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและพังฮาด แบบที่ 1.....	137
4.32 การแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและพังฮาด แบบที่ 1.....	138
4.33 การแสดงฟ้อนกลองตุ้มในเทศกาลเงาะ-ทุเรียน จังหวัดศรีสะเกษ.....	140

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ

หน้า

2.1 แสดงการก่อตั้งหมู่บ้านในเขตเมืองหนองบัวลุ่มภู.....	56
--	----

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ฟ็อนกลองตุ้มเป็นการฟ็อนรำเพื่อประกอบประเพณีชนิดหนึ่งของชาวอีสาน โดยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการบูชา บวงสรวง เทวดา ผีบรรพบุรุษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพญาแถนซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอีสานนับถือและจะต้องทำพิธีเพื่อบวงสรวงด้วยการฟ็อนรำ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจและบันดาลฝนให้ตกมา เพื่อให้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตด้านเกษตรกรรม

การฟ็อนกลองตุ้มของชาวอีสาน ถือว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตเป็นอย่างมากซึ่งชาวอีสานได้รับการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมทางสังคมและศาสนา โดยยึดแนวการปฏิบัติตามบรรพบุรุษด้วยการบอกเล่าบ้างหรือแสดงออกถึงสัญลักษณ์แห่งความเชื่อด้วยการรำรำเพื่อบูชาบวงสรวงตามความเชื่อของชาวอีสาน โดยมีวิวัฒนาการการสืบต่อกันมารุ่นสู่รุ่น ชาวอีสานอาศัยศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามสัญชาตญาณ ชาวอีสานจึงแสดงออกด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจ จากการแสดงพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดฟ็อนกลองตุ้มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมหรือประเพณีบุญบั้งไฟ¹

ชาวอีสานมีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งยังคงศรัทธาและเลื่อมใสในเรื่องของพระพุทธรูปศาสนา ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวอีสานจึงมีความเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทั้ง 12 เดือน เรียกว่า“ประเพณีฮีตสิบสอง” ประเพณีฮีตสิบสองถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาสภาพสังคมให้คงอยู่และเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชาวอีสาน ประเพณีฮีตสิบสอง ถือว่าเป็นหัวใจของชาวอีสาน เนื่องจากเป็นประเพณีที่ไม่มีระเบียบกฎหมายในการปกครองที่ตายตัว ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติร่วมกันนี้ สังคมย่อมขาดระเบียบ ไม่มีความสุข ดังนั้นชาวอีสานจึงถือว่าประเพณีฮีตสิบสองเป็นกำหนดกฎเกณฑ์หรือข้อปฏิบัติทางสังคมซึ่งบางอย่างก็ถูกทอดทิ้งบางอย่างก็ถูกแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนด้วยเหตุผลว่าทำให้ถูกต้องตามกาลเทศะ ความสำคัญและความจำเป็นทางสังคม ประเพณีฮีตสิบสองที่ชาวอีสานยังคงรักษาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นอันได้แก่ เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคูณลานบุญคุ้มหรือบุญกุ่มข้าวใหญ่ เดือนสามบุญข้าวจีหรือมาฆะบูชา เดือนสี่บุญพระเวส เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดบุญข้าสละ เดือนแปดบุญเข้าพรรษาหรืออาสาฬหบูชา เดือนเก้าบุญข้าประดับดิน

¹ประทีน พวงสำลี, หลักนาฏศิลป์ (กรุงเทพฯ: ไทยมิตรการพิมพ์, 2514), หน้า 34.

เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกฐิน ในรอบ 1 ปี ชาวอีสานจะมีการทำบุญทุกเดือน²

ในแต่ละเดือนที่ชาวอีสานมีการทำบุญฮีตสิบสองนั้น ก็จะมีการฟ้อนหรือการละเล่นที่เกี่ยวข้องในแต่ละเดือน เช่น บุญเดือนยี่ จะมีการทำขวัญข้าว มีฟ้อนรำที่เกี่ยวกับการนวดข้าว บุญเดือนห้าหรือบุญสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะมาเล่นสรงน้ำพระ ก่อกองทรายแล้วร้องรำทำเพลง เช่นเดียวกับกับบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟ มีขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงก่อนการทำนา เมื่อทำการจุดบั้งไฟขึ้นสู่เบื้องบนเป็นการบูชาพญาแถน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นจอมเทพผู้บันดาลให้ฝนตกลงมาเพื่อให้ชาวอีสานมีน้ำในการทำนา เนื่องจากชาวอีสานมีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและอาชีพเกษตรกรรมของตน ประเพณีบุญบั้งไฟมีกำหนดการจัดงาน 3 วัน วันแรกเรียกว่า วันเจ็้จะมีการจัดขบวนแห่บั้งไฟเพื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศล วันที่สองเป็นวันประกวดขบวนแห่ โดยจะพิจารณาลีลาท่าฟ้อนของแต่ละขบวน การแต่งกายและความพร้อมเพรียงของขบวนฟ้อนและตัวบั้งไฟ ตัวบั้งไฟซึ่งก็มีทั้งประเภทตกแต่งสวยงามและประเภทความคิดสร้างสรรค์ วันสุดท้ายเป็นการจุดบั้งไฟก็จะมีการเล่นต่างๆ เช่น การเส็งกลอง³ การแข่งขันหัวล้านชนกัน เป็นต้น บั้งไฟทุกบั้งมีการประกวดความสูงบั้งไฟของคณะใดไม่พุ่งขึ้นหรือแตกกลางอากาศคนในคณะบั้งไฟนั้นจะต้องถูกจับลงโคลนตามประเพณีเพราะถือว่าแพ้การประกวด

ในประเพณีบุญบั้งไฟก็ได้เกิดการฟ้อนชนิดหนึ่งคือฟ้อนกลองตุ้ม ฟ้อนกลองตุ้มเป็นการฟ้อนพื้นบ้านของชาวอีสานที่มีความเก่าแก่ชนิดหนึ่งซึ่งมีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน โดยเฉพาะที่หมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษที่ยังคงรักษาและสืบทอดฟ้อนกลองตุ้มมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานประมาณ 200 ปี และมีพัฒนาการในด้านต่างๆ ได้แก่ ท่าฟ้อน ผู้ฟ้อน เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี โอกาสที่ใช้ในการฟ้อนกลองตุ้มที่ควรได้รับการศึกษาและพัฒนาต่อไป

² วาสนา บันทูปา, "ฟ้อนช่วยมืออีสาน," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 170.

³ เส็งกลอง คือการละเล่นชนิดหนึ่ง โดยชาวบ้านจะเอากลองมาตั้งเป็นคู่ใกล้ๆ กัน แล้วผลัดเปลี่ยนกันตีทีละคนๆ แต่ละฝ่ายจะตีกันเต็มแรงพร้อมๆ กันทั้งสองพวก กลองของฝ่ายใดมีเสียงดังกว่าจะเป็นฝ่ายชนะก็จะให้ร้องแล้วเดินรำไปต่างๆ นานา เป็นการแสดงว่ากลองของตนนั้นเสียงดัง แล้วก็หามกลองไปแข่งกับพวกอื่นๆ อีกต่อไป

ทำพ็อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วนั้น ในสมัยโบราณจะไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน แต่ชาวบ้านจะพ็อนเพื่อความสนุกสนานในประเพณีบุญบั้งไฟ ส่วนมากเน้นการเคลื่อนไหวร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นมือ แขนและขา โดยจะพ็อนให้พร้อมเพรียงและเข้ากับจังหวะดนตรี หลังจากที่ได้มีการเลือกตั้งผู้นำชุมชนในเขตหมู่บ้านหนองแก้ว จึงได้มีการคิดปรับปรุงทำพ็อนขึ้นโดยยังคงรักษารูปแบบและเอกลักษณ์ทำพ็อนดั้งเดิม ในปัจจุบันพ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วมีทำพ็อนทั้งหมด 3 ท่า

ในสมัยโบราณผู้พ็อนกลองตุ้มจะใช้ผู้ชายในการพ็อนทั้งหมด จากนั้นจึงมีพัฒนาการมาใช้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง สุดท้ายด้วยเหตุผลจากความจำเป็นต่างๆ และปัจจัยทางสังคมที่ฝ่ายชายจะต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ผู้หญิงจึงมีบทบาทในการพ็อนกลองตุ้มมากยิ่งขึ้นซึ่งผู้หญิงนั้นมีความอ่อนหวาน พิถีพิถันในท่าพ็อนมากกว่าจึงสามารถรักษาวัฒนธรรมรูปแบบพ็อนกลองตุ้มได้ดีกว่าผู้ชาย ผู้พ็อนส่วนใหญ่อยู่ในระหว่างวัยกลางคนถึงคนชรา อายุประมาณ 15-60 ปี โดยไม่จำกัดจำนวนผู้พ็อนจะมีตั้งแต่ 20-60 คนหรือมากกว่า

การแต่งกายของพ็อนกลองตุ้มนั้นนิยมใช้ผ้าพื้นเมืองที่ชาวบ้านทอเองมาใช้ในการพ็อน ซึ่งเรียกว่า ผ้าซิด จะใช้พาดไหล่ 2 ผืน ผืนแรกพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว่กันบริเวณสะโพกด้านขวา ผืนที่ 2 พาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว่กันบริเวณสะโพกซ้ายกับใช้โพกศีรษะ 1 ผืน และใช้มัดเอว 1 ผืน รวมใช้ทั้งหมด 4 ผืน นุ่งผ้าใส่รงที่ทอจากผ้าไหมหรือด้าย โดยมีลักษณะคล้ายผ้าถุงมีลายตารางรอบผืน สวมสร้อยที่ทำจากใบตาลซึ่งเรียกว่า ตุ้มเป ใช้ 2 เส้น พาดมาไขว่กันคล้ายกับการห่มสไบ สวมขวยมือที่ทำจากไคร้หางนาคหรือไม้ไผ่ ยาวประมาณ 1 ฟุต โดยนำฝ้ายสีขาวทำเป็นพู่บนขวยมือทั้งสอง ใส่นิ้วมือทั้ง 10 นิ้ว เครื่องแต่งกายเหล่านี้ล้วนบ่งบอกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยนำเอาวัสดุที่มีมาสร้างเป็นเครื่องแต่งกายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพ็อนกลองตุ้ม

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงประกอบการพ็อนกลองตุ้มนั้น จะมีอยู่เพียง 2 ชนิด คือ กลองตุ้มและพังกาด กลองตุ้มเป็นกลองสองหน้า หน้ากลองซึ่งด้วยหนังสัตว์ ไม้ที่นำมาทำเป็นไม้แก่น เช่น ไม้มะค่า มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาเจาะรูให้ทะลุทั้งสองด้านเพื่อร้อยเชือกใช้สำหรับแขวนกับไม้หาม ส่วนพังกาดเป็นการนำเอาแผ่นทองเหลืองชนิดดีที่มีความทนทาน แล้วนำมาดัดแปลงโดยช่างที่มีความเชี่ยวชาญทำเป็นรูปวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร และทำขอบรอบวงกลมสูงประมาณ 5 เซนติเมตร นำมาเจาะรูให้ทะลุทั้งสองด้านเพื่อร้อยเชือกใช้สำหรับแขวนกับไม้หาม⁴

⁴ชูลีพร หงสวิเศษ, "พ็อนกลองตุ้ม," (ผลงานการค้นคว้าริเริ่มทางด้านนาฏศิลป์ คุรุศาสตร์บัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2542), หน้า 26.

เนื่องจากในปัจจุบันฟอนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัยการฟอนและบ้านที่กรวบรวมไว้อย่างเป็นทางการเป็นแบบแผน เหตุผลอีกประการหนึ่งที่เป็นปัจจัยควรเร่งศึกษาเนื่องจากปัจจุบันหาผู้ที่จะมาสืบทอดทำฟอนนั้นมีน้อย เพราะวัยรุ่นนิยมเข้าไปเรียนหรือทำงานในเมืองหลวง คงเหลือแต่ผู้ฟอนที่เป็นคนวัยกลางคนถึงคนชรา ในอนาคตอาจจะไม่มีผู้สืบทอดการฟอนกลองตุ้มนี้อีกต่อไป เมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสศึกษาและเห็นว่าควรจะมีการศึกษาอย่างจริงจังเพื่อเป็นการอนุรักษ์ด้านการแสดงพื้นบ้านให้อนุชนรุ่นหลัง ได้เห็นถึงวิถีชีวิตอีกแง่มุมหนึ่งของชาวอีสาน ในด้านการพัฒนาภูมิปัญญาการฟอนกลองตุ้มของชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

จากความสำคัญดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาฟอนกลองตุ้มหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ด้านความสำคัญ ความเป็นมาและพัฒนาการและเอกลักษณ์ทำฟอนกลองตุ้มในด้านต่างๆ วิเคราะห์เอกลักษณ์และพัฒนาการเพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ฟอนกลองตุ้ม ผู้วิจัยหวังว่าการฟอนกลองตุ้มจะมีประโยชน์และสำคัญต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองแก้วและผู้ที่จะศึกษาฟอนกลองตุ้มเพื่อเป็นแนวทางที่จะอนุรักษ์และพัฒนาฟอนกลองตุ้ม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานอันล้ำค่าสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสำคัญ ความเป็นมา และพัฒนาการฟอนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและวิเคราะห์เอกลักษณ์ทำฟอนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นเกี่ยวกับการศึกษาพัฒนาการและองค์ประกอบฟอนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการฟอนในประเพณีบุญบั้งไฟ โดยศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.2350 - พ.ศ.2550

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล วิธีรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำราของผู้ทรงคุณวุฒิและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวกับการฟอนกลองตุ้ม นาฏศิลป์ไทย ดนตรีพื้นบ้านและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ทำการวิจัย

2. ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลในเขตพื้นที่ทำการศึกษาดังนี้

2.1 การสังเกตการณ์ คู่มือการถ่ายทอดทำฟอน การฝึกซ้อม และชมการแสดง ฟอนกลองตุ้มของชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

- สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยการเข้ารับการฝึกหัดทำฟอนกลองตุ้มของชาวบ้านหนองแก้ว จากผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่

- สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการเข้าชมการซ้อมและแสดงฟอนกลองตุ้มในโอกาสต่าง ๆ ที่มีฟอน เช่น งานเทศกาลดอกคำءวนบาน งานเทศกาลเงาะ-ทุเรียน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

- สัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้ฟอน นักดนตรี ผู้ควบคุมคณะหรือผู้นำชาวบ้าน

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล โดยประมวลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้มาวิเคราะห์ในเรื่องขององค์ประกอบ ทำฟอน พัฒนาการและเอกลักษณ์ของฟอนกลองตุ้ม

4. ขั้นนำเสนอผลการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาดังวิธีพรรณนาวิเคราะห์

การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล มีแนวทางการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ขอบเขตของการวิจัย
- วิธีดำเนินการวิจัย
- นิยามศัพท์เฉพาะ
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษ
- ประวัติอำเภอกันทรารมย์
- ประวัติหมู่บ้านหนองแก้ว
- ประวัติฟ็อนกลองตุ้ม

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- การเก็บรวบรวมข้อมูล
- การตรวจสอบข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 4 พัฒนาการและเอกลักษณ์ฟ็อนกลองตุ้ม

- ทำฟ็อนฟ็อนกลองตุ้ม
- พัฒนาการองค์ประกอบฟ็อนกลองตุ้ม
- วิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ็อนกลองตุ้ม

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

- อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า
- ข้อเสนอแนะ

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลองตุ้ม	หมายถึง	ลักษณะของกลองสองหน้า หน้ากลองซึ่งด้วยหนังสัตว์ ไม้ที่นำมาทำเป็นไม้แก่น มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาเจาะรูให้ทะลุทั้งสองด้าน
ฟังฮาด	หมายถึง	การนำแผ่นทองเหลืองชนิดดีที่มีความหนาแน่น นำมาดัดแปลงโดยช่างผู้มีความเชี่ยวชาญทำเป็นรูปวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร และทำขอบรอบวงกลมสูงประมาณ 5 เซนติเมตร

ชวยมือ	หมายถึง	อุปกรณ์ถักด้วยไคร้หางนาค แล้วใช้ฝ้ายสีต่าง ๆ พันสวยงาม เป็นอุปกรณ์ในการฟ้อนกลองตุ้ม
พญาแถน	หมายถึง	ผู้ที่ชาวอีสานเชื่อว่ามีอำนาจบันดาลให้ฝนตกตามฤดู ทำให้ชาวอีสานมีน้ำที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม
ครูบาถ่าน	หมายถึง	พระสงฆ์ที่เป็นคนเก่าแก่ และจำพรรษาอยู่ในวัดมานาน
องค์ประกอบฟ้อนกลองตุ้ม	หมายถึง	ท่าฟ้อน ผู้ฟ้อน การแต่งกาย ดนตรี โอกาสที่ใช้ในการฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะทำให้เกิดประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ดังนี้

1. ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงพัฒนาการของฟ้อนกลองตุ้มและองค์ประกอบการฟ้อนกลองตุ้มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อเป็นแนวทางอนุรักษ์และสืบทอดเอกลักษณ์การฟ้อนกลองตุ้ม
3. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ค้นคว้าการฟ้อนกลองตุ้มในด้านอื่น ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน จังหวัดศรีสะเกษก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเป็นมายาวนานตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่พ.ศ.ใด และเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีศิลปวัฒนธรรมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่หมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ ยังคงยึดถือในขนบประเพณีที่บรรพบุรุษสร้างไว้และสืบทอดกันมาชั่วลูกชั่วหลาน นั่นคือฟ้อนกลองคุ่ม เพื่อในงานวิจัยบรรลุตตามวัตถุประสงค์และเป็นการสร้างความเข้าใจในเรื่องราวของประวัติภูมิหลัง ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษ อำเภอกันทรารมย์ และหมู่บ้านหนองแก้ว ดังนี้

ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษ

จากการข้อมูลเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของจังหวัดศรีสะเกษก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า¹

“ในสมัยก่อนอยุธยานั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เรื่องราวที่รู้กันทั่วไปส่วนมากได้จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุซึ่งเล่าต่อกันมา นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า พื้นที่ในภาคอีสานในปัจจุบันเป็นที่อยู่อาศัยของพวกละว้าและลาว มีแคว้นแคว้นอาณาจักรที่เรียกว่า “อาณาจักรพูนัน”

ประมาณปีพ.ศ.1100 พวกละว้าที่เคยมีอำนาจปกครองอาณาจักรพูนันเสื่อมอำนาจลง ขอมเข้ามามีอำนาจแทนและตั้งอาณาจักรเจนละหรืออีสานปุระขึ้น พวกละว้าถอยร่นไปทางเหนือปล่อยให้พื้นที่ภาคอีสานรกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมากเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดใกล้เคียงจึงถูกทิ้งให้เป็นที่รกร้างและเป็นป่าดง ขอมได้แบ่งการปกครองเป็น 3 ภาค โดยมีศูนย์การปกครองอยู่ที่ละโว้(ลพบุรี)พิมาย(นครราชสีมา)และสกลนคร มีฐานะเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นตรงต่อศูนย์กลางการปกครองใหญ่ที่นครวัด ในยุคที่ขอมเรืองอำนาจศรีสะเกษน่าจะเป็นดินแดนแห่งหนึ่งที่ขอมใช้เป็นเส้นทางไป

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ศรีสะเกษแดนปราสาทขอมเมืองดอกคำดวน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ม.ป.ป.), หน้า 29-71.

มาระหว่างเมืองประเทศราชดังกล่าวแล้ว เพราะปรากฏโบราณสถานโบราณวัตถุของขอม ซึ่งกรมศิลปากรสำรวจในจังหวัดศรีสะเกษเมื่อพ.ศ.2512 จำนวน 15 แห่ง ไม่รวมเขาพระวิหารซึ่งเป็นเทวะสถานของขอมที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีปราสาทหินสระกำแพงใหญ่สระกำแพงน้อย ปราสาททลุมพุกปราสาทบ้านทามจาน ปราสาทเยอ ปราสาทโดนตวล(ช่องตาเฒ่าอำเภอกันทรลักษ์) สันนิษฐานว่าโบราณสถานเหล่านี้มีอายุประมาณ 1,000 ปีเศษ มีอยู่ตามท้องที่อำเภอต่างๆ ของจังหวัดศรีสะเกษ ขอมคงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักและประกอบพิธีทางศาสนาระหว่างเดินทางจากนครวัดนครธมข้ามเทือกเขาพนมดงรักมาสู่ศูนย์กลางการปกครองภาคอีสานทั้ง 3 เมืองดังกล่าวแล้ว เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงไทยเริ่มมีอำนาจครอบครองดินแดนเหล่านี้ขณะเดียวกันจังหวัดศรีสะเกษมีสภาพเป็นป่าดงอยู่นานเพราะแม้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางก็ได้บันทึกกล่าวถึงจังหวัดศรีสะเกษในเอกสารใดเพียงจะได้มีการบันทึกหลักฐานในพงศาวดารกล่าวถึงเมืองสุรินทร์ด้วย

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรไทยกว้างขวางมาก มีชาวบ้านป่าซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย (MINORITY) อาศัยอยู่แถบเมืองอัตปือแสนแป แคว้นจำปาสักฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน ชนพวกนี้เรียกตัวเองว่า“ชา” “ส่วย” “กวย” หรือ “กุย” อยู่ในดินแดนของราชอาณาจักรไทยโดยสมบูรณ์(เพิ่งเสียให้ฝรั่งเศสเมื่อพ.ศ.2436 หรือ ร.ศ.112) พวกนี้มีความรู้ความสามารถในการจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งาน ชาวส่วยหรือชาวกวยได้อพยพย้ายที่ทำมาหากินข้ามมาฝั่งขวาแม่น้ำโขงเนื่องจากชาวเมืองศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทน์) ได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานแย่งที่ทำมาหากิน ในปี พ.ศ.2260 ชาวส่วยได้อพยพแยกออกเป็นหลายพวกด้วยกัน แต่ละพวกมีหัวหน้าควบคุมมา เช่น เชียงปุม เชียงสี เชียงสง ตากะจะและเชียงขัน เชียงมะ เชียงไชย หัวหน้าแต่ละคนก็ได้หาสมัครพรรคพวกไปตั้งรกรากในที่ต่างๆ กัน เวียงปุมอยู่ที่บ้านที่ เชียงสีหรือตะกะฮาม อยู่ที่รัตนบุรี เชียงสงอยู่บ้านเมือลิ่ง(อำเภอจอมพระ)เชียงมะอยู่ที่สังขะเวียงไชยอยู่บ้านจารพัด(อำเภอศรีขรภูมิ) ส่วนตากะจะและเชียงขัน อยู่ที่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน (บ้านดวนใหญ่ปัจจุบัน) พวกส่วยเหล่านี้อยู่รวมกันเป็นชุมชนใหญ่หาเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรและหาของป่ามาบริโภคใช้สอย มีการไปมาหาสู่ติดต่อกันระหว่างพวกส่วยอยู่เสมอ มีสภาพภูมิประเทศติดต่อเขตกัมพูชาและมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นกั้นเขตแดนป่าดงเขตนี้นี้ฝูงสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ ไชลองช้างพัง ช้างพลาย ฝูงแก้งวาง ละมั่งและโคแดงอยู่มากมายตามทุ่งหญ้าและราวป่าเหมาะกับการทำมาหาเลี้ยงชีพของชาวส่วยอย่างยิ่ง”

สุทัศน์ กองทรัพย์ได้กล่าวถึงกลุ่มชนส่วยว่า²

“เดิมกลุ่มชนส่วยอยู่ภายใต้การปกครองของเขตนครปากนาคนบุรี (นครจำปาศักดิ์) แล้วตั้ง เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินชาวส่วยที่อยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์นครจำปาศักดิ์ การปกครองของกษัตริย์นครจำปาศักดิ์ในบริเวณนี้ได้ บังคับและเกณฑ์แรงงาน จึงได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งตะวันตกและมีการอพยพอีก หลายครั้ง เมื่อเกิดอุทกภัยหรือภัยทางการเมือง ในราวปีพ.ศ.2200”

กลุ่มชนส่วยได้อพยพมาจากเมืองอัตปือแสนแปแล้วแยกย้ายกันมาตั้งบ้านเรือนที่หัวเมือง เขมรป่าดง และได้อพยพมาทั้งหมด 6 กลุ่ม³ ได้แก่

1. กลุ่มที่ 1 ตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านเมืองที่(บ้านเมืองที่ ตำบลเมืองที่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีหัวหน้าชื่อ เชียงปุม
2. กลุ่มที่ 2 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเตาหรือบ้านกุดหวาย (อำเภอชุมขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ) มีหัวหน้าชื่อ เชียงขัน และ ตากะจะ
3. กลุ่มที่ 3 มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองสิง (เขตอำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์) มีหัวหน้าชื่อ เชียงสา
4. กลุ่มที่ 4 มาตั้งหลักฐานอยู่ที่โคกลำดวน (อำเภอชุมขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีหัวหน้าชื่อตากะจะ และเชียงขัน
5. กลุ่มที่ 5 มาตั้งหลักฐานอยู่ที่บ้านอัจจะปะนิงหรือโคกอัจจะ (เขตอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์) มีหัวหน้าชื่อเชียงมะ
6. กลุ่มที่ 6 มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านกุดปะไท บ้านจารพัด ตำบลจารพัด อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ มีหัวหน้าชื่อ เชียงไชย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²สุทัศน์ กองทรัพย์, “ความสำคัญของหัวเมืองคูขันธุ์ สังขะ และสุรินทร์ พ.ศ.2302-2450,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2543), หน้า 16-17.

³สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสุรินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 39.

นอกจากนี้เมื่อมีประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2459 ได้กล่าวถึงประวัติการก่อตั้งเมืองในปี.ศ. 2302 ซึ่งตรงกับสมัยแผ่นดินพระบรมราชาที่ 3 ว่า⁴

“พ.ศ.2302 ปีเถาะ จุลศักราช 1181 ตรงกับสมัยแผ่นดินพระบรมราชาที่ 3 หรือพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์(พระเจ้าเอกทัศ)กษัตริย์องค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา พระยาช้างเผือกของพระองค์ได้แตกออกจากโรงช้างต้นในกรุงศรีอยุธยา เดินทางมา ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โปรดให้ทหารเอกคู่พระทัยสองพี่น้อง(เข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จ พระนามเดิม ทองด้วงและกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระนามเดิมบุญมา) คู่มไพร่พล 30 นาย ออกติดตามผ่านมาแขวงพิมาย ทราบจากเจ้าเมืองพิมายว่า ในดงริมเขาพนมดงรักมีพวกส่วยชำนานูใช้การจับช้างเลี้ยงช้าง สองพี่น้องกับไพร่พล จึงได้ติดตามสองพี่น้องไปเชียงสีไปที่บ้านกุดหวาย (อำเภอรัตนบุรี)เชียงสีจึงได้พาสองพี่น้องและไพร่พลไปตามหาเชียงสงที่บ้านเมืองสิง เชียงปุมที่บ้านเมืองที เชียงไชยที่บ้านกุดปะไท ตากะจะและเชียงขันที่บ้านโคกลำดวน เชียงมะที่บ้านอ้อจะปะนึ่ง(เขตอำเภอสังขะ) ทุกคนร่วมเดินทางติดตามพระยาช้างเผือก สองพี่น้องและหัวหน้าป่าดงทั้งหมด ได้ติดตามล้อมจับพระยาช้างเผือกได้ที่บ้านหนองโชนได้คืนมาและนำส่งถึงกรุงศรีอยุธยา ด้วยความดีความชอบในครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสุริยามรินทร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หัวหน้าบ้านป่าดงมีบรรดาศักดิ์ทั้งหมด ตากะจะหัวหน้าหมู่บ้านโคกลำดวน ได้เป็นหลวงแก้วสุวรรณเชียงขันได้เป็นหลวงปราบอยู่กับตากะจะ”

ต่อมาหัวหน้าหมู่บ้านป่าดงทั้ง 5 ได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงศรีอยุธยา โดยนำสิ่งของไปทูลเกล้าฯ ถวาย คือช้าง ม้า แก่นสน ยางสน ปีกนก นกระมาด (นอแรด)งาช้าง ขี้ผึ้งน้ำผึ้งเป็นการส่งส่วยตามพระราชประเพณี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทรงพิจารณาเห็นความดีความชอบเมื่อครั้งได้ช่วยเหลือจับพระยาช้างเผือกและเมื่อหัวหน้าหมู่บ้านได้นำสิ่งของไปทูลเกล้าฯถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบรรดาศักดิ์ให้หัวหน้าหมู่บ้านสูงขึ้นทุกคน ในปี พ.ศ.2302 นี้เอง หลวงแก้วสุวรรณ(ตากะจะ)บ้านโคกลำดวน ได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนมี

⁴ประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2459”(2459,28 พฤษภาคม).ราชกิจจานุเบกษา,(เล่ม33) [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2459/A/51.PDF>. (เข้าถึงเมื่อ : 25 พฤษภาคม 2551)

พระบรมราชโองการยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวนซึ่งเดิมเรียกว่า “เมืองศรีนครลำดวน” ขึ้นเป็นเมืองขุขันธ์แปลว่า “เมืองป่าดง” ให้พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนเป็นเจ้าของเมืองปกครองเมืองขุขันธ์ ในอดีตมีอาณาเขตกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ที่เป็นอำเภอต่างๆ หลายอำเภอของจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน โดยก่อนปีพ.ศ.2481 ใช้นามว่า “อำเภอห้วยเหนือ” ขึ้นต่อการปกครองของเมืองขุขันธ์ ในปีพ.ศ.2306 ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีตรงกับรัชสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศหรือสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมโคกลำดวนขึ้นเป็นเมืองขุขันธ์ ให้มีเจ้าเมืองปกครอง มาจนถึงปลายปีพ.ศ.2449 ได้มีการย้ายที่ทำการศาลากลางเมืองขุขันธ์ ไปตั้งอยู่ที่อำเภอกกลางศรีสะเกษและยังคงใช้นามว่า ศาลากลางเมืองขุขันธ์ พ.ศ.2459 เมืองขุขันธ์ จึงมีนามว่า “จังหวัดขุขันธ์” พ.ศ.2481ได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัดขุขันธ์เป็นนามจังหวัดศรีสะเกษ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 14 พฤศจิกายน 2481 เล่มที่ 55 หน้า 658 ซึ่งต่อมาในพ.ศ.2459 มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด ลงวันที่ 19 พฤษภาคม ปีนั้นเองเมืองขุขันธ์จึงเรียกใหม่เป็น “จังหวัดขุขันธ์” ตามนั้น

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ กล่าวถึงประวัติจังหวัดศรีสะเกษในสมัยกรุงธนบุรี ว่า⁵

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปีพ.ศ.2310แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงกอบกู้อิสรภาพและทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พ.ศ.2321 ปีจอ จุลศักราช 1140 กรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทน์)เป็นกบฏต่อไทย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)กับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปทางเมืองพิมายแม่ทัพสั่งให้เจ้าเมืองพิมายแต่งข้าหลวงออกมาเกณฑ์กำลังเมืองประทายสมันต์ (จังหวัดสุรินทร์) เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์ เมืองรัตนบุรี เป็นทัพยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองจำปาศักดิ์ ได้ชัยชนะยอมขึ้นต่อไทย ทั้งสองเมือง กองทัพไทยเข้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางพร้อมคุมตัวนครจำปาศักดิ์ไชยกุมารกลับกรุงธนบุรีในการศึกครั้งนี้เมื่อเดินทางกลับหลวงปราบ (เขียงขัน) ทหารเอกในกองทัพ ได้หญิงม่ายชาวลาวคนหนึ่งกลับมาเป็นภรรยา มีบุตรชายติดตามมาด้วยชื่อท้าวบุญจันทร์

⁵สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย. งานวันดอกลำดวนบาน 17-18 มีนาคม 2532 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป), 2532.

พ.ศ.2324 เมืองเขมรเกิดจลาจล สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับพระยาสุรสีห์ ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นแม่ทัพยกกองทัพไปปราบจลาจลครั้งนี้ โดยเกณฑ์กำลังของเมืองปะทายสมันต์ เมืองชูนันท์และเมืองสังฆะ สมทบกับกองทัพหลวงออกไปปราบปราม กองทัพไทยยกไปตีเมืองเสียมราฐ กำพงสวาย บัณฑายเพชร บัณฑายมาศ และเมืองรุงตำแรย์ (ถ้ำช้าง) เมืองเหล่านี้ยอมแพ้ขอขึ้นเป็นขอบขันฑสีมา เสร็จแล้วยกทัพกลับกรุงธนบุรี เมื่อเสร็จสงครามเวียงจันทน์และเมืองเขมรแล้วได้ปูนบำเหน็จให้แก่เจ้าเมืองปะทายสมันต์ เมืองชูนันท์และเมืองสังฆะเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระยาให้พระยาทั้งสามเมือง เจ้าเมืองชูนันท์ได้บรรดาศักดิ์ใหม่จากพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนเป็นพระยาชูนันท์ภักดี ในปีเดียวกันนั้นเอง พระยาชูนันท์ภักดี (ตากะจะ) ถึงแก่อนิจกรรมจึงโปรดให้หลวงปราบ (เชียงขัน) ขึ้นเป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน เจ้าเมืองชูนันท์ ต่อมาเมืองชูนันท์ที่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวนกันดารน้ำ พระยาไกรภักดีฯจึงอพยพเมืองย้ายมาอยู่บ้านแตระ(แตระ)ตำบลห้วยเหนือ ที่ตั้งอำเภอชูนันท์ ในปัจจุบัน

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ.2325 ปีชวด จุลศักราช 1144 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน(เชียงขัน)ได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาชูนันท์ภักดี ได้มีใบบอกกราบบังคมทูลขอตั้งท้าวบุญจันทร์เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน ผู้ช่วยเจ้าเมือง อยู่มาวันหนึ่งพระยาชูนันท์ภักดี เผลอเรียกพระยาไกรภักดีฯ (บุญจันทร์)ว่า“ลูกเขลย” พระยาไกรภักดีฯจึงโกรธและผูกพยาบาทภายหลังมีพ่อค้าญวน 30 คน มาซื้อโคให้ญวนตลอดจนให้ไพร่นำทางไปช่องโผย ให้พวกญวนนำโคกระบือไปยังเมืองพนมเปญได้สะดวก พระยาไกรภักดีฯ(บุญจันทร์)ได้กล่าวโทษมายังกรุงเทพฯและโปรดเกล้าฯให้เรียกตัว พระยาชูนันท์ไปลงโทษและจำคุกไว้ที่กรุงเทพฯ แล้วโปรดเกล้าฯให้ตั้งพระยาไกรภักดีฯ(บุญจันทร์)เป็นเจ้าเมืองชูนันท์แทน ในปีพ.ศ.2325 นี้ พระภักดีภูธรสงคราม(อุ่น)ปลัดเมืองชูนันท์ กราบบังคมทูลขอแยกจากชูนันท์ไปตั้งที่บ้านโนนสามขาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ยกบ้านโนนสามขาขึ้นเป็นเมือง “ศรีสระเกษ” ต่อมาปีพ.ศ. 2328 ได้ย้ายเมืองศรีสระเกษ จากบ้านโนนสามขามาตั้ง ณ บ้านพันทาเจียงอีอยู่ในเขตเทศบาลเมืองศรีสระเกษทุกวันนี้

พ.ศ.2342 มีโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์กำลังเมืองสุรินทร์ เมืองชูนันท์ เมืองสังฆะ เมืองละ 100 คนรวม 300 ยกทัพไปตีพม่าซึ่งยกมาตั้งในเขตนครเชียงใหม่ กองทัพไทยมีทันไปถึง กองทัพพม่าก็ถอยกลับ จึงโปรดเกล้าฯให้กองทัพไทยยกกลับ

พ.ศ.2350 ทรงพระราชดำริว่า เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ และเมืองชูนันท์ เป็นเมืองเคยตามเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชสงครามหลายครั้งมีความชอบมาก

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทั้ง 3 เมือง ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ มีอำนาจชำระคดีได้เอง ไม่ต้องขึ้นต่อเมืองพินายเหมือนแต่ก่อน

พ.ศ.2369 รัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ แต่งตั้งให้เจ้าอุปราช (สีถาน) กับเจ้าราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์ คุมกองทัพบุกเข้าตีเมืองรายทางเข้ามาจนถึงเมืองนครราชสีมา ฝ่ายทางเมืองจำปาศักดิ์เจ้านครจำปาศักดิ์(เจ้าโย) เกณฑ์กำลังยกทัพมาตีเมืองขุขันธ์ จัปพระไกรภักดีศรีนครลำดวน(บุญจันทร์)เจ้าเมืองขุขันธ์กับพระภักดีภูธรสงคราม(มานะ)ปลัดเมืองกับพระแก้วมนตรี(ทศ)ยกกระบัตร์กับกรมการได้ฆ่าตายทั้งหมด เจ้าเมืองสังฆะและเมืองสุรินทร์หนีได้ทันกองทัพจำปาศักดิ์ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านส้มป่อย แขวงเมืองขุขันธ์ค่ายหนึ่งและค่ายอื่น ๆ 4 ค่าย กวาดต้อนครอบครัวไทยเขมรไปเมืองจำปาศักดิ์ จากนั้นมาเมืองขุขันธ์ไม่มีข้าราชการปกครอง โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสังฆะไปเป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนเจ้าเมืองให้พระไชยเป็นพระภักดีภูธรสงครามปลัดเมือง ให้พระสะเทือน(นวน)เป็นพระแก้วมนตรียกกระบัตร์เมืองให้ท้ายหล้าบุตรพระยาขุขันธ์ (เซียงขัน)เป็นมหาดไทยช่วยกันรักษาเมืองขุขันธ์ต่อไป จากนั้นมาได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเจ้าเมืองและนามเจ้าเมือง หลายครั้ง

พ.ศ.2426รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาขุขันธ์ (ปัญญา)เจ้าเมืองกับพระปลัด(จันลี)ได้นำช้างพังสีประหลาดหนึ่งเชือกลงมาน้อมเกล้าฯ ถวายที่กรุงเทพฯ

พ.ศ.2433 มีสารตราโปรดเกล้าฯ ให้เมืองศรีสะเกษ(ชื่อเดิม)ไปอยู่ในบังคับบัญชาของข้าหลวงใหญ่ได้โปรดให้หลวงจ่ามงยุทธกิจ(อิม)กับขุนไพบไทยพิทักษ์(เกลื่อน)เป็นข้าหลวง เมืองศรีสะเกษ

พ.ศ.2435 โปรดเกล้าฯ ให้จัดรูปการปกครองแบบมณฑลเมืองศรีสะเกษขึ้นอยู่กับมณฑลอีสานกองบัญชาการมณฑลอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ.2445เปลี่ยนชื่อมณฑลอีสานเป็น มณฑลอุบลมีเมืองขึ้น 3เมืองคืออุบลราชธานี ขุขันธ์และสุรินทร์ ไม่ปรากฏชื่อเมืองศรีสะเกษสันนิษฐานว่าเมืองศรีสะเกษถูกยุบลงเป็น อำเภอขึ้นกับเมืองขุขันธ์ซึ่งเป็นเมืองเก่ามาแต่เดิม

พ.ศ.2447 ย้ายที่ตั้งเมืองขุขันธ์ (ซึ่งอยู่ที่บ้านแตระ ตำบลห้วยเหนืออำเภอขุขันธ์ในปัจจุบัน) มาอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า (ปัจจุบันคือตำบลเมืองเหนือในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ในปัจจุบัน)และยังคงใช้ชื่อ “เมืองขุขันธ์” ยุบเมืองขุขันธ์เดิมเป็นอำเภอห้วยเหนือ (อำเภอขุขันธ์ในปัจจุบันนี้)

พ.ศ.2459 กระทรวงมหาดไทย มีประกาศให้เปลี่ยนชื่อเมืองทุกเมืองเป็นจังหวัด เมืองขุขันธ์เป็นจังหวัดขุขันธ์ เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2459 เปลี่ยนผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

พ.ศ.2481 ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระ
อัฐมรามาธิบดินทร ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2481 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
ได้ตราพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัดและอำเภอบางแห่งพุทธศักราช2481[2]
มาตรา 3 ให้เปลี่ยนชื่อ "จังหวัดชุนธ์" เป็น "จังหวัดศรีสะเกษ" (เดิมในพระราชกฤษฎีกา
สะกดว่า "ศรีสะเกษ") นับแต่นั้น ทั้งนี้พระราชกฤษฎีกาดังกล่าวมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 14
พฤศจิกายน พ.ศ.2481⁶

ภาพที่ 2.1 ตราประจำจังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา :

<http://images.google.com/imgres?imgurl=http://ssk026.sisaketedu1.go.th/nineboard/picupreply/6274119.gif&imgrefurl=http://ssk026.sisaketedu1.go.th>

⁶พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัดและอำเภอบางแห่งพุทธศักราช2481" (2481,14 พฤศจิกายน).ราชกิจจานุเบกษา,(เล่ม55).[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก: <http://www.ratchakittha.soc.go.th/DATA/PDF/2481/A/658.PDF>. (เข้าถึงเมื่อ: 25 พฤศจิกายน 2551).

สภาพภูมิประเทศ

จังหวัดศรีสะเกษตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคอีสานของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ 8,840 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 5,525,000 ไร่ มีความยาวจากเหนือจดใต้ประมาณ 100 กิโลเมตร ความกว้างจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตกประมาณ 90 กิโลเมตร มีความสูงเฉลี่ยประมาณ 120 เมตรจากระดับน้ำทะเล อยู่ห่างจากกรุงเทพฯโดยทางรถไฟประมาณ 515 กิโลเมตร และทางรถยนต์ประมาณ 600 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้⁷

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และร้อยเอ็ด โดยมีแม่น้ำชีและพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้บางส่วนเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีบางส่วนของลำห้วยชะยุ้งเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด
ทิศใต้	ติดต่อกับประเทศกัมพูชาโดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวแบ่งเขตแดน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสุรินทร์ โดยมีบางส่วนของทุ่งกุลาร้องไห้ลำห้วยทับทันและห้วยสำราญเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด

จังหวัดศรีสะเกษนั้น ตอนใต้มีทิวเขาพนมดงรักซึ่งทอดตัวในแนวตัวตกและตะวันออกเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ยอดเขาสูงสุดในจังหวัดชื่อ “พนมโนนอ่าว” สูง 671 เมตรจากระดับทะเลปานกลาง โดยตั้งอยู่ในเขตอำเภอกันทรลักษ์จากเขาพนมโนนอ่าวนี้ พื้นที่ค่อย ๆ ลาดต่ำขึ้นไปทางเหนือลงสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล

ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอนลาด มีระดับความสูงระหว่าง 150-200 เมตรจากระดับทะเลปานกลาง มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านที่ราบลอนลาดนี้ลงไปยังแม่น้ำมูลซึ่งได้แก่ห้วยทับทัน ห้วยสำราญและห้วยชะยุ้ง ตัวเมืองตั้งอยู่ฝั่งห้วยสำราญ ห่างจากแม่น้ำมูลไปทางทิศใต้ประมาณ 10 กิโลเมตรและอยู่สูงจากระดับทะเลปานกลาง 126 เมตร

ทางตอนเหนือของจังหวัดมีแม่น้ำมูลไหลผ่านเขตอำเภอราชีไศล อำเภอขามชูน้อย และอำเภอกันทรารมย์เป็นระยะทางยาวประมาณหนึ่งร้อยยี่สิบกิโลเมตร บริเวณนี้ถือเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ที่สุดของจังหวัด เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำขนาดใหญ่อันอยู่สูงจากระดับทะเลปานกลางประมาณ 150-200 เมตร⁸

⁷จังหวัดศรีสะเกษ.[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก:

www.tv5.co.th/.../nation/oldcity/sisaket1.htm. (เข้าถึงเมื่อ: 8 ธันวาคม 2551).

⁸สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย, งานวันดอกคำดวนบาน 17-18 มีนาคม 2532 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2532)

สภาพทั่วไป

ศรีสะเกษตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานตอนล่างหรืออีสานใต้ นักโบราณคดีเชื่อว่าชนชาติดั้งเดิมกลุ่มแรกที่เข้าตั้งหลักแหล่งในพื้นที่ดังกล่าวนี้ คือชนชาวกวย หรือ กูย กูย ข่า ขมุ ลัวะ ละว้า เยอ ทั้งหมดจัดอยู่ในเดียวกัน แต่ราชสำนักรัตนโกสินทร์ เรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ส่วย”⁹

ศรีสะเกษ เป็นชื่อจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย จัดอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งศาลากลางที่ตำบลเมืองเหนือ อำเภอเมืองศรีสะเกษ อาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดยโสธร ทิศตะวันออกกับจังหวัดอุบลราชธานีมีเนื้อที่ทั้งสิ้น 8,840 ตารางกิโลเมตร จังหวัดศรีสะเกษ มีประชากรมากเป็นอันดับที่ 9 ของประเทศ ประชากรส่วนใหญ่พูด 3 ภาษา ได้แก่

1. ภาษาถิ่นอีสาน เป็นภาษาไทยถิ่นที่ใช้พูดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใกล้เคียงกับภาษาลาว ในอดีตเคยเขียนด้วยอักษรธรรมล้านช้างหรืออักษรไทยน้อย ปัจจุบันเขียนด้วยอักษรไทย มีพยัญชนะ 20 เสียง สระเดี่ยว 18 เสียง สระประสม 2-3 เสียง บางท้องถิ่นไม่มีเสียงสระเอื้อ¹⁰

2. ภาษาเขมร (เขมรสูง) ชาวเขมร ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตนเองว่า ขแมร์ เรียกภาษาและชาติพันธุ์ตนเองว่า ขแมร์ลื้อ แปลว่า เขมรสูง เรียกภาษาเขมร และชาวเขมรในประเทศกัมพูชาว่า ขแมร์-กรอม แปลว่า เขมรต่ำ และเรียกคนไทยหรือคนพูดภาษาไทยเป็นภาษาแม่ว่า ซิม ซึ่งตรงกับคำว่า สยาม ในภาษาไทย และคำว่า เขียม ในภาษากวย ประชากรที่อาศัยอยู่ในท้องที่อำเภอขุนหาญ อำเภอขุขันธ์ อำเภอปราสาทและอำเภอกันทรลักษ์บางส่วน

ชาวเขมรสูงได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดศรีสะเกษมาแต่โบราณกาลแล้ว และได้สืบเชื้อสายต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน โดยจะอยู่ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ด้านที่ติดกับเขาพนมดงรักแถบหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้

- บ้านทุ่งใหญ่
- บ้านประทาย
- บ้านบึงมะลู
- บ้านโดนเอว
- บ้านรุ่ง
- บ้านทุ่งยาว

⁹สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ศรีสะเกษแดนปราสาทขอมเมืองดอกคำดวน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า ข : 9.

¹⁰เรื่องเดช ปันเขื่อนขัติย์, ภาษาถิ่นตระกูลไทย (กทมฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531), หน้า 21.

- บ้านปักดอง
- บ้านพราน
- บ้านทุ่งเลน
- บ้านสำโรงเกียรติ
- บ้านไพร
- บ้านกระมัล
- บ้านGRAM
- บ้านกันกรอม

เขตอำเภอขุนหาญ ได้แก่

- บ้านไพรบึง
- บ้านพราน
- บ้านสำโรงพลัน
- บ้านไทร
- บ้านไพรบึง
- บ้านสำโรงระวี
- บ้านศรีแก้ว
- อำเภอศรีวิทันะ

ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนบริเวณโดยรอบของปราสาทเขาพระวิหาร อีกบริเวณหนึ่งที่มีชาวเขมรอาศัยอยู่จำนวนมากคือ บริเวณแถบที่ราบลุ่มห้วยสำราญแถบอำเภอขุนันท์ ปรางค์กู๋ เช่น ในเขตตำบลกันทรารมย์ หัวเสือ ใจดี โคกเพชร สะเดาใหญ่ อำเภอขุนันท์ ตำบลละลม อำเภอภูสิงห์ ตำบลตุม สำโรงปราสาท อำเภอปรางกู๋ ศิริสะเกษได้ชื่อว่า **“เมืองเขมรป่าดง”**

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในปีพ.ศ.2324 เมืองกัมพูชาเกิดจลาจล จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกทัพไปปราบในสงครามครั้งนี้เมืองขุนันท์ เมืองสุรินทร์และเมืองสังขะได้ร่วมยกกองทัพไปตีเมืองเสียมราฐ กำแพงสวาย บัณฑายเพชร บัณฑายมาศ และได้นำชาวเขมรจำนวนมากมาไว้ที่สุรินทร์และบุรีรัมย์ ชาวเขมรรุ่นสุดท้ายที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อปี พ.ศ.2410

ชาวเขมรสูง ส่วนมากอยู่ในชนบทมีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ว่างจากการทำนาทำไร่จะเดินทางไปรับจ้างทำงานในตัวเมืองและในกรุงเทพฯ เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกก็จะเดินทางกลับภูมิลำเนา ประกอบอาชีพหลักของตน¹¹

3. ภาษาส่วยเป็นคำที่ใช้เรียกชนชาวภูยกวหรือกวย เมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งรัตนโกสินทร์ ถ้านับย้อนหลังตั้งแต่พ.ศ.2450ขึ้นไปชาวศรีสะเกษกว่าครึ่งเป็นชาวภูยกวแม้ปัจจุบันนี้จะใช้ภาษากลางกันมากแล้วแต่ก็เป็นภาษาลาวแบบสำเนียงลาวส่วย ซึ่งสามารถบ่งบอกความเป็นมาในอดีตได้ตามสำนวน สำเนียงสี่ภาษากิริยาสี่สกุล

ส่วยหรือกวย มีบรรพบุรุษเชื้อชาติมณฑลอยู่ในอินเดียน ต่อมาได้อพยพเข้ามาสู่พื้นที่พม่าเลยเข้าถึงตอนใต้ของลาว สูทางตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและกัมพูชาเมื่อประมาณ 3,000 ปี ล่วงมาแล้ว โดยเฉพาะพื้นที่อีสานใต้มีชาวกวยกระจายอยู่หนาแน่น ศรีสะเกษมาก่อนพ.ศ.2540 จึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองส่วยทั้งเมือง จึงมีคำเรียกขานชาวศรีสะเกษแต่เดิมว่า “ส่วยศรีสะเกษ”¹²

ภาพที่ 2.2 ชนชาวส่วยศรีสะเกษ

ที่มา : www.tv5.co.th/.../nation/oldcity/sisaket1.htm

¹¹จังหวัดศรีสะเกษ.[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก:

www.tv5.co.th/.../nation/oldcity/sisaket1.htm. [8 ธันวาคม 2551].

¹² จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดวงกมล, 2519), หน้า 512.

การปกครอง

ศรีสะเกษเป็นจังหวัดขนาดใหญ่ลำดับที่ 9 มีเนื้อที่ 8,869,976 ตารางกิโลเมตรหรือ 5,524,985 ไร่ 1,440,947 คน เป็นชาย 720,406 คน เป็นหญิง 720,541 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 19 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ ระยะห่างจากกรุงเทพทางรถไฟ 515 กิโลเมตร (ทางรถยนต์ 600 กิโลเมตร) จังหวัดศรีสะเกษแบ่งการปกครองออกเป็น 19 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ อำเภอ 260 ตำบล และอีก 2,411 หมู่บ้าน¹³ ได้แก่

1. อำเภอเมืองศรีสะเกษ
2. อำเภอขามเฒ่า
3. อำเภอกันทรารมย์
4. อำเภอกันทรลักษ์
5. อำเภอขุขันธ์
6. อำเภอไพรบึง
7. อำเภอปรางค์กู่
8. อำเภอขุนหาญ
9. อำเภอราษีไศล
10. อำเภออุทุมพรพิสัย
11. อำเภอบึงบูรพ์
12. อำเภอห้วยทับทัน
13. อำเภอโนนคูณ
14. อำเภอศรีรัตนะ
15. อำเภอน้ำเกลี้ยง
16. อำเภอวังหิน
17. อำเภอภูสิงห์
18. อำเภอเมืองจันทร์
19. อำเภอเบญจลักษ์
20. อำเภอพยุห์
21. อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ
22. อำเภอศิลาลาด

¹³สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2543 (ศรีสะเกษ : สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2543), หน้า 5.

ประชากร

ในจังหวัดศรีสะเกษมีชุมชนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการอพยพย้ายครัวเข้ามาของคนเชื้อชาติต่าง ๆ ในอดีต แม้ปัจจุบันยังคงเห็นลักษณะเฉพาะทางกายภาพและวัฒนธรรมของกลุ่มคนเหล่านั้นอยู่ กลุ่มคนที่นี่ได้แก่ ชนเผ่าชาวเขมร ชนเผ่าชาวส่วยหรือกวย ชนเผ่าชาวลาว ประกอบ ผลงามได้กล่าวถึงชนเผ่าเขมร ไว้ในสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยว่า¹⁴

“เขมรเป็นชื่อทางวิชาการ ได้กำหนดขึ้นเพื่อเรียกผู้ที่พูดภาษาเขมรซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยทั่วไปชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตัวเองว่า“คแมร”หรือ“คแมร-ลือ” แปลว่าเขมรสูงเรียกภาษาเขมรและชาวเขมรในกัมพูชาว่า“คแมร-กรอม” แปลว่าเขมรต่ำและเรียกคนไทยว่า“ซีม” ซึ่งตรงกับคำว่า “สยาม” ใน ภาษาไทย เมื่อพิจารณาเขตการปกครอง นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรเป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1) ภาษาเขมรเหนือหรือเขมรสูง (เขมรถิ่นไทย)
- 2) ภาษาเขมรกลางเป็นภาษาของผู้ที่ อยู่ในกัมพูชา
- 3) ภาษาเขมรใต้เป็น ภาษาของคนเวียดนามเชื้อสายเขมร

ปัจจุบันพบชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ปราจีนบุรี ตราด จันทบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว

ครอบครัวของชาวเขมรถิ่นไทยมีความคล้ายคลึงกับครอบครัวไทยพื้นเมืองคือ พ่อบ้านเป็นหัวหน้าครอบครัวแม่บ้านดูแลกิจกรรมภายในบ้านชาวเขมรถิ่นไทยให้เกียรติแก่เพศชาย ในการดำเนินกิจกรรมหรือตัดสินใจเรื่องต่างๆ ครอบครัวเขมรถิ่นไทยมีการอยู่รวมกันหลายครอบครัว อาจประกอบด้วยปู่ย่าตายาย ลุงป้าน้าอา พ่อแม่ ลูกหลาน พี่น้องจำนวนมาก ครอบครัวใดที่มีลูกสาวหลายคนสมาชิกก็มีแนวโน้มขยายมากขึ้นการแต่งงาน (แขนงการ)ของชาวเขมรถิ่นไทยนี้ ผู้เป็นฝ่ายชายต้องเสียเงินและบรรณาการให้ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นการเปิดปาก (เบิกเมื่อด)ฝ่ายชายต้องจัดขันหมากไปให้ฝ่ายหญิงประกอบด้วยหมู เหล้า ขนม ข้าวต้ม ผลไม้และ เงินทอง ฝ่ายหญิงต้องล้างเท้าให้ฝ่ายชายก่อนขึ้นบ้าน¹⁵ เขมรมีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ อาหารหลักของชาวเขมรถิ่นไทยคือ ข้าวเจ้า ปลาไร่ เขมร ปลาจ่อม ปลาแห้ง ปลาย่าง ปลาต้ม น้ำพริกจิ้มผัก ผลไม้ ได้แก่ กัลฉ่าย น้อยหน่า มะม่วง มะพร้าวและขนม ได้แก่ขนมโชค ขนมเนยล ขนมกันดาราง

¹⁴ประกอบ ผลงาม. “กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย,” สารานุกรม (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538,) หน้า 1.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

ขนมกระมอด ขนมมูก เป็นต้น ชาวเขมนับถือศาสนาพุทธช่วงเข้าพรรษาจะมีประเพณี "กันขง" ซึ่งเป็นประเพณีการถือศีล นำอาหารไปทำบุญที่วัด 8 วันหรือ 15 วัน นอกจากนั้น ยังมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จะมีประเพณีไหว้บรรพบุรุษ เรียกว่าประเพณีเป็นหรืองาน แคนเบ็น ซึ่งตรงกับสารทไทย พิธีมังกิวลจองได้เป็นพิธีสู่ขวัญแบบพื้นบ้านนิยมจัดในงาน มงคล เช่น งานมงคลสมรส ขวัญนาค โคนจุก ยกเสาเอก ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น พิธีอมิวัด เป็นพิธีที่ทำเพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย โดยผู้เข้าทรงจะเชิญวิญญาณมาเข้าสู่ร่างและจะมี ผู้คอยซักถามว่าเหตุใดถึงได้เจ็บป่วย นอกจากนั้นชาวเขมรถิ่นไทยยังเชื่อเรื่องโชครางของ ช้าง ฤกษ์ยามเครื่องราง ของขลังบางอย่างสามารถป้องกันภัยและรักษาโรคได้

ภาพที่ 2.3 การแต่งกายของชนเผ่าเขมร

ที่มา: <http://thai.tourismthailand.org/festival-event/grand-content-5810.html>

การแต่งกายของชาวเขมรถิ่นไทย ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุง(เข้าปิวัดซึ่งเป็นผ้าไหม พื้นเมืองที่มีชื่อคือ ผ้าไฮล ผ้าอำปฐม ผ้าชิน ผ้าซาคุ ส่วนผู้ชายนุ่งโจงร่ง สำหรับเสื้อผู้หญิง ใส่เสื้อแขนกระบอก ผู้ชายใส่เสื้อคอกลม เครื่องประดับจะเป็นเครื่องเงิน เรียกว่าประเก็ธม (ประจำ) นำมาร้อยเป็นสร้อย ต่างหู เป็นต้น เขมรถิ่นไทยมีการละเล่นพื้นบ้านได้แก่ จเรียง เป็นการขับร้องหรือแหล่กลอนสด เนี่ยะจเรียง หมายถึง ผู้ขับร้อง ภาษาที่ใช้เป็นภาษา เขมร จเรียงมีด้วยกันหลายประเภท เช่น จเรียงนอรแกว เป็นการร้องโต้ตอบระหว่างชาย

หญิง จเรียงอาไย มีการรำประกอบการร้อง จเรียงขันตู่จ เป็นการสนุกสนานของหนุ่มสาว ซึ่งไปช่วยแต่งงานและงานมงคลในยามค่ำคืน จเรียงตรัว จะเป็นการร้องประกอบเสียงขอ จเรียงจรวง เป็นการร้องประกอบเสียงปี่ นอกจากนั้นยังมีกันตรึมเป็นการละเล่นประกอบดนตรี รำตรุษเล่นในเทศกาลสงกรานต์(แคแสด)รำสากเป็นการรำประกอบเสียงดนตรี และเสียงกระทบสาก ผู้รำประกอบด้วยชายหญิงรำเป็นคู่ๆ รอบวงกระทบสาก¹⁶”

สภาวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญได้กล่าวถึงชนเผ่าเขมรว่า¹⁷

“ชนเผ่าเขมรเป็นชนเผ่าที่มีภาษาพูด ภาษาเขียนมีการแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ใช้ชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ทำนา ทำไร่ทำสวน ทำพืชผักสวนครัว ปัจจุบันชนเผ่าเขมรส่วนมากอาศัยอยู่ในตำบลบักดอง ตำบลพราน ตำบลโพธิ์วงศ์ตำบลไพร ตำบลภูฝ้าย ตำบลกระหวัน และตำบลกันทรอม ค่านิยม รักถิ่นฐานที่อยู่ รักประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งส่วนมากจะได้รับอิทธิพลหรือคตินิยมจากพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น เช่น การทำบุญในเทศกาลต่างๆ เพราะแต่ละหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้านของตน การดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายจะมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ประเพณี ชนเผ่าเขมรจะมีประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีทำบุญประจำปียิ่งใหญ่ที่สำคัญคือ “ทำบุญเบ็นหรือทำบุญเข่นบวงสรวงบูชาคุณของบรรพบุรุษ” หรือ “อุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ” ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า เทอบอนเซนโดนตา ความเชื่อถือการรำแม่มดเป็นการรำเพื่อบวงสรวงให้หายจากการเจ็บป่วย ประเพณีปิ้งออกเบรียะแค(ป้อนข้าวพระจันทร์) เป็นพิธีเลี้ยงตายฝน”

นอกจากชนเผ่าเขมรก็ยังมีอีก 2 ชนเผ่าคือชนเผ่าส่วยหรือกูย และชนเผ่าลาวที่ปัจจุบันยังอาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ โสฬส ศิริไสย์ และคณะกล่าวถึงชนเผ่าส่วยหรือกูยในสารานุกรมชนชาติกูย¹⁸ ดังนี้

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-30.

¹⁷ สภาวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ, ประวัติและวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ, สมโภชอำเภอขุนหาญครบรอบ 50 ปี (อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป, 2550), หน้า 9.

¹⁸ โสฬส ศิริไสย์ และคณะ, ชนชาติกูย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท (มหาวิทยาลัยมหิดล: นครปฐม, 2538), หน้า 20-21.

“ชนเผ่าส่วย ชาวกวยหรือกวย ที่คนไทยเรียกว่า“ส่วย”เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์และบางส่วนของจังหวัดอุบลราชธานีบุรีรัมย์ มหาสารคามนครราชสีมาสุพรรณบุรีและปราจีนบุรี มีภาษาพูดเป็นของตนเอง นักภาษาศาสตร์จัดภาษากวยอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลมอญ-เขมร ตะวันตกคล้ายภาษาใต้ แสกข้ามอณูที่พูดเข้าใจกันได้ ไม่มีภาษาเขียน จึงอาศัยการบอกเล่าสืบทอดกันมาชาวกวยแต่ละถิ่นจะมีการใช้สำเนียงภาษาที่แตกต่างกันไป

กลุ่มชาติพันธุ์“กวยหรือกวย” ซึ่งแปลว่า “คน” เป็นชนเผ่าเขมรเดิมพวกหนึ่งเรียกว่าเชื้อชาติมณฑลซึ่งอพยพมาจากอินเดียเมื่อครั้งถูกอารยันรุกรานโดยอพยพมาทางตะวันออกเฉียงถึงลุ่มแม่น้ำคงคา(สาละวิน)และแม่น้ำของหรือแม่น้ำโขงตอนบน พวกที่อพยพไปทางแม่น้ำคงคา(สาละวิน)กลายเป็นบรรพบุรุษของพวกมอญหรือรามัญส่วนผู้ที่อพยพไปทางแม่น้ำโขง บางพวกไปอาศัยอยู่ตามที่ราบสูงแถบเทือกเขาดงรัก(ดองเร็ก) บางพวกเลยไปถึงที่ราบต่ำบริเวณทะเลสาบใหญ่และชาวทะเลต่อมาได้กลายเป็นบรรพบุรุษของพวกเขมรหรือขแมร์และพวกที่อยู่ตามป่าเขาต่างๆ เรียกว่า ลัวะ ซ่า ขมุ ส่วย กวย หรือกวย แตกต่างกันไป มีหลักฐานปรากฏในกฎหมายกรุงศรีอยุธยา ฉบับพ.ศ. 1974 ซึ่งตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่2(พ.ศ.1967-1991)มีข้อความตอนหนึ่งระบุว่า พ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาประกอบขึ้นด้วยชาวอินเดีย มลายู ชาน (ไทยใหญ่) กวย แกว (ญวน) และชาติอื่นๆ หลักฐานที่เป็นหลักฐานขั้นต้นที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏในราชสำนักสยามที่ใช้คำว่า“กวย”ลำดับต่อมาปรากฏในพงศาวดารเมืองละแวก (ประเทศกัมพูชา)ได้กล่าวถึงพระเจ้าบรมราชาผู้ครองนครธม (พ.ศ.1980-2017)ทรงขอความช่วยเหลือกองทัพจากเจ้ากวยที่ตั้งอยู่เมืองตบขมุมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเขมรและอยู่ทางตอนใต้ของเมืองนครจำปาศักดิ์ ให้ส่งทหารไปช่วยพระองค์ปราบกบฏ เมื่อกองทัพทั้งสองปราบกบฏสำเร็จประมุขทั้งสองได้มีความสัมพันธ์กันด้วยไมตรีอันดียิ่ง ในช่วงที่ชาวกวยเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยานั้นอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวกวยเคยมีการปกครองเป็นอิสระอยู่ทางตอนเหนือของเขมรในเขตจังหวัดกัมปงธมติดกับดินแดนลาวตอนใต้ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่า ท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวกวยอยู่ในแขวงอัตบือ แสนปาง จำปาศักดิ์ และสารวันในตอนใต้ของประเทศลาว อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสานทางแก่งสะพือเดิมเรียกตามภาษากวยว่า แก่งกะชัยปืด (แก่งงูใหญ่) และในเขตอำเภอลำปาง (โขงเจียม แปลว่า ผุ่งช้าง) บ้านนาบอนจอน (บ้านนาลูกหมา ในเขตอำเภอลำปาง) อีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านเจียงอี (บ้านช้างปวย หรือช้างเจ็บ) ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอมืองศรีสะเกษ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนที่จังหวัดสุรินทร์ ชาวกวยอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) และได้มี

การอพยพครั้งใหญ่ในยุคปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยธนบุรี (พ.ศ.2245-2326) ชาวทวายแต่ละกลุ่มที่อพยพมามีหัวหน้าของตนเอง สาเหตุของการอพยพเนื่องจากต้องการแสวงหาที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ไม่พอใจผู้ปกครองเก่าอพยพตามกองทัพไทยที่ไปตีลาวกลับมา ชาวทวายที่มาอยู่ก่อนชักชวนให้อพยพตามมาหาบริเวณล่าช้างแหล่งใหม่ เนื่องจากชาวทวายมีความชำนาญในการล่าช้างและฝึกช้าง นับว่าในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ทวาย ลาว เขมรชาวทวายเป็นชนดั้งเดิมที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในพื้นที่ของอีสานใต้เป็นกลุ่มแรก เดิมชุมชนทวายที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่บริเวณตอนใต้ของแม่น้ำมูลและเทือกเขาดงรักปกครองกันเองโดยมีผู้อาวุโสเป็นหัวหน้าและมีการไปมาหาสู่กันในชุมชนเหล่านั้นในฐานะเครือญาติ ครั้งเมื่อพ.ศ.2302 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวสุริยาอัมรินทร์(เจ้าฟ้าเอกทัศน์)มีพระยาช้างเผือกแตกโรงหนีมาทางบริเวณที่ราบสูงโคราช(นครราชสีมา)จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก(ทองด้วง)กับสมเด็จพระยาสุรสีห์ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท(บุญมา)เป็นหัวหน้าคุมไพร่พลติดตามพระยาช้างเผือกมาทางบริเวณที่ราบสูงโคราชพบหัวหน้าทวาย(ส่วย)กลุ่มต่างๆเป็นผู้นำทางจนสามารถจับพระยาช้างเผือกกลับคืนมาได้และได้อาสนำพระยาช้างเผือกไปส่งยังกรุงศรีอยุธยา ในครั้งนั้นหัวหน้าชุมชนทวายได้รับความดีความชอบโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้เป็นหลวง ดังนี้

- ตากะจะเป็นหลวงแก้วสุวรรณ
- เชียงขัน เป็นหลวงปราบ อยู่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน (เมืองขุขันธ์)
- เชียงมะ เป็นหลวงเพชร อยู่บ้านดงยาง (เมืองสังขะ)
- เชียงปุม เป็นหลวงสุรินทร์ภักดี อยู่บ้านเมืองที่ (เมืองสุรินทร์)
- เชียงสี เป็นหลวงศรีนครเตา อยู่บ้านกุดหวาย (เมืองรัตนบุรี)

หัวหน้าชุมชนทวายได้กลับมาอยู่ชุมชนเดิมเป็นนายกองส่วย ขึ้นตรงต่อเมืองพิมาย ภายหลังได้นำส่งเครื่องบรรณาการและส่วยอากร ได้แก่ ช้าง ม้า ยางสน นอระมดงาช้างขี้ผึ้ง แก่กรุงศรีอยุธยาอย่างไม่บกพร่อง จึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์สูงขึ้นและยกหมู่บ้านเหล่านั้นเป็นเมืองเช่นหลวงแก้วสุวรรณ(ตากะจะ)เป็นพระยาไกรภักดีศรีศรลำนวน เจ้าเมืองขุขันธ์ ยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวนเป็นเมืองขุขันธ์(อำเภอขุขันธ์จังหวัดศรีสะเกษ ปัจจุบันคือบ้านดวนใหญ่ อยู่ในเขตอำเภอวังหิน)

การแต่งกายของชาวทวาย หญิงสูงอายุนุ่งผ้าที่มีลายใส่เสื้อคอกระเช้าใส่สร้อยคอ ลูกบิดเงิน นิยมใส่ดอกไม้หอมไว้ที่ตี่งหู ชาวทวายนิยมทอผ้าเช่นผ้าจิกกะน้อยเป็นผ้าที่มีลักษณะคล้ายผ้าหางกระรอกมีสีเดียวเป็นผ้าสำหรับผู้ชายนุ่งในพิธีสำคัญๆ ลักษณะการนุ่งจะนุ่งพับจีบด้านหน้าเหมือนการนุ่งใส่รง ผ้านุ่งสตรีนิยมทอหมี่คั่นเป็นทางแนวตั้งยืนพื้นสีน้ำตาลอมมีหัวขิ้น

ภาพที่ 2.4 การแต่งกายชนเผ่าส่วยหรือกวย

ที่มา: <http://thai.tourismthailand.org/festival-event/grand-content-5810.html>

เมื่อเมืองไทยได้ขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครองมายังภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นต้นมาดินแดนเมืองสุรินทร์ ศรีสะเกษและเมืองเดชอุดมถูกเรียกว่า หัวเมืองเขมรป่าดง เพราะเป็นดินแดนที่อยู่ชายขอบของอาณาจักรไทยในสมัยนั้น สภาพที่ว่ๆ ไปเต็มไปด้วยป่าทึบ ชายฉกรรจ์แถบนี้ถูกเรียกว่า "ส่วย" และเนื่องจากพวกเขาเป็นกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ จึงถูกเรียกว่า "ส่วย" เรื่อยมา ปัจจุบันอำเภอขุนหาญมีหมู่บ้านที่ยังคงใช้ภาษาส่วยในการติดต่อสื่อสารเป็นส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ 4 ตำบล จำนวน 26 หมู่บ้าน (ร้อยละ 17.93 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมดในอำเภอขุนหาญ) ดังนี้¹⁹

1. ตำบลโพธิ์กระสังข์ ใช้ภาษาส่วย 13 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 14 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านตาตา บ้านโพธิ์กระสังข์ บ้านบกสดำ บ้านหนองประดิษฐ์ บ้านหนองขนาน บ้านชำ บ้านหนองคู บ้านโนนคุณ บ้านพอก บ้านแต่ บ้านโพธิ์กระสังข์เหนือ บ้านสดำ และบ้านใหม่พัฒนา

2. ตำบลโนนสูง ใช้ภาษาส่วย 6 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนสูง บ้านदान บ้านนา บ้านกระเจา บ้านหนองบัว และบ้านจะกุด

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-12.

3. ตำบลกระหว้น ใช้ภาษาส่วย 6 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 12 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านโพธิ์น้อย บ้านจะเนียว บ้านกันจาด บ้านกันจาดใหม่ บ้านตะหลุงและบ้านจะเนียวพัฒนา

4. ตำบลสิใช้ภาษาส่วย 1หมู่บ้านจากทั้งหมด 14หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนสว่าง ความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรม เผ่าส่วยจะมีความเชื่อถือประเพณีและวัฒนธรรมคล้ายๆ กับชนเผ่าลาวได้รับคติหรือแนวปฏิบัติจากทางพระพุทธศาสนาประชากรมีรายได้จากการทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ ไร่ร้าง ทำสวนผลไม้ ปศุกรรมพาราชนเผ่าส่วยอยู่กับแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างสงบสุข”

ชนเผ่าชาวลาว

ชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษนั้นมีความสัมพันธ์กับชาวลาว ในประเทศลาวเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประเทศลาวมีหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งรวมเข้าเป็นสามเผ่าด้วยกันคือ เผ่าอินโดนีเซีย เผ่าจีนและเผ่าไทลาว เผ่าอินโดนีเซียเป็นชนเผ่าที่ถูกเรียกว่าลาวเทิงหรือชาวข่า เผ่าจีนเป็นชนเผ่าที่ระยะหลังเรียกว่าลาวสูง ได้แก่ พวกเผ่าแม้ว เย้า เผ่าไทลาวหมายถึงลาวที่ลุ่มได้แก่ ชนเผ่าไท ผู้ไทและลาว ดังนั้นการกล่าวถึงชาวลาวในจังหวัดศรีสะเกษจึงขอล่าวเฉพาะเผ่าไทลาวเท่านั้น ดังนี้²⁰

“ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7 มีชนเผ่าไทจำนวนหนึ่งล่องเรือลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีนมาตามลำแม่น้ำแดง แม่น้ำอิ้ว แม่น้ำโขงลงมาประเทศลาว นำโดยขุนลอเข้ารบกับขุนกันฮางและหลานเหลนพ่ายหนีตกเมืองน้ำทาพันแล เมื่อนั้นขุนลอจึงได้ตั้งเมืองเป็นท้าวเป็นพญาแก่ลาวทั้งหลาย ก่อนท้าวพญาลาวทั้งหลายทั้งหมดจากขุนลอราชวงศ์ลาวได้สืบทอดกันลงอีก 20 รัชกาลจนถึงสมัยเจ้าฟ้าจ๋ม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาลาวมีฐานะเป็นพันธมิตรของอยุธยา ลาวมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เวียงจันทน์ ซึ่งพ.ศ. 2103 พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้สร้างนครเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงของลาวล้านช้าง

ในพ.ศ. 2237 ทางราชสำนักนครเวียงจันทน์ เกิดแย่งชิงอำนาจกันพวกราชวงศ์ลาว ต้องลี้ภัยการเมืองไปยังสถานที่ต่าง ๆ ส่วนหนึ่งมีผู้นำที่เป็นศรัทธาของประชาชน คือ พระครูยอดแก้ว วัดโพนสะเม็ก มีศิษย์ตามมามากประมาณ 3,000 คน ได้ลงมาอาศัยกับพญาข้ามสมลาวแห่งนครจำบากนาคนบุรีศรี ได้มีความสัมพันธ์กับข้าที่มีนางเพานางแพง เป็นผู้ครองนครท้ายที่สุดนครจำบากก็ตกอยู่ในอำนาจของราชวงศ์ลาวที่สถาปนาอาณาจักรลาวได้ขึ้นมา เปลี่ยนชื่อเป็นนครจำปากัดันคนบุรี มีกษัตริย์เชื้อสายลาวที่อพยพลงมานั้นครองราชย์เมื่อปีพ.ศ. 2256 พระนามว่าพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร(พ.ศ.

²⁰ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 หน้า 24-27.

2256-2281) แล้วจัดการปกครองหัวเมืองข้า้ทั้งปวงทั้งในเขตลาวได้ อันได้แก่ สาละวัน จำปาศักดิ์ อัครปือ ตลอดจนสงเสนาข้า้ราชบริพารไปตั้งเมืองถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ถึงเมืองนครเขตซึ่งเป็นเมืองลาวที่ตั้งใหม่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ”

ชาวลาวที่เข้ามาในรุ่นนี้ จากหลักฐานน่าจะเข้ามาตั้งบ้านเรือนตามหมู่บ้านใหญ่ๆ ในลุ่มแม่น้ำมูล เช่น ที่ตั้งของเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน บ้านหนองครก บ้านคูชอด บ้านหนองโน อำเภอเมืองศรีสะเกษ ดังประวัติหมู่บ้านที่ได้ระบุไว้ ดังนี้²¹

1. บ้านหนองครก หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 5 อำเภอเมืองศรีสะเกษที่ตั้งบ้านหนองครก เพราะมีตำนานว่า ในวันพระเวลาข้างขึ้นข้างแรมเวลากลางคืน จะได้ยินเสียงกลองที่หนองน้ำ และมีครกสีทองผุดขึ้นมาลอยเหนือน้ำ จึงได้ชื่อว่าบ้านหนองครก บรรพบุรุษเดิมของชาวหนองครกเป็นพวกลาวลาวที่มาจากนครจำปาศักดิ์ มาตั้งถิ่นฐานก่อนตั้งเมืองขุขันธ์

2. บ้านคูชอด หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลคูชอด อำเภอเมืองศรีสะเกษ ชาวบ้านคูชอดอพยพมาจากเวียงจันทน์ มาตั้งบ้านที่บ้านโนนหนองหว้าตอนหลังเปลี่ยนเป็นบ้านคูชอด เมื่อเกิดศึกพระตาได้กวาดต้อนคนกลับไปลาวจนปีพ.ศ.2321 จึงได้อพยพกลับมาอยู่ที่เดิมบริเวณที่ตั้งเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณวัดมหาพุทธารามในช่วงที่มาตั้งเมืองพ.ศ.2328 ได้พบพระพุทธรูปขนาดใหญ่อยู่กลางป่า ซึ่งปัจจุบันได้บูรณะให้เป็นพระประธานของวัดมหาพุทธาราม

เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 พวกเจ้าลาวกลุ่มพระวอพระตาได้อพยพจากนครเวียงจันทน์ เข้ามายังบริเวณลุ่มน้ำมูล-ชี เอกสารพื้นเมืองยโสธรกล่าวว่า พบแต่พวกผีที่เป็นเจ้าของป่าและลำน้ำจนมีการบรรพชาป่าก่อนที่จะตั้งหลักแหล่งได้ในจังหวัดศรีสะเกษ ได้พบหลักฐานที่สำคัญว่าชาวลาวกลุ่มพระวอพระตาจะกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ หลายหมู่บ้านดังนี้

1. บ้านกุดไทรงาม หมู่ 6 ตำบลโพธิ์ข่า อำเภอเมืองศรีสะเกษ ตั้งเมื่อพ.ศ.2310 โดยผู้นำคือเจ้าชัยสารโพธิ์สาร เมืองเวียงจันทน์อพยพมากับพระวอพระตา โดยมีลาวสันจากนครจำปาศักดิ์รวมกลุ่มมาเป็นส่วนใหญ่ นำขบวนมาพิชิตชาวข่าส่วยเยอจนสามารถสร้างบ้านได้เมื่อวันเพ็ญเดือน 5 พ.ศ.2320 ก่อนตั้งเมืองศรีสะเกษประมาณ 5 ปี

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 344-345.

2. บ้านโพนข่า หมู่ที่ 1 ตำบลโพนข่า อำเภอเมืองศรีสะเกษอพยพมาจากดินแดนประเทศลาวเป็นพลพรรคไพร่พลของเมืองแสนหน้าง่าและพระวอพระตา โดยมีหลวงปู่สรिया พระเถระอาวุโสหนีภัยมาด้วย

3. บ้านเมืองน้อย หมู่ที่ 1,6,7 ตำบลเมืองน้อย อำเภอกันทรารมย์ ความหมายของชื่อหมู่บ้านเป็นที่พักของผู้ครองนคร บ้านเมืองน้อยสืบเชื้อสายมาจากเมืองหนองบัวลำภูหรือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานถิ่นฐานเดิมอยู่ในจังหวัดอุดรธานีในปัจจุบันนี้

4. อำเภอบึงบูรพ์ โดยเฉพาะตำบลบึงบูรพ์ หมู่ที่1,2,3,8 ซึ่งได้แก่บ้านเปาะบ้านโนนสาวสวย บ้านจอมพระ บ้านนาสวนบ้านนาหล่มและเครือญาติของชาวบ้านเปาะในตำบลเปาะ ซึ่งได้แก่ บ้านหาด บ้านหมากยางจะเป็นหมู่บ้านชาวลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ ด้วยเหตุผลที่ไม่ปรากฏชัดหรือหลบภัยการเมือง สำเนียงภาษาที่ชาวบ้านเปาะพูดเหมือนพี่น้องลาวชาวอุบล

ความเชื่อชนเผ่าลาว ซึ่งเป็นชนที่มีอารยธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาที่ยาวนาน ประเพณีของชนเผ่าลาวจะมีประเพณีที่ยังสืบสานจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตของชนเผ่าลาวเป็นชนพื้นเมืองที่รักสงบ รักท้องถิ่น ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำไร่ ทำพืชสวน มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลหรือคติธรรมจากพระพุทธศาสนา สภาวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญได้กล่าวถึงกลุ่มชาวลาวที่เข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี ดังนี้²²

“ชนเผ่าลาวเป็นชนเผ่าดั้งเดิมที่อพยพมาตั้งรกรากในอำเภอขุนหาญมานานานเผ่าลาวบ้านลาวเดิม(ปัจจุบันคือบ้านหลักหินตำบลบักคอง)เป็นเผ่าลาวที่อพยพมานานต่อมาเมื่อประมาณปีพ.ศ.2322 มีคนลาวอพยพมาจากเวียงจันทน์มาพร้อมกองทัพหลวงกรุงเทพฯยกทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทน์)เป็นครั้งแรกเมื่อตีเวียงจันทน์ได้ก็กวาดต้อนอพยพผู้คนมาเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านลี้ภัยอพยพมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน โดยกลุ่มจางวางใส ได้พาพรรคพวกมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่โนนบักแดง(ปัจจุบันบ้านลี้ตำบลลี้) ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าลาว

เมื่อปีพ.ศ.2369 กองทัพเจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เป็นกบฏยกทัพมารุกรานไทย แต่ถูกกองทัพคุณหญิงโมตีถอยร่นกลับไป หลังจากนั้นได้มีทหารลาวบางกลุ่มไม่ยอมกลับประเทศลาว โดยเฉพาะกลุ่มของนายหาร นายเอก นายอุดมและนายเหลียงได้มาตั้ง

²²สภาวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ.ประวัติและวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ.สมโภชอำเภอขุนหาญครบรอบ 50 ปี (อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป. 2550), หน้า9-10.

รกรากทำมาหากินปัจจุบันบ้านตาเอก บ้านขุนหาญบ้านคูบ้านแดงบ้านค้อปอในเขต
อำเภอขุนหาญ พุทธภาษาลาวเกือบทั้งหมด”

“กลุ่มชาวลาวที่เข้ามาสมัยกรุงธนบุรีเรียกทัพไปตีเมืองเวียงจันทร์จำปาศักดิ์จน
ได้รับชัยชนะ ได้กวาดต้อนชาวเวียงจันทร์มาเป็นจำนวนมากมาอยู่ที่ตำบลลิตตำบลขุนหาญ
ตำบลขุนหาญ ตำบลหมากเขียบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ บ้านตาอุด บ้านโสน อำเภออุษันต์
หลวงปราบ(เป็นทหารเอกในศึกครั้งนี้ ซึ่งไปได้ภรรยามาเป็นชาวลาว)ได้นำครอบครัว
นางคำเวียงพร้อมบริวารไปอยู่ที่บ้านบก อำเภออุษันต์ ก่อนที่จะย้ายเมืองมาตั้งที่หนอง
แตระในเวลาต่อมาหลังจากที่ชาวลาวได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดศรีสะเกษและ
จังหวัดใกล้เคียง ชาวลาวที่เรียนหนังสือและเป็นพระได้เผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณี
วัฒนธรรมและภาษาเข้าไปยังชุมชนชาวพื้นเมืองชาวกวย เขมร เยอ มากขึ้นเรื่อยๆ
ประกอบกับในระยะหลังชาวลาวได้อพยพเข้าไปแทรกอยู่ในเกือบทุก อำเภอโดยเฉพาะ
เมือง ยางชุมน้อย กันทรารมย์ โนนคูณ กันทรลักษ์ จะมีประชากรชาวลาวเพิ่มมากขึ้น
ปัจจุบันภาษาลาวจึงเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกันส่วนใหญ่ในศรีสะเกษ

ภาษาลาวหรือภาษาอีสาน เป็นภาษาที่มีพื้นฐานหรือตัวอักษรแบบเดียวกัน แต่มี
การพัฒนาแตกต่างกัน เนื่องจากการติดต่อพื้นที่ข้างเคียงคนละด้านสำเนียงภาษาพูดภาษา
ท้องถิ่นก็แตกต่างกันตามพื้นเพเดิมที่อพยพมาเช่นบ้านคูซอดบ้านโพนข่า บ้านพยุห์ ที่มา
จากเวียงจันทร์สำเนียงจะเนิบๆช้าๆ ส่วนที่อพยพมาจากลาวใต้จะมีสำเนียงที่เรียกว่าส่วย
คือพูดภาษาลาวแต่อักษรกลางจะออกเสียงตรีเช่น กิน ไป ดี ดี ภาษาลาวสำเนียงลาว
เวียงจันทร์ที่บ้านพยุห์ บ้านหนองครก บ้านคูซอด บ้านโพนข่าบ้านยางกุดบ้านก้านเหลือง
อำเภอเมืองศรีสะเกษ บางท้องที่ของอำเภอขุนหาญ อำเภอกันทรลักษ์

ภาษาลาวสำเนียงลาวอุบล กระจัดกระจายอยู่เกือบทุกแห่งในอำเภอกันทรารมย์
อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอราชันไศล อำเภอเบ็ญจบุรพ์ อำเภอโนนคูณ

ภาษาลาวสำเนียงลาวใต้ที่เน้นวรรณยุกต์ตรีในสำเนียงอักษรกลาง เช่น กิน เป็น
กิน ในเกือบทุกพื้นที่อำเภอเมือง อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอปรังค์ภู อำเภออุษันต์ อำเภอ
ห้วยทับทัน อำเภอเมืองจันทร์ อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอขุนหาญ ซึ่งมักจะถูกเรียกว่าส่วย
ทั้งเป็นภาษาลาว ผู้พูดภาษาลาวทั้งจังหวัด ร้อยละ 65 ผู้ที่พูดภาษาอื่นมักใช้ภาษาลาว
เป็นสื่อกลาง”

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดศรีสะเกษนั้น ทำให้ทราบ
ว่าจังหวัดศรีสะเกษมีความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีชนเผ่าอาศัยอยู่
3 กลุ่ม คือ ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าส่วยหรือกวย และชนเผ่าลาว ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของชุมชนชาวบ้าน
หนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

เพื่อให้งานวิจัยมีข้อมูลบริบทต่างๆ เพื่อเป็นการสนับสนุนข้อมูล ผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลทางด้านสภาพทั่วไปของจังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นหลัก จังหวัดไม่มีทรัพยากรแร่ที่สำคัญแต่อย่างใด แต่มีแร่รัตนชาติอยู่บ้างเล็กน้อยในอำเภอกันทรลักษ์ ชาวศรีสะเกษทำนากันมากตามที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและในเขตชลประทานของลำน้ำสายต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นนาปีซึ่งมีการเก็บเกี่ยวปีละครั้ง พืชไรที่สำคัญคือข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอแก้วและผักต่างๆ นอกจากนี้ชาวศรีสะเกษนิยมปลูกหอมแดงมากดังปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัด

การคมนาคม

จากกรุงเทพมหานครสามารถเดินทางไปยังจังหวัดศรีสะเกษได้โดยรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ลงที่สถานีศรีสะเกษ ระยะทางหนึ่งร้อยสิบกิโลเมตรหรือโดยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ถึงทางแยกเข้าทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 (มิตรภาพ) ที่กิโลเมตรที่ 107 แล้วไปตามทางหลวงหมายเลข 2 ถึงจังหวัดนครราชสีมา แยกทางขวาเข้าทางหลวงหมายเลข 226 ผ่านจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์จึงถึงจังหวัดศรีสะเกษรวมระยะทาง 571 กิโลเมตร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษา

จังหวัดศรีสะเกษมีการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ส่วนการจัดการศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ แบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือระบบการศึกษาในโรงเรียน และระบบการศึกษานอกโรงเรียน มีโรงเรียน ประถมศึกษาจำนวน 891 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 112 แห่ง โรงเรียนอาชีวศึกษา จำนวน 10 แห่ง และสถาบันอุดมศึกษาจำนวน 3 แห่ง

การสาธารณสุข

จังหวัดศรีสะเกษจัดให้มีการบริการสาธารณสุขแต่ว่ายังไม่ทั่วถึง ปัจจุบันจังหวัดศรีสะเกษ มีสถานที่ให้บริการด้านสาธารณสุข²³ ดังนี้

- สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ดังนี้
 - โรงพยาบาลทั่วไป 1 แห่ง โรงพยาบาลขนาด 10 -120 เตียง 17 แห่ง
 - สถานีอนามัย 255 แห่ง
- สถานบริการสาธารณสุขของเอกชน ดังนี้
 - โรงพยาบาลขนาด 20 เตียง 1 แห่ง
 - คลินิกแพทย์ 44 แห่ง
 - คลินิกทันตกรรม 5 แห่ง
 - สถานผดุงครรภ์ 66 แห่ง
 - ร้านขายยาแผนปัจจุบัน 101 แห่ง
 - ร้านขายยาแผนโบราณ 17 แห่ง
 - สถานที่ผลิตยาแผนโบราณ 1 แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติ

จังหวัดศรีสะเกษมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือแม่น้ำมูล ห้วยสำราญ ห้วยชะยุ้ง มีแม่น้ำ ห้วย ลำธารและคลองรวม 687 สาย นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำชลประทานอีก เช่น โครงการขนาดเล็ก โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน ศูนย์บริการ เกษตรกรเคลื่อนที่ การขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ 33 ส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าทั้งจังหวัด มีประมาณ 213,624 ตารางกิโลเมตร ลักษณะป่าทั้งหมดจำแนกได้ 3 ประเภท คือ ป่าอนุรักษ์

²³ วลีรัตน์ มั่นทูลราช, "การศึกษาวิเคราะห์พื้นที่นันทนาการที่บ้านเขมรถิ่นตำบลศรีสะเกษ อำเภอกุ ขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเขมรศึกษา ภาควิชาภาษา ตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 33.

ป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจ นอกจากนี้แล้วทางทิศใต้ของจังหวัดยังมีเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย เป็นแนวชายแดนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก มีความยาวประมาณ 127 กิโลเมตร มีช่องทางติดต่อเข้าออก 26 ช่อง ครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ในเขตอำเภอชุมพวง อำเภอชุมตาบง อำเภอภูสิงห์และอำเภอกันทรลักษ์

นอกจากนี้ยังสามารถเขตภูมิประเทศของจังหวัดศรีสะเกษออกเป็น 3 เขต²⁴ ดังนี้

1. **เขตเทือกเขา** จังหวัดศรีสะเกษมีแนวเทือกเขาพนมดงรักกั้นพรมแดนระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยกับกัมพูชา โดยเริ่มจากช่องตะโก อำเภอกันทรวิชัย ผ่านจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และสิ้นสุดที่อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี แนวเทือกเขาดังกล่าวผ่านบริเวณตอนใต้ของอำเภอภูสิงห์ อำเภอชุมตาบงและอำเภอกันทรลักษ์ ของจังหวัดศรีสะเกษสภาพทั่วไปของเทือกเขาประกอบด้วยภูเขาหินทรายที่เกิดจากการแยกตัวของภูเขาที่มีหน้าผาสูงชัน ทางตอนใต้ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชาและลาดเทลงทางเหนือ มีลักษณะเป็นภูเขาสันอิได้ ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของเทือกเขาหินทราย และมีลำน้ำสายเล็กๆ อันเป็นสาขาของแม่น้ำมูลจึงไหลไปทางตอนเหนือลงสู่แม่น้ำมูล มียอดเขาที่สูงที่สุด คือยอดเขาพนมตาเหมือนอยู่ในเขตอำเภอ ชุมตาบง มีความสูงประมาณ 765 เมตรจากระดับน้ำทะเล ถือเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดของจังหวัดศรีสะเกษ

นอกจากเทือกเขาส่วนใหญ่จะเป็นเทือกเขาที่มีหินทรายแล้วในบางพื้นที่ยังปรากฏว่ามีภูเขาหินบะซอลต์ที่เกิดจากการแยกตัวของลาวาภูเขาไฟได้แก่ภูผายในเขตอำเภอชุมตาบง เช่นเดียวกับเขาสวายในจังหวัดสุรินทร์และเขากระโดงในจังหวัดบุรีรัมย์ ลาวาดังกล่าวเมื่อเปลี่ยนสภาพเป็นดินแล้วเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ เช่น บริเวณบ้านภูเงินและบริเวณใกล้เคียงที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าภูดินแดงรวมทั้งพื้นที่อื่นๆ ในเขตอำเภอชุมตาบง อำเภอกันทรลักษ์ ซึ่งเป็นดินที่สลายตัวมาจากหินบะซอลต์ที่เป็นซากลาวา ของภูเขาไฟเก่า

2. **เขตที่ราบลูกคลื่น** พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดศรีสะเกษประกอบด้วยที่ราบสลับเนินที่เรียกว่า ที่ราบลูกคลื่นหรือที่ลอนลาด มักพบโดยทั่วไป โดยเฉพาะบริเวณถัดจากเทือกเขาพนม

²⁴ นุชนารถ ยิ้มจันทร์, "การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง ฮีตสิบสองในวิถีชีวิตชาวศรีสะเกษ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดศรีสะเกษ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2546), หน้า 114-115.

ดงรักลงมาทางตอนเหนือจะพบพื้นที่ที่มีสภาพสูงๆ ต่ำๆ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยหินทราย ส่วนบริเวณที่ราบมักเป็นที่ราบแคบๆ สลับกับเนินที่ราบเหล่านี้เกิดจากการกัดกร่อนของกระแสน้ำและบางแห่งถูกทับถมโดยตะกอนน้ำที่พัดพามา ทำให้ดินดังกล่าวเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว เพราะเป็นดินตะกอนและมีน้ำขังมานานบางครั้งประสบปัญหาน้ำท่วม ลำน้ำ ไม่สามารถระบายน้ำได้ทัน แต่สภาพน้ำท่วมจะเกิดขึ้นชั่วคราว ประมาณ 5-7 วัน น้ำจะลดลงสู่ระดับปกติ ทั้งนี้เพราะสภาพทั่วไปของพื้นที่มีความต่างระดับกันมาก

3. **ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล** แม่น้ำมูลไหลผ่านทางตอนเหนือของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นบริเวณที่ลุ่ม โดยเฉพาะบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ในฤดูฝนมักประสบปัญหาน้ำท่วม หน้าแล้งปริมาณน้ำในแม่น้ำมูลลดลงประกอบกับสภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินทราย มีการระบายน้ำดีทำให้ระดับน้ำลดลงอย่างรวดเร็วและแห้งในที่สุด จนทำให้ทุ่งกุลาร้องไห้ประสบปัญหาความแห้งแล้งเป็นเวลานานกว่าพื้นที่อื่นๆ บางครั้งพื้นที่ประสบปัญหาดินเค็มซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อการเพาะปลูกและการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค

แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ

บริเวณที่ตั้งของจังหวัดนี้เคยเป็นอู่วัฒนธรรมสมัยทวารวดีและอาณาจักรเขมรโบราณ เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคง อำเภอราษีไศล พบร่องรอยเมืองโบราณมีคูน้ำและคันดินล้อมรอบสองชั้น ภายในเมืองมีซากโบราณสถานและใบเสมาอันแสดงถึงร่องรอยการนับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังพบปราสาทและปรางค์กู่อีกหลายแห่ง โดยเป็นศิลปะเขมรราวพุทธศตวรรษที่ 16-17²⁵ เช่น

1. โบราณสถาน โบราณสถานที่พบในจังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

1.1 ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย เป็นปราสาทขอมที่ใหญ่และสมบูรณ์ที่สุดในจังหวัดศรีสะเกษ

1.2 ปราสาทหินวัดสระกำแพงน้อย ตั้งอยู่ที่บ้านกลาง ตำบลยูง อำเภออุทุมพรพิสัย

1.3 ปราสาทบ้านปราสาท ตั้งอยู่ที่บ้านปราสาท อำเภอห้วยทับทัน

1.4 ปราสาทเมืองจันทร์ ตั้งอยู่ใกล้บ้านเมืองจันทร์ ตำบลเมืองจันทร์ อำเภออุทุมพรพิสัย

²⁵ วลีรัตน์ มั่นทูลราช, "การศึกษาวិเคราะห์หินทานพื้นบ้านเขมรถิ่นตำบลศรีสะเกษ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเขมรศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 33.

- 1.5 ปราสาทบ้านสมอ ตั้งอยู่ที่บ้านสมอ ตำบลสมอ อำเภอปรางค์กู่
- 1.6 ปราสาทลุมพุก ตั้งอยู่ที่บ้านปราสาท ตำบลกันทรารมย์ อำเภอชูขันธุ์
- 1.7 ปราสาทปรางค์กู่ ตั้งอยู่ที่บ้านกู่ ตำบลกู่ อำเภอปรางค์กู่
- 1.8 ปราสาทเยอ ตั้งอยู่ที่ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง
- 1.9 ปราสาทตำหนักไทร ตั้งอยู่ที่ตำบลบักคอง อำเภอชุนหาญ
- 1.10 ปราสาทหินโดนตวล ตั้งอยู่บนยอดเขาโดนตวล ตำบลเสารังษัย อำเภอ

กันทรลักษณ์

- 1.11 ปราสาทบ้านหนองจังกะ ตั้งอยู่ที่ตำบลดินแดง อำเภอไพรบึง
- 1.12 ปราสาทหินภูฝ้าย ตั้งอยู่ที่เขาภูฝ้าย ตำบลพราน อำเภอชุนหาญ

2. โบราณวัตถุ พบแหล่งโบราณวัตถุ ดังนี้

- 2.1 หลวงพ่อโต วัดมหาพุทธาราม ตั้งอยู่ที่ใจกลางเมืองอำเภอเมืองศรีสะเกษ
- 2.2 ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตั้งอยู่ที่สี่แยกถนนเทพาตัดกับถนนหลักเมืองด้านทิศ

ตะวันออกของศาลากลางจังหวัด

- 2.3 หลวงพ่อตาตน ตั้งอยู่ที่บ้านสำโรงเกียรติ ตำบลบักคอง อำเภอชุนหาญ
- 2.4 พระบาทน้ำพุ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านศาลา ตำบลปรีอใหญ่ อำเภอภูสิงห์
- 2.5 หลวงพ่อโต วัดเขียนบูรพาราม ตั้งอยู่ที่อำเภอชุนขันธุ์
- 2.6 พระพุทธรูปขนาดปรก ตั้งอยู่ที่วัดสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด

ตราประจำจังหวัด : รูปปรางค์กู่มีดอกลำดวน 6 กลีบอยู่เบื้องล่าง (เดิมใช้ภาพปราสาทหิน
เขาพระวิหารเป็นตราประจำจังหวัด มาเปลี่ยนเป็นตราปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2512)

ดอกไม้ประจำจังหวัด: ดอกลำดวน (*Melodorum fruticosum*)

ต้นไม้ประจำจังหวัด: ดอกลำดวน (*Melodorum fruticosum*)

คำขวัญประจำจังหวัด: ศรีสะเกษ แดนปราสาทขอม หอมกระเทียมดี มีสวนสมเด็จ เขตดง
ลำดวน หลากล้วนวัฒนธรรม เลิศล้ำสามัคคี

ภาพที่ 2.6 ดอกจำปา ดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา : <http://thai.tourismthailand.org/festival-event/grand-content-5810.html>

จำปาดวนเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางสูงประมาณ 5–10 เมตร ผิวเปลือกลำต้นเป็นสีเทา ผิวต้นเรียบ มีรอยแตกเล็กน้อยแตก ใบเป็นใบเดี่ยวออกเรียงสลับกันตามข้อ ลำต้น ใบเป็นรูปหอก ยาวรี ปลายใบแหลม โคนใบมนแหลม ขอบใบเรียบเป็นคลื่นเล็กน้อย ผิวใบเรียบเป็นมันสีเขียวเข้ม ดอกเป็นดอกเดี่ยวออกตามส่วนยอดและตามง่ามใบ มีกลีบดอก 6 กลีบ ซ้อนกันเป็นชั้น ปลายกลีบแหลม โคนกลีบดอกกว้าง ดอกมีขนาดเล็กสีเหลือง กลิ่นหอมเย็น ออกดอกช่วงเดือนธันวาคม-มีนาคม

สังคมวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ

ชาวศรีสะเกษมีการดำรงอยู่ทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่างๆ นั้นจะมีลักษณะคล้ายกับจังหวัดอื่นในเขตภาคอีสานตอนล่าง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีพ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า “สังคม” หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องตามระเบียบกฎเกณฑ์ มีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน วัฒนธรรมของชาวศรีสะเกษนั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ วัฒนธรรมไทยลาว วัฒนธรรมเขมร และวัฒนธรรมส่วยหรือกูย ชาวศรีสะเกษต่างก็มี

ความสัมพันธ์ต่างๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นระเบียบ หลักปฏิบัติต่างๆ ทางสังคม อานนท์ อภาภิรมย์ ยังได้แบ่งสถาบันทางสังคมออกเป็น 5 ประเภท²⁶ คือ

1. สถาบันทางครอบครัว
2. สถาบันทางการศึกษา
3. สถาบันทางศาสนา
4. สถาบันทางเศรษฐกิจ
5. สถาบันทางการเมืองโดยพื้นฐานนิสัย

การดำเนินชีวิตของชาวศรีสะเกษเป็นคนที่เรียบง่ายอยู่กับธรรมชาติ มีวัดเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน ชาวศรีสะเกษทำมาหากินอยู่กับธรรมชาติ ชีวิตในสมัยก่อนจึงไม่ต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพ หาปลาหาเลี้ยงชีพง่ายๆ อาชีพที่ชาวศรีสะเกษประกอบคือการทำนา ทำเกษตรกรรม พอว่างจากฤดูทำนา ถึงงานบุญก็จะเข้าวัดเพื่อทำบุญ ในงานบุญนี้ก็จะแฝงไปด้วยการละเล่นที่สนุกสนาน วัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีให้เห็นและสัมผัสได้ ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นชาวศรีสะเกษ เช่นชาวศรีสะเกษจะแต่งกายแบบสบายๆ เรียบง่ายด้วยการทอผ้าเอง ไม่ว่าจะเป็นผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าซิด อาคารบ้านเรือนชาวศรีสะเกษจะนิยมสร้างที่พักอาศัยหรือบ้านเรือนเอง นอกจากบ้านเรือนแล้วชาวอีสานยังสร้างวัด แหล่งจัดพิธีกรรมทางศาสนาและที่พักผ่อนหย่อนใจ ศิลปะพื้นบ้าน การละเล่น การแสดงต่างๆ ล้วนมาจากภูมิปัญญาของชาวศรีสะเกษเอง เช่น พ็อนกลองตุ้ม หมอลำ เซิ้งต่างๆ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งนอกจากนี้

วัฒนธรรมและประเพณีชาวศรีสะเกษ อันเป็นหลักที่จะต้องปฏิบัติร่วมกัน เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ที่ชาวอีสานและชาวศรีสะเกษยอมรับและปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากเรื่องราวฮีตสิบสองของจังหวัดศรีสะเกษ ยังไม่พบฉบับที่สมบูรณ์การบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับฮีตสิบสองจึงมีค่อนข้างจำกัด ส่วนมากอาศัยการขยายความซึ่งกันและกัน ปรับปรุงให้เหมาะสมแต่ละท้องถิ่น จึงมีรายละเอียดแตกต่างกันในบางส่วน แต่หลักใหญ่ในแต่ละฮีตแต่ละเดือนคงเป็นไปลักษณะเดิม ที่เหมือน นุชนารถ ยิ้มจันทร์ ได้สรุปหลักใหญ่ในแต่ละฮีต²⁷ ดังนี้

²⁶อานนท์ อภาภิรมย์, ลักษณะสังคม และปัญหาของสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 11-12.

²⁷นุชนารถ ยิ้มจันทร์, “การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง ฮีตสิบสองในวิถีชีวิตชาวศรีสะเกษ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดศรีสะเกษ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2546), หน้า114-115.

ฮีตที่ 1 เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง ทำบุญเข้ากรรม พระมารวมกันเข้ากรรมเพื่อปฏิบัติให้ หลุดพ้นมลทิน คือ พันจากอาบัติสังฆาทิเสส ชาวบ้านจะทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระที่เข้ากรรม

ฮีตที่ 2 เดือนยี่ บุญคุณข้าว นิมนต์พระมาสวดมนต์ที่ลานนวดข้าวแล้วถวายอาหาร บิณฑบาต หลังจากปลงข้าวในลอมและฟาดข้าวในลานมีเทศน์เรื่องแม่โพสพ เรียกขวัญข้าว แล้ว ขนขึ้นเล้าหรือยุ้งฉาง

ฮีตที่ 3 เดือนสาม ทำบุญข้าวจี คือเอาข้าวเหนียวทาเกลือหรือซุบไข่แล้วย่างไฟหรือบาง แห่งเอาน้ำอ้อยยัดเป็นไส้ ย่างให้ข้างนอกสุกเกรียมออกสีเหลือง นำออกไปตักบาตรถวายพระที่วัด พร้อมกันในวันเพ็ญเดือนสาม ฟังเทศน์วรรณกรรมชาดกหรือนิทานตลอดวัน ตอนเย็นทำบุญ มาฆบูชา

ฮีตที่ 4 เดือนสี่ ทำบุญเขวง ชาวบ้านจะกำหนดวันไม่ให้ตรงกับหมู่บ้านใกล้เคียง มีการ ฟังเทศน์มหาชาติ แห่ดอกไม้ป่า แห่พระเวสเข้าเมือง บางแห่งเป็นการเทศน์เรื่องมหาเวสสันดร ชาดก

ฮีตที่ 5 ทำบุญทอดสงหรือบุญสงกรานต์ ชาวอีสานจะนำน้ำหอมไปสรงพระพุทธรูปตั้งแต่วินขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 มีการรดน้ำพระสงฆ์และญาติผู้ใหญ่ ในช่วงนี้จะ กำหนดวันใดวันหนึ่ง นอกจากนี้มีการเล่นสาดน้ำกัน ในวันสุดท้ายมีการก่อเจดีย์ทรายเป็นพุทธ บูชา กิจกรรมอีกอย่างคือ การปล่อยนก ปล่อยปลา

ฮีตที่ 6 เดือนหก เป็นการทำบุญบั้งไฟ เป็นการทำบุญก่อนเริ่มเวลาทำนา เชื่อว่าเป็นการทำ บูชาพระยาแถน ซึ่งเป็นเทพผู้มีฤทธิ์สามารถบันดาลให้ฝนตกลงสู่โลกมนุษย์ การเตรียมงานใช้ เวลานาน เริ่มจากทำดินปืน บรรจุทำเป็นบั้งและตบแต่งประดับประดา กระทั่งเตรียมกระบวนการ แห่ซึ่งมักมีการรำพื้นเมืองต่างๆ กิจกรรมในบุญนี้บางท้องถิ่นที่มีการแข่งกลองแข่งขัน

ฮีตที่ 7 เดือนเจ็ด ทำบุญซำชะ (ซำระ) ชาวอีสานเชื่อว่าปีหนึ่งเราอาจมีมลทินในใจหรือ ความเดือดร้อนต่าง ๆ ถ้าหากไม่ทำบุญซำระมีมลทินต่อไป ทำให้บ้านเมืองไม่สงบสุขชาวบ้าน จะทำความสะอาดบ้านเมือง เครื่องนุ่งห่มทำพิธีถอดถอนและตอกหลักบ้านหลักเมืองนิมนต์ พระมาสวด ประพรมน้ำมนต์ ชับไล่เสนียดจัญไร บางถิ่นมีการเลี้ยงผีปู่ตาด้วย

ฮีตที่ 8 เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา กระทำกันตามพิธีทางพุทธศาสนา โดยชาวบ้านร่วม ทำบุญกับพระภิกษุสงฆ์จนครบไตรมาส กิจกรรมสำคัญในวันเข้าพรรษา คือถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายรูปเทียน รักษาศีลภาวนา ซึ่งการถวายรูปเทียนได้กลายเป็นประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาใน ปัจจุบัน

ฮีตที่ 9 เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน โดยชาวบ้านนำอาหารคาวหวาน หมากพลูบุหรี เป็นห่อ ๆ ไปแขวนไว้ตามต้นไม้หรือรั้ววัดแต่เช้าตรู่ เพื่ออุทิศให้เปรตญาติ และถวายภัตตาหารเช้า ให้แก่พระสงฆ์ กรวดน้ำอุทิศให้ผู้ล่วงลับแล้วเป็นเปรตพลี

ฮีตที่ 10 เดือนสิบทำบุญข้าวสาก คือ บุญสลาภภัต ได้แก่ ชาวบ้านเตรียมสำหรับถวายพระไว้เขียนสลาภให้พระจับ ถ้าจับสลาภได้ชื่อใคร คนนั้นจะนำไปถวายพระรูปนั้น มีการทำห่อข้าวน้อย ห่อข้าวใหญ่ ห่อข้าวน้อยสำหรับแจกกันกิน ห่อข้าวใหญ่สำหรับกินในโลกหน้าและมีการส่งข้าวเปรต ทำเช่นเดียวกับข้าวประดับดิน บางแห่งแย่งกันเก็บที่ให้เปรตนำไปเลี้ยงตาแฮกนาหรือบวงสรวงนางยักษ์ที่รักษาดูแลไร่นาตามความเชื่อ

ฮีตที่ 11 เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา ชาวบ้านจะทำบุญออกพรรษาโดยการถวายผ้าจำพรรษาเป็นผ้าห่มกันหนาว มีการได้น้ำมันน้อย-ใหญ่ และได้น้ำมันล้างทางประทับในวันขึ้น 14-15 ค่ำ และแรม 1 ค่ำตามลำดับ มีการกวาดข้าวทิพย์และตักบาตรเทโวโรหณะ กิจกรรมในปัจจุบันมีการเสริมเข้าเป็นแห่ปราสาทผึ้ง ไหลเรือไฟ แข่งเรือ เป็นต้น ซึ่งมีเพียงบางท้องถิ่นเท่านั้น

ฮีตที่ 12 เดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน ชาวบ้านจะทำการเตรียมตั้งองค์กฐินไปทอดถวายตามวัดต่าง ๆ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาได้รับอันสงฆ์ กิจกรรมในฮีตนี้จะมีการเตรียมรับกฐิน เช่น การเตรียมตกแต่งปรับปรุงถนนหนทางที่จะแห่กฐินไปถวายให้ดี เตรียมทำบังพลู ตะไล ไฟพะเนียง และดอกไม้ไฟไว้จุดในงานบุญกฐิน และตั้งองค์กฐินให้เรียบร้อย แล้วกำหนดวันทอดถวายซึ่งมีการสมโภช ฉลองกฐินก่อนวันถวาย

ประเพณีคือวิถีชีวิตที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ประเพณีจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนเพราะเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต จึงเปรียบเสมือนเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็นระเบียบ ความเจริญ ความสงบสุข และความเป็นชาติไทย ดังนั้นประเพณีจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและคนในสังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามโดยปฏิบัติสืบทอดกันมา ประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้

วิจิตรา ขอนยาง ได้จัดกลุ่มประเพณี โดยอาศัยหลักเกณฑ์การแบ่งประเภทประเพณี²⁸ ไว้ดังนี้

1. ประเพณีส่วนบุคคล หมายถึง ประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีเพียง 1 คน แต่ขั้นตอนการปฏิบัตินั้นต้องเกี่ยวกับคนหลายคน
2. ประเพณีส่วนรวม หมายถึง ประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ส่งผลแก่ส่วนรวม และการประกอบพิธีกรรมต้องมาจากส่วนรวมด้วย
3. ประเพณีของรัฐหรือรัฐพิธี หมายถึง ประเพณีที่ทางราชการหรือสถาบันการปกครอง

²⁸วิจิตรา ขอนยาง, "การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2532), หน้า 50.

กระทำเพื่อให้เกิดผลต่อส่วนรวม คือคนที่อาศัยอยู่ในประเทศเดียวกันหรือท้องถิ่นเดียวกัน เน้นการปฏิบัติประเพณีว่า ต้องมาจากกลุ่มผู้ปกครองประเทศกระทำเพื่อทุกคนในประเทศ

4. ประเพณีของราชาหรือราชพิธี หมายถึง ประเพณีที่ปฏิบัติเพื่อนำให้เกิดผลตอบสนองต่อบุคคลเพียงคนเดียว แต่เนื่องจากพระราชาเป็นผู้มีฐานันดรศักดิ์ที่ต่างๆ จากบุคคลทั่วไป จึงทำให้มีพิธีกรรมบางอย่างแตกต่างจากบุคคลทั่วไป

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้ประเพณีฮินดูสองถือว่าเป็นกลุ่มประเพณีประเภทประเพณีส่วนรวม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ส่งผลแก่ส่วนรวม ทำให้เกิดประเพณีประจำท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชาวฮินดู เพื่อเป็นแบบแผนแม่บทให้ถือประพฤติปฏิบัติร่วมกันในสังคมชาวฮินดูจนกลายเป็นประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญของบุคคลและยึดถือสืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ประเพณีพิธีกรรมของชาวศรีสะเกษโดยจะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

ประเพณีการบวช

ชาวศรีสะเกษส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลักและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาตั้งแต่โบราณ ดังนั้นประเพณีการบวชจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับลูกผู้ชาย การได้บวชถือเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ ผลบุญจะแผ่ไปถึง บุคคลผู้ใกล้ชิด และลบล้างกรรมชั่วในอดีตได้ ตามแต่กำลังการบำเพ็ญตน หรือหากทำนยินดี ที่จะดำรงสถานภาพของสมณะเพศ ไปจนตลอดชีวิตก็นับว่าเป็นการอุทิศตนช่วยธำรงไว้ซึ่งการสืบต่อของศาสนาพุทธ

ภาพที่ 2.7 ประเพณีการบวชของชาวบ้าน

ที่มา : <http://www.lib.ubu.ac.th/localinformation/life/labuada.htm>

ขั้นตอนการบวช

เมื่อตกลงได้ฤกษ์ยามวันบวชแล้วก็บอกเล่าญาติพี่น้อง เครื่องอัฐบริวารและเตรียมจัดงาน ผู้บวชต้องไปหัดขานนาคและรับใช้พระภิกษุ (เจ้าอาวาส) ที่ตนเองจำพำนักประมาณ 1-2 สัปดาห์ ก่อนบวช เมื่อถึงวันโฮม(วันรวม)ก่อนวันบวช 1 วัน ญาติพี่น้องจะช่วยกันเตรียมสิ่งของเช่น ห่อข้าวต้ม ทำพานบายศรี จัดสถานที่ ในวันงานเพื่อนบ้านจะนำสิ่งของมาช่วยทำบุญ เช่น เงิน ข้าวสาร กล้วย อ้อย มะพร้าว ดอกไม้ หมอนขิด ฯลฯ ในตอนบ่ายหลังจากรับประทานอาหารเที่ยงแล้วก็จะเป็นที่โกนผมนาค นาคจะนำดอกไม้ไหว้ขอขมาต่อพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่รับขมาแล้วจะทำพิธีขลิบผมและตามด้วยญาติผู้ใหญ่ คือ ปู่ ย่า ตา ยายของนาค หลังจากนั้นนาคจะนุ่งผ้าขาวห่มสะไปขาวเฉียงป่าไหล่ม้าเข้าพิธีสูขวัญเสร็จแล้วก็จะนำนาคออกไปแห่รอบหมู่บ้านเพื่อประกาศให้ทราบว่าคุณคนผู้นี้จะเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์แล้ว คือ จะเป็นคนสุกแล้ว โดยมีกลองยาว พิณ แคน ซอ หรือเครื่องตีระฆังประโคมขบวนแห่ไปรอบๆ หมู่บ้าน ชาวบ้านก็สนุกสนานพร้อมรำไปตามลีลาจังหวะอิสระของตนเอง ตกตอนเย็นก็จะมีมหรสพสมโภชตลอดคืน เช่น หมอลำ ภาพยนตร์หรือดนตรี เป็นต้น กรณีนาคไปอุสมบทนั้นขึ้นอยู่กับกรณีนัดหมายกับพระอุปัชฌาย์เป็นสำคัญ บางคนอาจทำพิธีหลังจากแห่จนาคแล้วในตอนเย็นหรืออาจเป็นรุ่งเช้าของวันถัดไป จากนั้นก็จะมีการบุญตักบาตรถวายภัตตาหารเช้าแต่พระบวชใหม่และเลี้ยงอาหารญาติมิตร

ประเพณีแต่งงานหรือประเพณีกินดอง

เมื่อหนุ่มสาวมีความรักใคร่ชอบพอกันและผู้ใหญ่เห็นชอบด้วยแล้ว ฝ่ายชายจะส่งแก้แค้นมาทาบทามหรือเรียนกว่า“ไปประเดิม” ถ้าฝ่ายหญิงไม่ขัดข้องก็จะนัดหมายวันสู่ขอแบบเป็นทางการ ค่าสินสอดทองหมั้นจะขึ้นอยู่กับฐานะของทั้งสองฝ่าย ซึ่งนิยมเป็นเงินและทอง นอกจากตกลงเรื่องค่าสินสอดแล้วก็จะมีการตกลงว่าฝ่ายใดจะไปอยู่กับฝ่ายใดหลังจากพิธีแต่งงานแล้ว จากนั้นพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายก็จะนำวันเดือนปีเกิดของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวไปหาฤกษ์ยามวันแต่งงานกับผู้ที่ยึดและชาวบ้านเชื่อถือ เช่น นางเทียม พระสงฆ์ หรือหมอสูต แล้วจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้สำหรับในการจัดงานมีการบอกกล่าวญาติพี่น้อง ฝ่ายหญิงจะจัดเตรียมเครื่องสมมา(ขอขมา)ไว้สำหรับมอบเป็นของขวัญให้เจ้าใครตฝ่ายชาย

กินดองเป็นภาษาผู้ไทยแปลว่าการแต่งงาน หญิงชายเมื่อรักใคร่ชอบพอกันแล้วหากต้องการจะแต่งด้วยฝ่ายหญิงจะปฏิบัติ²⁹ ดังนี้

1. ฝ่ายชายจัดหาสาม (ผู้ใหญ่) ไปสู่ขอกับลุงตาพาข้าว ฝ่ายหญิง โดยเตรียมอุปกรณ์ คือ

²⁹ประเพณีกินดอง.[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก:

http://www.thatphanom.com/list_social.html [3 เมษายน 2551].

- ชันดอกไม้ ฐูปเทียน 1 คู่
- เหล้า 1ขวด
- เงิน 10 บาท (ปัจจุบันอาจเปลี่ยนแปลง)
- ของฝากและของหมาย

2. การสู่ขอตกลงกันได้ จะมีการมอบของหมายและสับของฝาก ที่ฝ่ายชายมอบให้ฝ่ายหญิงแจกญาติพี่น้องที่มาพร้อมในพิธีของหมาย-กะหยังสถานด้วยไม้ไผ่ลวดลายสวยงาม(เอาไว้ให้คู่บ่าวสาวไปโร่นา) ใส่ผ้าขาว 1วา (ไว้เป็นผ้าอ้อมเวลาลูกเกิดต้องเอาผ้านี้รองรับ)หมาก 8 พลุ 8 ทำเป็นตบๆ ของฝากเป็นไม้ขีดไฟคนละกlickหรืออาจเป็นเงินคนละ 1บาท,10บาท,20 บาท (แล้วแต่ฝ่ายชายจะจัดให้)

3. วันแต่งงาน แห่งเจ้าบ่าว ไปบ้านเจ้าสาวเพื่อผูกแขนบายศรีสู่ขวัญ ขบวนแห่งเจ้าบ่าวประกอบด้วย

- เพื่อนเจ้าบ่าวกางร่มให้เจ้าบ่าว
- พานบายศรี 1พาน (ผู้ถือ 1คู่ พานบายศรี เลือกผู้ที่มีครอบครัวสมบูรณ์ ไม่เล่นการพนัน ไม่เจ้าผู้สุชาย)
- พานขันหมากและทองหมั้น
- ไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด เงิน 10 บาท (อุปกรณ์ล้ำม)
- อุปกรณ์เครื่องนอนอย่างละ 1 ชิ้น เช่น เสื่อ ที่นอน ผ้าห่ม หมอน
- ติดตามด้วยขบวนญาติพี่น้อง

4. ขั้นตอนในพิธีแต่งงาน

4.1 ขบวนเจ้าบ่าวถึงบ้านฝ่ายสาว จะผ่านประตูเงิน ประตูทอง น้องสาวฝ่ายหญิงจะใช้น้ำอบน้ำหอมที่เตรียมไว้ล้างเท้าเจ้าบ่าว แล้วจูงเจ้าบ่าวส่งให้ผู้ใหญ่ในพิธี

4.2 ฝ่ายหญิงจะจูงเจ้าสาวออกจากห้องหอ มานั่งใกล้ฝ่ายชาย ตรงที่วางพานบายศรี

4.3 ล้ำมน้ำไก่ต้ม 1ตัว เหล้า 1ขวด เงิน 10บาท ไปขอให้ลูกตาเขียนเขย(สอน) ก่อน ถ้าเขยรับคำเขียนได้ จึงยอมให้ หมอสูตรทำพิธีสูตรขวัญและผูกแขนบายศรี

4.4 ลูกตาฝ่ายหญิงจะเขียนเขย มีข้อปฏิบัติอยู่ 14 ข้อ เรียกว่า ครอง 14 ของเขย

4.5 พิธีผูกแขนคู่ บ่าว-สาว

4.6 ป้อนไข่ขวัญ

4.7 ฝ่ายเหล่าเป็นพิธีปิดเป่าเคราะห์กรรมที่มารังควาญในราศี และอวยพรคู่บ่าว

สาว

4.8 คู่บ่าวสาวนำของสมมา (รับไหว้) ญาติฝ่ายชายและล่ำมญาติฝ่ายชายจะรับไหว้และมอบเงิน ทอง ให้คู่บ่าวสาวเป็นเงินกันถุงและทุนในการตั้งตัว

4.9 จูงแขนคู่บ่าวสาวเข้าห้องหอ โดยญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย-หญิง พิธีกรรมหลังจากนั้น คือ

- บายศรีลุงตาพาวข้าวฝ่ายหญิง
- เลี้ยงเขยฝ่ายหญิงที่มาช่วยงานภาระต่าง ๆ
- สูขวัญล่ำมทั้ง 2 ฝ่าย มีไก่ต้ม 1 ตัว เสือ หมอน เงินฝ่ายละ 6 บาท
- ตำนานาง คือ พิธีที่ขอเอาเจ้าสาวไปอยู่บ้านฝ่ายชาย-หญิง

5. พิธีเขียนเขย 1 มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ชาวผู้ไทย ได้พิธีกรรมนี้มาจากวรรณคดีอีสาน เรื่อง สังคิลปีชัย ตอนยักษ์กุมภคันธ์ ลักลอบเอานางสุมนทาไปสู่สมโดยพอลการ ทำวศิลปีชัย ทำวสีโห และทำวสังข์ทองไปรบเอานางสุมนทาคืนมา ยักษ์กุมภคันธ์จึงมาขอขมาและแต่งงานโดยยอมเป็นเขยที่ดี ญาติๆ ฝ่ายนางสุมนทา จึงกำหนดกติกาเขียนเขยเอาไว้

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

ประเพณีการตายนับเป็นประเพณีที่มีความซับซ้อน และแฝงไว้ซึ่งคติความเชื่อมากมายหลายประการ³⁰ ดังนี้

ประเพณีเกี่ยวกับการตายนั้นจะมีใน 2 ลักษณะที่แตกต่างกันคือ การตายแบบปกติธรรมดากับการตายโหง พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายทั้ง 2 ลักษณะจะแตกต่างกันตรงถ้าตายแบบธรรมดาจะทำพิธีเผา ส่วนตายโหงจะทำพิธีฝังไว้ก่อนเป็นเวลานาน 3 ปี แล้วจะทำพิธีเผา

การเก็บศพจะทำการสวดระหว่างที่รอเผาหรือฝัง จำทำที่บ้านของผู้ตายจะมีการสวดพระอภิธรรมในตอนเย็นทุกวันประมาณ 1-3 วันจนกว่าจะนำศพไปเผาหรือฝังตอนกลางคืนจะมีการ “จันเฮือนดี” คือ การละเล่นเพื่อเป็นเพื่อนของเจ้าของบ้านที่เป็นญาติกับผู้ตายมีการเล่นเกมต่างๆ เช่น การพนันแข่งขันต่างๆ ซึ่งอาจจะพนันด้วยเงินทองข้าวของก็ได้หรือเล่นนอกตัวเข้ากันตามแต่คู่แข่งจะตกลงกันได้ การจันเฮือนดีจะช่วยให้งานไม่เจ็บเบงหาน่ากลัวช่วยคลายความโศกเศร้าแก่เจ้าภาพได้

การเผาหรือการฝังศพจะกระทำที่ป่าช้าหรือวัดหรืออาจจะเป็นที่นาของผู้ตาย ถ้าไม่มีเมรุเผาก็จะนำฝืนมากองเป็นเมรุชั่วคราว ถ้าทำพิธีที่นาหรือป่าช้าจะโยนไข่ไก่เสี่ยงหาจุดที่จะใช้ทำพิธีก่อนนำศพออกจากบ้านพระสงฆ์จะทำพิธีสวดอภิธรรมประพรมน้ำพุทธมนต์เป็นการปิดเป่าและ

³⁰วาสนา นันทุปา, “พื่อนช่วยมืออีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 34.

บอกกล่าวให้วิญญาณเคลื่อนย้ายออกจากบ้าน มีการจุดประทัดหรือยิงปืนเมื่อยกศพออกจากเรือน ตลอดทั้งระยะทางที่จุงโงศพเคลื่อนย้ายไปยังเมรุ หมอเจ้าหรือผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านจะหว่านข้าวตอกหรือข้าวสาร จุดประทัดไปตลอดเส้นทางลูกหลานญาติมิตรจะจุงโงศพซึ่งใช้ฝ้ายสายสิญจน์ผูกกับรถหรือเกวียนใช้เป็นพาหนะการเคลื่อนศพ บางครั้งถ้าเป็นระยะทางใกล้ๆ ก็จะใช้คนหามหรือแบก มีความเชื่อว่าถ้าหามหรือแบกมีการเปลี่ยนบ่าเปลี่ยนคนหามหรือหยุดพักเพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายจะกลับบ้าน เมื่อไปถึงเมรุจะเวียนศพรอบเมรุด้านซ้ายจำนวน 3 รอบ จึงจะยกวางเมรุ ก่อนเผาจะเปิดโงศพให้ญาติๆ ได้ล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว น้ำอบน้ำหอมนำสิ่งของเสื้อผ้าผู้ตายมาบังสุกุลไปให้ผู้ตายในสถานที่ซึ่งเผาพร้อมกับศพนั้น ถ้าเป็นเสื้อผ้าจะกลับข้างและทำให้ขาดก่อนเผา เพราะเชื่อว่าเมืองผีจะใช้ของที่เป็นตรงกันข้ามกับเมืองมนุษย์ ก่อนเผาจำพิธีสวดมติกาบังสุกุลจุดไฟ (กรณีที่มีงจะยกศพลงหลุม) ญาติมิตรจะวางดอกไม้จันหรือสิ่งของเงินทองเพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ในเมืองผี ในระหว่างที่เผานั้นญาติมิตรจะหว่านกาฬฤกษ์ซึ่งเป็นเงินเหรียญห่อกระดาษเงินกระดาษทองให้ผู้ไปร่วมงานเก็บเอา ถ้าผู้ไปร่วมงานเก็บได้มากเท่าใดยิ่งทำให้ผู้ตายได้บุญมากจะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า

ประเพณีบุญเลี้ยงบ้าน

ลักษณะความเชื่อในผีบรรพบุรุษของชุมชน (บ้าน) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ความคุ้มครองดูแลรักษาบ้านให้ปลอดภัย รมเย็น หากไม่เลี้ยงบ้านจะเกิดภัยพิบัติ เป็นความเชื่อของชาวบ้านก่อนเริ่มทำนา เพื่อให้บังเกิดความอุดมสมบูรณ์และเป็นการรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พิธีกรรมการเลี้ยงบ้านจะกำหนดเอาพุธแรกหรือพฤหัสบดีแรกของเดือนหก เจ้า(ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและเป็นผู้ดำเนินการทำพิธี) จะเป็นผู้กำหนดวันเลี้ยงบ้าน ก่อนวันเลี้ยง ชาวบ้านจะไปทำความสะอาดศาลปู่ตา และบริเวณรอบ ๆ ที่ดอนปู่ตา เช้าวันเลี้ยงทุกบ้านจะนำเครื่องเลี้ยงมี ชั้น 5 เทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ชั้น 8 มีเทียน 8 คู่ ดอกไม้ 8 คู่ อาหารคาว ข้าว แจ่วและอาหารที่ทำได้ตามท้องถิ่น อาหารหวาน ผลไม้ ขนม น้ำ เหล้า หมากพลู บุหรี่ ไปที่ศาล เจ้าจะนำเซ่นไหว้ปู่ตา เมื่อเสร็จพิธีจะนำอาหารกลับไปกินที่บ้านหรือจะเลี้ยงรวมที่หอปู่ตาก็ได้ (หากชาวบ้านยากจนจะรวบรวมเงินช่วยกันทำเครื่องเลี้ยงปู่ตา) ตกบ่ายเจ้าจะนำขบวนแห่ มีนางเทียมไปที่ศาลปู่ตา(นางเทียม คือ หญิงทรงเจ้า) พร้อมชั้น 5 ชั้น 8 เครื่องไหว้ เหล้า บุหรี่ หมากพลู น้ำ 1เหยือก (หรือกา)เจ้าเชิญปู่ตาเข้าทรงนางเทียม นางเทียมจะลุกขึ้นฟ้อน เจ้าจะขอคำทำนายความเป็นอยู่ของบ้านจากปู่ตา บ้านนางเทียมขบวนแห่ไปเทียม (เข้าทรง) ปู่ตาในตอนบ่ายจะมี แคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ ปืนแก๊ป รูปปั้นผู้หญิงผู้ชายบังไฟเสียง สำหรับจุดเสียงทายว่า ฝนฟ้าจะดีหรือไม่ดี ถ้าบังไฟขึ้นแสดงว่าฝนดี บังไฟเสียงไม่ขึ้นแสดงว่าฝนจะแล้ง ข้าวปลา อาหารไม่บริบูรณ์ นางเทียมจะฟ้อนไปทำนายไประยะหนึ่งก็หยุด ปู่ตาออกจากร่างนางเทียมก็เสร็จพิธีเสียง รูปปั้นชายหญิง บังไฟเสียงจะต้องเอาทิ้งไว้ที่ปลายนาหรือนอกหมู่บ้านสาระ เป็นการแสดงความรัก ความกตัญญูและความผูกพันของชาวบ้าน

ต่อบรรพบุรุษ และยังเป็น การส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ซึ่งนำมาสู่ความมั่นคงของชุมชน รับรู้ชะตากรรมของบ้านและร่วมใจกันต่อสู้ชะตากรรมนั้น ๆ

จากการศึกษาในครั้งนี้ได้สะท้อนเห็นสังคมประเพณีอันดีงามของชาวศรีสะเกษ ซึ่งได้มีการสืบทอดกันต่อมาเรื่อยๆ ถือว่าเป็นมรดกอีสานกันมาแต่ช้านานโดยที่ชาวศรีสะเกษได้มีการปฏิบัติร่วมกับวิถีชีวิตผสมผสานกลมกลืนกันมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากชาวศรีสะเกษถือเอาเรื่องสังคมวัฒนธรรม ประเพณีเป็นเรื่องสำคัญในการ ดำรงชีวิตแล้ว ความเชื่อก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ชาวศรีสะเกษถือปฏิบัติเช่นกัน

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ หรือการยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนและ ไม่มีตัวตน การยอมรับนับถืออาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะ นำมาพิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

จากการแบ่งประเภทความเชื่อทั้ง 2 แนวข้างต้น วิทยุญ จิตธรรม ได้จัดประเภทกลุ่ม ความเชื่อเป็นประเภทย่อยๆ ได้ 12 กลุ่ม³¹ คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน
3. ความเชื่อเรื่องโชคลาง
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ ยาม นิमित ผัน
5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะคนและสัตว์
7. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา
8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดและการแก้เคล็ด
11. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติ ภพ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย

โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เรียกได้ว่าเข้ามาแฝงอยู่ในชีวิตของชาวศรีสะเกษ ตั้งแต่เกิดจนตาย ชีวิตต้องมีสิ่งเกี่ยวข้องกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือร้าย

³¹วิทยุญ จิตธรรม, ความเชื่อคติชาวบ้านอันดับ 5 (สงขลา: มงคลการพิมพ์, 2522), หน้า

เจือ สตะเวทิน ได้แบ่งประเภทความเชื่อไว้ 4 ประเภท³² คือ

1. ความเชื่อเรื่องพระเครื่อง ความเชื่อนี้ฝังอยู่ในจิตใจของคนไทยแต่โบราณกาลและถ่ายทอดกันลงมาถึงปัจจุบัน

2. ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา คนชาติไทยมีความเชื่อเรื่องผีมาแต่โบราณ เชื่อว่าผีนั้นมีหลายประเภท มีทั้งผีที่ให้คุณซึ่งมักจะยกย่องบูชา เช่น ผีเรือน ผีบ้าน พระภูมิ ผีเหล่านี้จะถูกนับถือเหมือนกับเทวดา และผีที่ให้โทษเราก็มักเซ่นไหว้เซ่นกันเพื่อไม่ให้ทำอันตราย ผีที่รู้จักกันทั่วไป เช่น แมงโพสพ นางกวัก ผีกระสือ นางตานี ผีปอบ ผีโหมด ผีกองกอย และปู่เจ้าสามพระยา เป็นต้น

3. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังคนไทยสมัยโบราณเชื่อในเรื่องเครื่องรางมากเครื่องรางที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่คนไทย เช่น พระเครื่อง มงคล ตะกรุด ประคำ พิสมร ยันต์ พรอทว่าน เข็ม เพชร เหล็กไหล ชมื่นผง ใ้อชิก ใ้อเปิดหิน เป็นต้น

4. ความเชื่ออื่นๆ คนไทยยังมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยกลางและเคล็ดต่างๆ เช่น แม่ชื่อของใส่กระดัง ของใช้เมื่อโกนผมไฟ ทิศปลูกบ้าน ทิศนอน ตาแดง ต้นไม้ที่นิยมปลูกในบ้านต้นไม้ที่ไม่นิยมปลูกในบ้าน ลอดไม้ ค้ำต้นไม้ การฝัน คนหัวล้าน หญิงได้ผัวแก่ กวาดบ้านกลางคืน เป็นต้น

จากเหตุการณ์ดังกล่าวจะพบว่าจังหวัดศรีสะเกษนั้นมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเส้นทางการอพยพมาทั้งหมด 6 กลุ่ม และมีประวัติสืบทอดมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งตั้งเป็นจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งชาวศรีสะเกษต่างก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่นับถือประเพณีศิลปวัฒนธรรมอันดีจวบจนปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของอำเภอกันทรารมย์

อำเภอกันทรารมย์ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลไหลผ่าน เป็นอำเภอที่มีแหล่งอารยธรรม ถาวรวัตถุปูชนียสถานไม่แพ้อำเภออื่นๆ ในจังหวัดศรีสะเกษ ดังคำขวัญ

“กันทรารมย์ อุดมหอมกระเทียม

ยอดเยี่ยมกลองตุ้ม ปลาชุมมูลชี

หม้อดินตีโพนทราย มีฝายห้วยนา

งามสง่าพระมงคลมิ่งเมือง”

³²เจือ สตะเวทิน, ภาษาไทยอุดมศึกษาเล่ม 3 คติชาวบ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการพิมพ์, 2518), หน้า 5-29.

อำเภอกันทรารมย์ ตั้งเมื่อปีพ.ศ.2440 เดิมชื่อ "อำเภออุทัย" ตั้งอยู่บ้านพันทา ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ ขึ้นกับมณฑลอุบลราชธานี พ.ศ.2449 ย้ายไปตั้งอยู่บ้านหนองกก ตำบลยาง อำเภอกันทรารมย์ ต่อมาย้ายไปตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ที่บ้านท่าช้าง ตำบลหนองบัว เรียกว่าอำเภอท่าช้าง" พ.ศ.2469 มีการสำรวจเส้นทางรถไฟสายอุบลราชธานี จึงย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่ที่บ้านคำบอน หมู่ที่ 6 ตำบลดุน เรียกว่า "อำเภอกันทรารมย์" มาจนปัจจุบัน

ภาพที่ 2.8 ป้ายสถานีรถไฟอำเภอกันทรารมย์

ที่มา : http://i58.photobucket.com/albums/g271/rft_extend/T5010ISAN/IS12004.jpg

เนื้อที่ขนาดที่ตั้ง

อำเภอกันทรารมย์ ได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2440 เนื้อที่ทั้งหมด 664.21 ตารางกิโลเมตร อาณาที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ ถนนประชารังสฤษดิ์ หมู่ที่ 5 ตำบลดุน อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ พิกัด VB 54256980 บริเวณอาณาเขตพื้นที่ตั้งอำเภอ ตั้งอยู่ระหว่าง 104 องศา 28 ลิปดาตะวันตกถึง 104 องศา 44 ลิปดาตะวันออกกับ 14 องศา 57 ลิปดาใต้ถึง 15 องศา 17

ลิปดาเหนือ มีทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 226 และทางรถไฟสายกรุงเทพ-อุบลราชธานี พาดผ่านระยะทางจากจังหวัดศรีสะเกษถึงที่ว่าการอำเภอกันทรารมย์ 26 กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีความยาวของเขตติดต่อประมาณ 24 กิโลเมตร และมีแม่น้ำชีเป็นแนวแบ่งเขต
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอเมืองอุบลราชธานี อำเภอวารินชำราบ อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี มีความยาวของเขตติดต่อประมาณ 37 กิโลเมตร โดยมีแม่น้ำมูลและลำห้วยชะยุ้ง เป็นแนวแบ่งเขต
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ ความยาวของเขตติดต่อประมาณ 36 กิโลเมตร โดยมีลำห้วยทาเป็นแนวแบ่งเขต และติดกับอำเภอนิคมคุณ จังหวัดศรีสะเกษ ความยาวของเขตติดต่อประมาณ 12 กิโลเมตร โดยมีลำห้วยชะยุ้งเป็นแนวแบ่งเขต
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองศรีสะเกษและอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ความยาวของเขตติดต่อประมาณ 40 กิโลเมตร โดยมีลำห้วยกระเด็นและแม่น้ำมูลเป็นแนวแบ่งเขต

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ของอำเภอกันทรารมย์ มีลักษณะเป็นที่ราบสูงและมีแหล่งน้ำขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไป สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย ไม่สามารถเก็บกักน้ำได้เท่าที่ควรทำให้น้ำในแหล่งต่างๆ จะแห้งขอด ทำให้ราษฎรขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค

แม่น้ำสำคัญ ได้แก่

- แม่น้ำมูล ไหลจากอำเภอราศีไศล - อำเภอเมืองศรีสะเกษ - อำเภอกันทรารมย์ ถึงอำเภอเมืองอุบลราชธานี และอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีทิศทางไหลจากทิศตะวันตกไปสู่ทิศตะวันออก

- แม่น้ำชี ไหลจากอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานีลงมาทางทิศใต้ผ่านอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ไปอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ลักษณะแม่น้ำลำธาร

- แม่น้ำมูลและแม่น้ำชีจะมีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 15-25 เมตรตามลำตบกระแสน้ำไหลแรงในช่วงฤดูฝน ตลิ่งค่อนข้างสูง ส่วนเรื่องเครื่องกีดขวางที่มีในลำน้ำจะเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำสะพานข้ามแม่น้ำในฤดูแล้ง-ห้วยต่างๆ จะมีความกว้างไม่เกิน 10 เมตร น้ำจะไหลค่อนข้างแรงในช่วงฤดูฝน ตลิ่งจะสูงโดยน้ำจะไหลลงสู่แม่น้ำมูลและน้ำจะแห้งในช่วงฤดูแล้ง ยกเว้นในบริเวณที่มีการสร้างฝายทำนบเก็บน้ำ

- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศค่อนข้างจะเย็น และแห้งเนื่องจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ อุณหภูมิต่ำสุดในช่วงเดือนธันวาคม โดยเฉลี่ย 10.2 องศาเซลเซียส
- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์และสิ้นสุดลงราวต้นเดือนพฤษภาคม อากาศค่อนข้างร้อน แห้งแล้งและอบอ้าวมาก อุณหภูมิจะสูงสุดในช่วงเดือนเมษายน โดยเฉลี่ย 40 องศาเซลเซียส³³

ข้อมูลการปกครอง

อำเภอกันทรารมย์เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ อยู่ห่างจากจังหวัดระยะทางประมาณ 27 กิโลเมตร แบ่งการปกครองเป็น 16 ตำบล 170 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน มี 21,1233 ครัวเรือน มีประชากรอำเภอกันทรารมย์ ดังนี้

1. จำนวนประชากรทั้งสิ้น รวม 102,175 คน
2. จำนวนประชากรชายรวม 51,150 คน
3. จำนวนประชากรหญิงรวม 51,025 คน

อำเภอกันทรารมย์ แบ่งการปกครองออกเป็น 16 ตำบล ดังนี้

1. ตำบลคูน	10	หมู่บ้าน
2. ตำบลโนนสัง	14	หมู่บ้าน
3. ตำบลหนองหัวช้าง	12	หมู่บ้าน
4. ตำบลยาง	12	หมู่บ้าน
5. ตำบลหนองแวง	12	หมู่บ้าน
6. ตำบลหนองแก้ว	12	หมู่บ้าน
7. ตำบลทาม	11	หมู่บ้าน
8. ตำบลละทาย	13	หมู่บ้าน
9. ตำบลเมืองน้อย	15	หมู่บ้าน
10. ตำบลอีป่าด	5	หมู่บ้าน
11. ตำบลบัวน้อย	11	หมู่บ้าน

³³กันทรารมย์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:<http://www.kr.ac.th/info49/index011.html> [7 ม.ค. 2552].

12. ตำบลหนองบัว	7	หมู่บ้าน
13. ตำบลคู	10	หมู่บ้าน
14. ตำบลฝักแพว	18	หมู่บ้าน
15. ตำบลจาน	17	หมู่บ้าน
16. ตำบลคำเนียม	13	หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่นของอำเภอกันทรารมย์ ประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนถิ่น 17 แห่ง ได้แก่

1. เทศบาลตำบลกันทรารมย์ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลคู
2. องค์การบริหารส่วนตำบลคู ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคู (นอกเขตเทศบาลตำบลกันทรารมย์)
3. องค์การบริหารส่วนตำบลโนนสัง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโนนสังทั้งตำบล
4. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหัวช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองหัวช้างทั้งตำบล
5. องค์การบริหารส่วนตำบลยาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลยางทั้งตำบล
6. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองแวงทั้งตำบล
7. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองแก้วทั้งตำบล
8. องค์การบริหารส่วนตำบลทาม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลทามทั้งตำบล
9. องค์การบริหารส่วนตำบลละทาย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละทายทั้งตำบล
10. องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองน้อย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเมืองน้อยทั้งตำบล
11. องค์การบริหารส่วนตำบลอีปาด ครอบคลุมพื้นที่ตำบลอีปาดทั้งตำบล
12. องค์การบริหารส่วนตำบลบัวน้อย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบัวน้อยทั้งตำบล
13. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองบัวทั้งตำบล
14. องค์การบริหารส่วนตำบลคู ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคูทั้งตำบล
15. องค์การบริหารส่วนตำบลฝักแพว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลฝักแพวทั้งตำบล
16. องค์การบริหารส่วนตำบลจาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลจานทั้งตำบล
17. องค์การบริหารส่วนตำบลคำเนียม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคำเนียมทั้งตำบล³⁴

³⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมอ่านอย่างไรและเขียนอย่างไร ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 16 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

ข้อมูลการศึกษา

อำเภอกันทรารมย์มีการจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ

1. จำนวนโรงเรียน / สถานศึกษา รวม 83 แห่ง
สถานศึกษาของรัฐ 81 แห่ง แยกเป็นระดับต่าง ๆ ดังนี้
 - ระดับประถมศึกษา 73 แห่ง
 - ระดับมัธยมศึกษา 8 แห่ง
 สถานศึกษาของเอกชน 2 แห่ง คือ
 - โรงเรียนมารดาทรงธรรม
 - วิทยาลัยอาชีวศึกษา จุลมณี
2. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 65 แห่ง
 - สำนักสงฆ์ 16 แห่ง ที่พักสงฆ์ 21 แห่ง
 - โบสถ์คริสต์ 2 แห่ง
3. กลุ่มพัฒนาสตรี มี 167 กลุ่ม สมาชิก 4,175 คน

การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ในปัจจุบันของชาวกันทรารมย์มีอาชีพทำเกษตรกรรม คือทำนา รองลงมาคือการขายแรงงาน อาชีพเสริมคือ หัตถกรรมการทำผ้า เลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร เป็ด ไก่ กระบือ มีรายได้ประมาณ 5,000-10,000 บาทต่อปี

ท่องเที่ยว ประเพณี และวัฒนธรรม ที่สำคัญ

การท่องเที่ยว ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวอำเภอกันทรารมย์นั้น ส่วนมาจะเป็นการเล่นพื้นบ้าน ซึ่งเรียกได้ว่าการรวมตัวกันในชุมชนเพื่อสร้างความสามัคคี ประองตอง ประเพณีที่นิยมเล่นกันในอำเภอกันทรารมย์³⁵ มีดังต่อไปนี้

1. ประเพณีแข่งเรือยาวตำบลหนองแก้ว ที่บริเวณวัดสระบัว บ้านกอก ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจัดขึ้นในเดือนกันยายนของทุกปี ระยะทางจากอำเภอจึงสถานที่จัดงาน ประมาณ 14 กิโลเมตร

³⁵กันทรารมย์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:<http://www.kr.ac.th/info49/index011.html> [7 ม.ค. 2552].

2. ประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม–เดือนมิถุนายนของทุกปี ชาวบ้านก็จะรวมตัวกันจัดงานและมีฟ้อนกลองตุ้มของแต่ละหมู่บ้านที่มีลักษณะแตกต่างกัน มีการละเล่นหลายตำบลด้วยกัน และเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอกันทรารมย์ อาทิ ตำบลหนองแก้ว ตำบลคำเนียม ตำบลละทาย ตำบลทาม ตำบลหนองแวง ตำบลผักแพว ตำบลจาน ตำบลยาง เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมาของอำเภอกันทรารมย์ พบว่าอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษนั้น โดยพื้นฐานไม่ใช่ส่วยหรือเขมร หากแต่เป็นชนเผ่าลาวที่อยู่ทางจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งจะกล่าวถึงในประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านหนองแก้ว มีรายละเอียดดังนี้

ประวัติของหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

หมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหมู่บ้านที่มีการก่อตั้งมานาน ประมาณ 200 กว่าปีอีกหมู่บ้านหนึ่ง นอกจากนี้ชาวบ้านหนองแก้วยังมีหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ เช่น การทำมาหากิน โดยที่ไม่ต้องแบกรับภาระทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันก็สามารถใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย อีกทั้งยังดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาในด้านประวัติความเป็นมาของชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

ถิ่นฐานเดิมและการอพยพ

ชาวบ้านหนองแก้ว สืบเชื้อสายมาจากหนองบัวลุ่มภูหรือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ซึ่งมีเจ้าพระวอและเจ้าพระตา สองพี่น้องเป็นคู่ครองเมือง เมืองหนองบัวลุ่มภูถูกกองทัพพระเจ้าสิริบุญสาร เจ้าเมืองเวียงจันทน์ยกทัพมาตี เมืองหนองบัวลุ่มภูสู้ไม่ได้พาไพร่พลถอยร่นลงมา ท้าวคำผิง ท้าวทิดพรม ท้าวคำ ลูกหลานของเจ้าพระวอเจ้าพระตาพาไพร่พลมาตั้งอยู่ดอนมดแดง ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้พระราชทานสารตราตั้งเมืองใหม่ว่า เมืองอุบลราชธานี ตั้งท้าวคำผลบุตรชายใหญ่ของพระเจ้าตาเป็นพระปฐมราชวงศ์ ตำแหน่งเจ้าเมือง ตั้งท้าวทิดพรมผู้น้องเป็นอุปราช เมื่อเสร็จจากศึกสงครามจึงได้แบ่งไพร่พลไปสร้างเมือง ๕ สาย³⁶ ดังนี้

³⁶ พระครูวรรัตนภรณ์, “ประวัติการก่อตั้งบ้านหนองแก้ว,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

“สายที่ 1 ให้นุตรชายใหญ่ของนางอุสา พี่สาวของทั้งคำผิงนำมารดาและไพร่พล ส่วนหนึ่งไปตั้งถิ่นฐานทางด้านทิศเหนือเมืองอุบล ละแวกบ้านสะพือ ขุหลุ พนา เขมราช ชานุมาน อำนาจ เสิงนทา

สายที่ 2 ให้นุตรชายใหญ่ของนางสีกา ซึ่งเป็นน้องสาวของนางอุสา ชื่อท้าวสีนาม พาไพร่พลไปตั้งถิ่นฐานทางด้านทิศตะวันตกของเมืองอุบล คือบ้านแจระแม หนองไหล หัวดอน

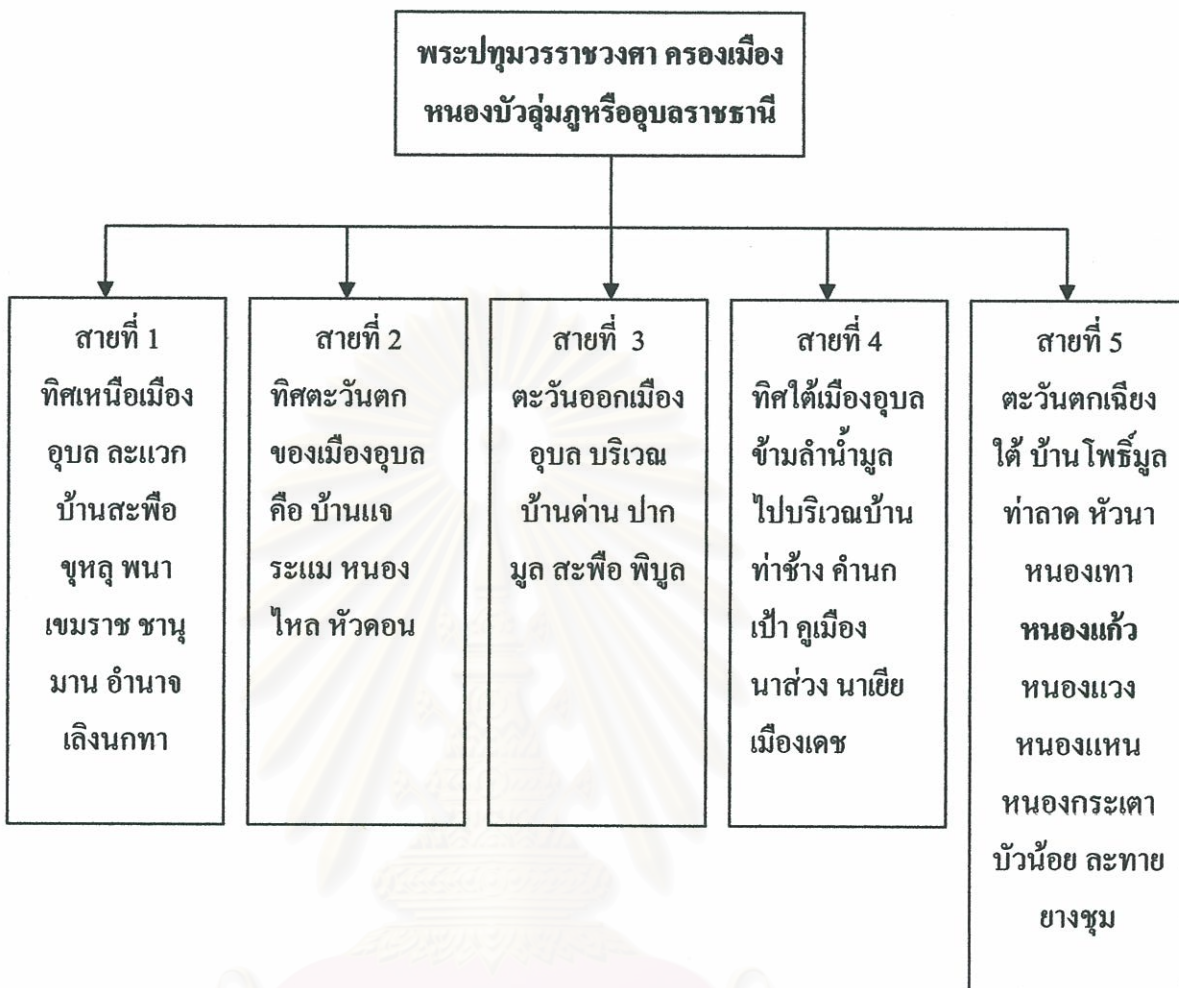
สายที่ 3 ให้ท้าวสุนและเชียงเสื่อ ไปตั้งถิ่นฐานด้านตะวันออกเมืองอุบล บริเวณ บ้านด่าน ปากมูล สะพือ พิบูล

สายที่ 4 ให้ท้าวฮุดและพลอาสา ไปตั้งถิ่นฐานทางทิศใต้เมืองอุบล ข้ามลำน้ำมูล ไปบริเวณบ้านท่าช้าง ค้านกเป้า คูเมือง นาสว่าง นาเยี้ย เมืองเดช

สายที่ 5 เป็นสายใหญ่และยาวที่สุด นำโดยหลวงราชโกชนัยเป็นหัวหน้า พร้อมทั้งท้าวนาม ท้าวสุน ท้าวชม ท้าวเชียง ยกไพร่พลข้ามแม่น้ำมูล ไปตั้งถิ่นฐานทางด้าน ตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองอุบล มาตั้งถิ่นฐานอยู่ระหว่างแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีจกดกัน เพราะสายนี้เป็นสายใหญ่ มีไพร่พลมาก จึงแบ่งออกเป็นส่วนๆ ไปตั้งบ้านโพธิ์มูล ท่าลาด หัวนา หนองเทา หนองแก้ว หนองแวง หนองแหน หนองกระเตา บัวน้อย ละทาย ยางชุม สัมปอຍ สุวรรณภูมิ บางหมู่บ้านที่กล่าวมานี้บางส่วนมีผู้คนบางส่วนซึ่งหนีภัยสงครามมา อยู่ก่อนและเมื่อรวมกับไพร่พลสายที่ 5 ยกมารวมกันจึงเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น จึงเป็นปึกแผ่น มาจนทุกวันนี้”

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงการก่อตั้งหมู่บ้านในเขตเมืองหนองบัวลุ่มภู

“ท้าวทองสุกกับไพร่พลประมาณ 30 ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านหนองเทา และบ้านหัวนา ต่อมาบริเวณหมู่บ้านหนองเทาเกิดโรคระบาด ชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ย้ายถิ่นฐานไปตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านใหม่ คือ บ้านหนองแขว บ้านกอก บ้านท่าลาดและ ชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ย้ายถิ่นฐานที่บ้านหนองแก้ว ที่มาของชื่อบ้านหนองแก้วนั้น มีคำเล่าขานจากเฒ่าแก่ พ่อแม่เล่าว่ามีหนองน้ำที่อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน สิ่งมหัศจรรย์เกิดขึ้นบ่อยๆ โดยเฉพาะถ้าเป็นวันพระจะแสงคล้ายแก้วส่องประกายสีเขียวแวววับอยู่รอบบริเวณหนองน้ำ ทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวจึงตั้งชื่อหนองน้ำนี้ว่า หนองแม่แก้วเมื่อชาวบ้านได้มาตั้งหมู่บ้านใกล้หนองน้ำนั้น ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่าบ้านหนองแก้วซึ่งสมัยนั้นอยู่ในเขตปกครองของอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาชาวบ้านได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น สร้างบ้านเรือนอยู่ตามบริเวณคุ้มหนองสาและคุ้มผีป่าช้า (ที่เรียกชื่อว่าคุ้มผีป่าช้าเพราะตั้งอยู่ทางไปป่าช้า ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นคุ้มโรงสี 2) ต่อมาหมู่บ้านหนองแก้วเกิดโรคระบาดชาวบ้านบางส่วนจึง

อพยพไปตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านใหม่บริเวณทุ่งบ้านเก่า บ้านเม็กและบ้านคำฝักแวง ต่อมา ได้เกิดไฟไหม้หมู่บ้านหนองแก้ว จนทำให้หลวงบริคุตซึ่งเป็นนายอำเภอเชียงใหม่ในขณะนั้น ร่วมกับกำนันเฮือง ซึ่งเป็นกำนันตำบลหนองแก้ว ได้จัดฝังของหมู่บ้านใหม่ โดยตัดถนนในหมู่บ้านให้เป็นเส้นตรงและเป็นตารางทั้งหมู่บ้าน ต่อมาชาวบ้านที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานไปตั้งบ้านใหม่ ได้อพยพกลับมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านหนองแก้ว และได้ตั้งบ้านเรือนเป็นคุ้มต่างๆ จำนวน 9 คุ้ม ดังนี้

1. คุ้มหนองสา ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดกับสระน้ำขนาดใหญ่จึงเรียกว่า คุ้มหนองสา (สา เป็นภาษาอีสาน หมายถึง สระน้ำ)เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมร่วมกับชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านเก่า
2. คุ้มโรงสี 2 เป็นคนดั้งเดิมของหมู่บ้าน(เดิมชื่อคุ้มผีป่าช้าเดิมนั้นในหมู่บ้านหนองแก้วจะมีโรงสีข้าว 2 โรง และตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มนี้ จึงได้เปลี่ยนชื่อจากคุ้มผีป่าช้ามาเป็นคุ้มโรงสี 2)
3. คุ้มป่าตุม เป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านหนองเทา
4. คุ้มหนองแสงเป็นกลุ่มชาวบ้านอพยพมาจากบ้านเม็ก ซึ่งชาวบ้านเม็กบางส่วนได้อพยพข้ามแม่น้ำมูลไปตั้งหมู่บ้านใหม่อยู่ที่บ้านหนองหวาย
5. คุ้มบ้านนอก ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นคุ้มกิไล 9 อพยพมาจากบ้านคำฝักแวง
6. คุ้มแก้วทอง เป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านเม็ก
7. คุ้มหนองหัวลิง อพยพมาจากบ้านเม็กและบ้านคำฝักแวงตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหนองน้ำกลางหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า หนองหัวลิง(หัวลิงเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นอยู่รอบๆ หนองน้ำขณะนั้นจึงเรียกคุ้มหนองหัวลิง)
8. คุ้มหนองขำหมูเป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านเม็กและหนองเทา
9. คุ้มกลาง ชาวบ้านบางส่วนเป็นคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และอพยพมาจากบ้านเก่าและบ้านหนองเทา"

รายชื่อกำนันตำบลหนองแก้วตั้งแต่ปีพ.ศ. 2440 - 2550

1. นายแสง	สีหาพล	พ.ศ.2540-2445
2. นายคำ	บัวงาม	พ.ศ.2445-2448
3. นายโฮม	ทัดเทียม	พ.ศ.2448-2452
4. นายเฮือง	สีสา	พ.ศ.2452-2475
5. นายแสง	บัวงาม	พ.ศ.2475-2517
6. นายสุนา	วงศ์ใหญ่	พ.ศ.2517-2531
7. นายคำหล้า	แสงผล	พ.ศ.2532-2533

8. นายเสกสรร ศรีเจริญ	พ.ศ.2534-2545
9. นายมัน บุญอาษา	พ.ศ.2546-2446
10. นายอุทิศ อารีย์	พ.ศ.2545-2548
11. นายคำมี ทัดเทียม	พ.ศ.2548-ปัจจุบัน

รายชื่อผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 5 บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว ตั้งหมู่บ้าน

พ.ศ.2445

1. นายสีดา บัวงาม	พ.ศ.2441-2444
2. นายแสน ทัดเทียม	พ.ศ.2444-2447
3. นายคำหล้า ทัดเทียม	พ.ศ.2447-2449
4. นายแสง บัวงาม	พ.ศ.2449-2454
5. นายอุดม เจริญศรี	พ.ศ.2458-2460
6. นายรัตน์ บัวงาม	พ.ศ.2500-2516 หมู่ที่ 5
7. นายมา ช่ายทอง	พ.ศ.2516-2516
8. นายคำหล้า แสงผล	พ.ศ.2516-2531
9. นายสี ทัดเทียม	พ.ศ.2516-2530 หมู่ที่ 5
10. นายอุดม เสียงใส	พ.ศ.2530-2542 หมู่ที่ 5
11. นายสมัย เสียงใส	พ.ศ.2531-2545 หมู่ที่ 1
12. นายฮวด แซ่จิว	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ในปัจจุบัน พ.ศ.2542-2547
13. นายสุทัศน์ เครือไชย	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน พ.ศ.2545-ปัจจุบัน
14. นายคำมี ทัดเทียม	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน พ.ศ.2547-ปัจจุบัน

รายชื่อเฒ่ากวนบ้าน (พ่อจ๋า)

1. จารย์แก้ว เจริญศรี	พ.ศ.2439-2448 หมู่ที่ 1
2. เชียงแก้ว ผ่านทอง	พ.ศ.2448-2514 หมู่ที่ 1
3. ทิดหมูน เจริญศรี	พ.ศ.2514-2524 หมู่ที่ 1
4. ทิดสี จันทรแจ้	พ.ศ.2524-2528 หมู่ที่ 1
5. ทิดสี จันทรแจ้	พ.ศ.2549- ปัจจุบัน หมู่ที่ 5

หลังจากที่มีการตั้งหมู่บ้านจากนั้นก็ได้อั้ตั้งวัดขึ้น ชื่อว่าวัดบ้านหนองแก้ว สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านหนองแก้ว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “วัดสง่างวาราม”

วัดสง่างวารามตั้งอยู่เลขที่ 84 บ้านหนองแก้ว หมู่ที่ 5 ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ 33130 สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย ที่ดินวัดมีเนื้อที่ 13 ไร่ 18 ตารางวา น.ส.3ก เลขที่ 1923 อาณาเขตทิศเหนือประมาณ 4 เส้น 13 วา 2 ศอก จุดที่มีการครอบครองทิศใต้ ประมาณ 4 เส้น 6 วา 1 ศอก จุดถนนสาธารณประโยชน์ ทิศตะวันออก ประมาณ 3 เส้น 2 ศอก จุดถนนสาธารณประโยชน์ ทิศตะวันตก ประมาณ 2 เส้น 6 วา 1 ศอก จุดถนนสาธารณประโยชน์ มีที่ธรณีสงฆ์ จำนวน 2 แปลง เนื้อที่ 3 งาน 78 ตารางวา อาคารเสนาเสนาะประกอบด้วย อุโบสถ กว้าง 7 เมตร ยาว 15 เมตร สร้างเมื่อพ.ศ.2516 ศาลาการเปรียญกว้าง 15 เมตร ยาว 25 เมตร สร้างเมื่อพ.ศ.1400 ศาลาบำเพ็ญกุศล จำนวน 1 หลัง สร้างด้วยไม้ และกุฏิสงฆ์ จำนวน 3 หลัง เป็นอาคารไม้ 1 หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ 1 หลังและตึก 1 หลัง

วัดสง่างวาราม ตั้งเมื่อ พ.ศ.2345 เดิมมีชื่อว่า วัดบ้านหนองแก้ว และชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดบ้านหนองแก้ว ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2526 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร การบริหารและการปกครองมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบ นาม³⁷ คือ

รูปที่ 1	ญาครุคำหล้า	อภิปฐมโณ	พ.ศ. 2445-2449
รูปที่ 2	ญาครุสีทา	อนุดตโร	พ.ศ. 2449-2451
รูปที่ 3	ญาครุทา	อุตตโม	พ.ศ. 2451-2453
รูปที่ 4	ญาครุรุน	ปภสสโร	พ.ศ. 2453-2460
รูปที่ 5	ญาครุสี	ปภากรโ	พ.ศ. 2461-2466
รูปที่ 6	ญาท่านคำสอน	รตินธโร	พ.ศ.2466-2471
รูปที่ 7	พระครูรัตน์	นรินโท	พ.ศ.2471-2479
รูปที่ 8	ญาครุสา	ปริปฐมโณ	พ.ศ.2479-2490
รูปที่ 9	พระครูสาทรธรรมานุศาสน์		พ.ศ.2491-2513
รูปที่ 10	พระครูวรรัตนภรณ์		พ.ศ.2513 -ปัจจุบัน

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

การดำเนินชีวิตประจำวัน

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ด้านทิศเหนือต่ำไปทางตอนใต้และทิศตะวันออก ทำให้สภาพพื้นที่ทางทิศเหนือเป็นที่ลุ่มสลักที่ดอน ส่วนทางด้านใต้และทิศตะวันออก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มและเป็นลูกคลื่นลอนตื้นเป็นบางส่วน มีแม่น้ำมูลไหลผ่าน

อาชีพของคนในท้องถิ่น มีอาชีพหลักในด้านการเกษตรกรรม การทอผ้าและงานหัตถกรรมที่ใช้วัสดุจากไม้ไผ่ที่ปลูกขึ้นไว้ใช้เองในท้องถิ่น

ชาวบ้านหนองแก้วนับถือศาสนาพุทธ ยึดมั่นอยู่กับธรรมชาติที่เรียบง่าย มีจิตใจที่ผูกพันกับศาสนา มีความเคารพต่อพระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ อุบาสกอุบาสิกา ได้ยึดมั่นในอุโบสถศีลไม่เสื่อมถอย ทุกวันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ ได้ไปรักษาศีลทุกวันพระในช่วงเข้าพรรษา โดยท่านพระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสจะเทศน์อนัตตลักขณลักขณสูตรปฏิภาณให้ฟัง ญาติโยมชาวบ้านหนองแก้วยึดมั่นในประเพณีที่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ได้พากันประพฤติปฏิบัติมา มิได้ขาด เช่น บุญมหาชาติ (บุญพระเวส) บุญประจำปี³⁸

ลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ประจำหมู่บ้าน

1. ธรรมมาส เป็นธรรมมาสที่มีลวดลายสวยงามหาดูได้ยาก
2. โปง สำหรับตีให้สัญญาณ เพื่อความทรงจำ มีอายุประมาณ 200 ปี
3. ต้นโพธิ์ประจำวัด และป่าไม้ประจำหมู่บ้าน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า **ดงใหญ่** มีผลไม้และผักธรรมชาติขึ้นเป็นจำนวนมาก

การอยู่ร่วมกันในสังคมของชาวบ้านหนองแก้ว จะอยู่ด้วยกันอย่างพี่น้อง รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ยอมรับซึ่งกันและกันให้เกิดเกียรติแก่ผู้นำในชุมชนโดยไม่ได้ใช้กฎกติกาหรือระเบียบทางกฎหมาย แต่ใช้กฎของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนซึ่งจะหาได้ยากในท้องถิ่นอื่น ดังนั้นการฟ่อนกลองตุ้มจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นการเน้นให้เห็นถึงลักษณะที่ดั่งงามของคนในท้องถิ่นที่ได้รับการอนุรักษ์ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีวิถีชีวิตอันดีงามและถ่ายทอดมรดกอันล้ำค่าเหล่านี้ไปเผยแพร่ต่อสังคมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไปในอนาคต

ถึงแม้ปัจจุบันนี้ความเจริญรุ่งเรืองได้ขยายออกมาสู่ชุมชนหมู่บ้านหนองแก้วอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะชาวบ้านหนองแก้วยังตระหนักและเห็นคุณค่าของจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมอันดีงามที่ได้ยึดถือปฏิบัติส่งต่อกันมาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

³⁸สัมภาษณ์ พระครูวรรัตนภรณ์, เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม, 20 กรกฎาคม 2550.

การดำเนินการไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตาม จะไม่มีข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์มากำหนด แต่จะเป็นการตกลงและความคิดเห็นในที่ประชุมของชาวบ้านในช่วงระยะเวลานั้นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการยอมรับนับถือผู้นำ เปรียบเสมือนสายใยความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น ซึ่งเป็นคุณภาพของชุมชนที่อบอุ่นและเป็นสิ่งที่ดีงาม เพื่อจะได้นำไปสู่ความรัก ความศรัทธา ความภาคภูมิใจของเยาวชนที่มีต่อวัฒนธรรมอันดีงาม และต้องการที่ตะอนุรักษ์และพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป จะเห็นได้ว่า ความสำเร็จของการฟ่อนกลองตุ้มที่ยังการอนุรักษ์และสืบสานมาจนถึงปัจจุบันนี้ ถือได้ว่า เป็นผลมาจากลักษณะเด่นของคนในชุมชนคือความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นคนเรียบง่ายและยอมรับนับถือซึ่งกันและกันที่สำคัญคือทุกคนมีความรักและศรัทธาในผู้นำทางศาสนาผู้นำในชุมชน ยอมรับนับถือเชื่อฟังและยอมรับซึ่งกันและกัน ทุกคนเห็นว่า การฟ่อนกลองตุ้มเป็นประเพณีของชุมชนที่ควรอนุรักษ์และพัฒนาให้ยั่งยืนต่อไปจากการศึกษาความเป็นมาของฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ฟ่อนกลองตุ้มนั้นเกิดมาประมาณ 200 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2350-2550 นับว่าเป็นการฟ่อนที่มีประวัติอันยาวนานและควรได้รับการเก็บข้อมูลรวบรวมไว้เพื่อการศึกษาต่อไป

ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านหนองแก้ว

ชาวบ้านหนองแก้วมีประเพณีและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น โดยชาวบ้านได้ยึดประเพณีตามหลักฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นการทำบุญประจำทุกเดือนของชาวบ้านหนองแก้วและชาวอีสานทั่วไป ประเพณีฮีตสิบสอง มีดังนี้

เดือนหนึ่งหรือเดือนอ้าย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเข้ากรรม เป็นช่วงเดือนที่ให้พระสงฆ์ที่ทำผิดทางวินัยสงฆ์ได้เข้ากรรม เพื่อสารภาพความผิด

เดือนสองคือเดือนยี่ เรียกว่า บุญคุณลานเป็นบุญที่เกี่ยวข้องกับการเก็บเกี่ยวและการนวดข้าว ทำขวัญข้าว

เดือนสาม เรียกว่า บุญข้าวจี เป็นงานบุญที่ทำกันหลังจากที่นำข้าวขึ้นยุ้งฉาง ชาวบ้านก็จะนำข้าวมาปั้นแล้วปิ้งเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์

เดือนสี่ เรียกว่า บุญพระเวส ถือว่าเป็นบุญที่สำคัญอย่างหนึ่ง ชาวอีสานก็จะเข้าวัดทำบุญฟังเทศน์มหาชาติ

เดือนห้า เรียกว่า บุญสงฆ์หรือสงกรานต์ ชาวบ้านจะไปทำบุญ สงฆ์น้ำพระที่วัดรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่

เดือนหก เรียกว่าบุญวิสาขบูชา มีการฟังเทศน์เวียนเทียนและในเดือนนี้ก็มีบุญอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญสำหรับชาวอีสานคือ บุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะจุดบั้งไฟบูชาเทวดา พญาแถนเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

เดือนเจ็ด เรียกว่า บุญข้าสะ คือการชำระล้างจิตใจให้สะอาด ด้วยการเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม

เดือนแปด เรียกว่า บุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะหล่อหรือนำเทียนไปถวายพระสงฆ์ และมีการฟังเทศน์ฟังธรรม

เดือนเก้า เรียกว่า บุญข้าวประดับดิน คือบุญที่ชาวอีสานจะทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ เจ้ากรรมนายเวร

เดือนสิบ เรียกว่า บุญข้าวสาก บุญชนิดนี้มีความคล้ายคลึงกับชาวภาคกลางซึ่งภาคกลาง เรียกว่า กระจยสาทร

เดือนสิบเอ็ดเรียกว่าบุญออกพรรษาชาวอีสานจะจัดงานออกพรรษาที่ยิ่งใหญ่มีการละเล่น มากมาย เช่น การไหลเรือไฟ ซึ่งมีการจัดงานขึ้นเกือบทุกจังหวัดทั่วภาคอีสาน

เดือนสิบสอง เรียกว่า บุญกฐิน ชาวบ้านจะมีการแห่กฐินเพื่อไปถวายพระสงฆ์ที่วัด

จะสังเกตว่าการทำบุญในแต่ละเดือนของชาวอีสานนั้นล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวัดหรือ พระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีแทบทั้งนั้น และในบุญของแต่ละเดือนนั้นก็ได้นำการฟ้อน ชนิดหนึ่งที่ฟ้อนในประเพณีบุญบั้งไฟที่ชาวบ้านหนองแก้วนับถือโดยจะทำประเพณีบุญบั้งไฟ ประมาณเดือนหกประจำทุกปี เรียกว่าฟ้อนกลองตุ้มโดยมีประวัติความเป็นมาของฟ้อนกลองตุ้ม

ประวัติความเป็นมาของฟ้อนกลองตุ้ม

ฟ้อนกลองตุ้มของหมู่บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ นั้น มีประวัติการฟ้อนที่ยาวนาน น่าจะมีมานาน 200 ปี แต่ก็ไม่สามารถที่จะบอกแน่ชัดหรือหา หลักฐานที่จะมาบอกว่ามีมานานเท่าใด ฟ้อนกลองตุ้มเป็นมรดกวัฒนธรรมเก่าแก่ของชาวหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ เริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด การฟ้อนกลองตุ้มนี้ จะมีประมาณเดือน 6 ของทุกปี ให้ฟ้อนประกอบประเพณีบุญบั้งไฟในตอนกลางวัน เดิมมีผู้ฟ้อน เป็นชายล้วน แต่ในปัจจุบันมีทั้งชายและหญิงสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับเมื่อมีคนอพยพ มาตั้งรกราก

ประมาณปีพ.ศ.2350 ในสมัยนั้นชาวบ้านหนองแก้วยังไม่มีฟ้อนกลองตุ้มที่เป็นแบบแผน การฟ้อนเป็นเพียงแค่การร้องรำทำเพลงของชาวบ้าน ทำทางการฟ้อนเป็นท่าที่เลียนแบบ ธรรมชาติ เป็นการอวดฝีมือกันระหว่างผู้ชายกับผู้ชาย³⁹

³⁹พจน์มาลัย สมรรคบุตร. "การฟ้อนผู้ไทยในเรณูนคร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 66-76.

ดังที่สุมนมาลย์ นิมนติพันธ์⁴⁰ กล่าวว่า “ฟ้อนรำที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณคงไม่มุ่งเน้นความสนุกสนานอย่างเดียว คงมีจุดหมายเพื่อนำการฟ้อนรำมาใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้เกิดความสรีรมงคลแก่ชุมชนและตนเอง”

นอกจากนี้ยังใช้การฟ้อนนี้เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของสาว ๆ ในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความสนุกสนานครื้นเครง การฟ้อนกลองตุ้มนั้นอยู่ในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน เมื่อใกล้ถึงบุญบั้งไฟ พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวัดก็จะตีกลองเพื่อเป็นสัญญาณในการบอกชาวบ้านว่าถึงช่วงบุญบั้งไฟ เมื่อเริ่มมีบุญบั้งไฟ ชาวบ้านก็หาความสนุกสนานมาจรรโลงใจและเพื่อเป็นการบูชาพญาแถน เกิดเป็นการฟ้อนกลองตุ้มขึ้น ในสมัยโบราณช่วงแรกๆ นั้น การฟ้อนยังไม่มีแบบแผนใครใคร่ฟ้อนแบบไหนก็ฟ้อน แต่งกายอย่างไรก็ได้

จนกระทั่งประมาณปีพ.ศ.2440 เริ่มมีการเลือกตั้งผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านฟ้อนกลองตุ้มจึงเปลี่ยนแปลงโดยจะฟ้อนเป็นแบบแผนมากขึ้น แต่ก็ยังหาหลักฐานแน่ชัดไม่ได้ว่ามีลักษณะหรือรูปแบบการฟ้อนอย่างไร ทราบเพียงว่าเป็นการฟ้อนในประเพณีบุญบั้งไฟ และมีผู้ดูแลและควบคุมการฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วคือ นายสีดา บัวงามผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านหนองแก้ว (ปัจจุบันถึงแก่กรรม)

ต่อมาในปีพ.ศ.2530 ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วได้มีการจัดรูปแบบการฟ้อนใหม่โดยมีนายสมัย เสียงใส อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองแก้ว (ถึงแก่กรรม) ได้ทำการก่อตั้งและสืบทอดฟ้อนกลองตุ้มมาตั้งแต่โบราณ โดยการฟ้อนจะดำเนินไปแบบไม่มีข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์มากำหนดแต่จะเป็นการตกลงและความคิดเห็นในที่ประชุมของชาวบ้านในช่วงระยะเวลานั้นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการยอมรับนับถือผู้นำ เปรียบเสมือนสายใยความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น ซึ่งเป็นคุณภาพของชุมชนที่อบอุ่นและเป็นสิ่งที่ดีงาม เพื่อจะได้นำไปสู่ความรัก ความศรัทธาความภาคภูมิใจของเยาวชนที่มีต่อวัฒนธรรมอันดีงาม และต้องการที่ตระอนุรักษ์และพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป จะเห็นได้ว่า ความสำเร็จของการฟ้อนกลองตุ้มที่ยังการอนุรักษ์และสืบสานมาจนถึงปัจจุบันนี้ ถือได้ว่าเป็นผลมาจากลักษณะเด่นของคนในชุมชนคือความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นคนเรียบง่ายและยอมรับนับถือซึ่งกันและกันที่สำคัญคือทุกคนมีความรักและศรัทธาในผู้นำทางศาสนาผู้นำในชุมชน ยอมรับนับถือเชื่อฟังและยอมรับซึ่งกันและกัน⁴¹

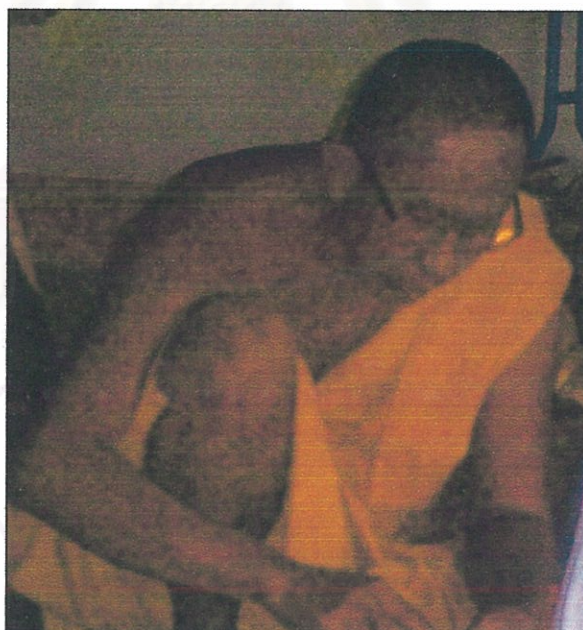
⁴⁰สุมนมาลย์ นิมนติพันธ์. ละครรำ. (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา, 2524), หน้า 7-9.

⁴¹เดชะ ทัดเทียม, “ประวัติฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

อุตร บั้วงาม⁴² เล่าว่า

“บ้านหนองแก้วเป็นบ้านแรกที่มีการฟ้อนกลองตุ้มร่วมกับบุญบั้งไฟ มีจุดประสงค์เพื่อการขอฝน พอคุณครูเกิดมาก็ได้สัมผัสกับบุญบั้งไฟและการขอฝนซึ่งเรียกว่าการฟ้อนกลองตุ้ม ครั้นถึงฤดูฝนก่อนการทำนา ชาวบ้านก็จะรวมตัวกันที่วัดและทำพิธีขอฝนในสมัยก่อนนั้นผู้ฟ้อนก็จะมีกรรมสรว้อยกระຈก (กระຈกเงาแล้วเอาเชือกหรือด้ายมาคล้องคอ) เพื่อให้แสงแดดนั้นสะท้อนไปหาพระยาแถนผู้ซึ่งมีอำนาจบันดาลฝนประกอบกับการตีกลองตุ้มและฟ้อนรำ พอเริ่มพิธีท้องฟ้าก็จะเริ่มมีดครึ้มและฝนตกทุกครั้งที่มีการฟ้อนกลองตุ้ม การฟ้อนกลองตุ้มแต่ก่อนจะฟ้อนเฉพาะในหมู่บ้านด้วยความที่เป็นต้นกำเนิดของการฟ้อน จึงไม่มีใครฟ้อนได้สวยงามตามแบบฉบับของชาวบ้านหนองแก้วที่ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นดั้งเดิมและโบราณด้วยความที่ยังคงรักษาการฟ้อนแบบโบราณนี้”

นอกจากผู้นำชาวบ้านแล้ว วัดและเจ้าอาวาสก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟ้อนกลองตุ้ม โดยเป็นศูนย์รวมในการฟ้อนยุคหลังที่ฟ้อนกลองตุ้มมีแบบแผนแล้ว ประมาณพ.ศ.2441 เจ้าอาวาสเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการฟ้อน การดำเนินโดยไม่ผิดวัฒนธรรม หลังจากที่มีการตั้งหมู่บ้านจากนั้นก็ได้อัฒตวัฒนขึ้น ชื่อว่าวัดบ้านหนองแก้ว สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านหนองแก้ว

ภาพที่ 2.11 พระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสว่างนารามและที่ปรึกษาฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว

⁴² สัมภาษณ์ อุตร บั้วงาม, ผู้ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว, 18 มิถุนายน 2550.

การฟ้อนกลองตุ้มจะไม่มีหัวหน้าคณะเหมือนการแสดงชนิดอื่นเพราะการฟ้อนกลองตุ้มเป็นการแสดงออกที่เน้นให้เห็นความสมัครสมานสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความรักใคร่ผูกพัน ปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาจากลมกสิณกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนจนเชื่อฟังและเคารพกันโดยยึดผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาและการปกครองเป็นหลัก เมื่อมีการไปแสดงที่ใดทุกคนอยากจะทำและเกิดความภาคภูมิใจที่ได้ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนจนเป็นชีวิตจิตใจที่ยังลึกกลงไปในจิตใจของคนในพื้นที่ด้วยความเต็มใจ สนุกสนาน รื่นเริงในศิลปะการแสดง ออกรวมไปถึงเครื่องประดับเครื่องแต่งกายที่ประดิษฐ์ขึ้นมาเองโดยใช้งบประมาณในการจัดทำน้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องแต่งกาย นั้นเป็นฝีมือของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สืบทอดกันมา ตั้งแต่อดีตมาจนถึงลูกหลานทุกครัวเรือน จนถือเป็นมรดกอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาจนถึงลูกหลานทุกคนจะเกิดความภาคภูมิใจและผูกพันกับการฟ้อนกลองตุ้ม

โดยวัฒนธรรมความเชื่อทางสังคมที่สืบทอดกันมา ทำให้ชาวบ้านหนองแก้วอยู่กันอย่างรักใคร่ สงบเรียบร้อย แต่มีความเข้มแข็งยืนหยัดจนสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนและอนุรักษ์สืบสานมาได้จนกระทั่งเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ไม่มีใครในบ้านหนองแก้วเมื่อได้ยินเสียงกลองตุ้มแล้วจะไม่เกิดความภาคภูมิใจไม่ว่าบุคคลนั้นเป็นเด็กหรือคนชราก็ตาม ไม่ได้แบ่งเพศหรือวัยเหมือนการแสดงอย่างอื่น

ประชากรส่วนใหญ่จะเป็นชาวชนบทในท้องถิ่นที่มีความเป็นอยู่และวิถีชีวิตแบบชนเผ่าลาว มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันหลากหลาย ภาษาที่ใช้พูดสื่อสารเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว ที่มีสำเนียงไพเราะ สุภาพอ่อนโยน แตกต่างจากภาษาอีสานในแถบอื่นที่มีสำเนียงห้วนและสั้น อาชีพของคนในท้องถิ่นมีอาชีพหลักในด้านการเกษตรกรรม การทอผ้าและงานหัตถกรรมที่ใช้วัสดุจากไม้ไผ่ที่ปลูกขึ้นไว้ใช้เองในท้องถิ่น

ถึงแม้ปัจจุบันนี้ความเจริญรุ่งเรืองได้ขยายออกมามุ่งชุมชนหมู่บ้านหนองแก้วอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะชาวบ้านหนองแก้วยังตระหนักและเห็นคุณค่าของจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมอันดีงามที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

เดชะ ทัดเทียม⁴³ กล่าวถึงฟ้อนกลองตุ้มว่า

“แสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานาน แต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมและเผยแพร่เท่าที่ควร ด้วยเหตุดังกล่าวทางโรงเรียนบ้านหนองแก้ว (ราษฎร์มุดงวิทยา) จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น จึงได้

⁴³ เดชะ ทัดเทียม, “ประวัติฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

นำการฟ้อนกลองตุ้มเข้ามาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การสอนให้เยาวชนในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าเกิดความรู้สึกภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมและจะได้ช่วยกันอนุรักษ์สืบสานและเผยแพร่”

ซึ่งมีต่อมาจึงได้รับเชิญให้ไปประกวดในอำเภอกันทรารมย์ได้รับรางวัลชนะเลิศและเป็นตัวแทนอำเภอกันทรารมย์ไปประกวดในจังหวัดศรีสะเกษ ได้รับรางวัลชนะเลิศ และรับเชิญให้แสดงในเทศกาลดอกกล้าดวนบาน จังหวัดศรีสะเกษเป็นประจำทุกปี จากนั้นมาฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วก็ได้รับความนิยมอย่างมากหลังจากชนะเลิศ การประกวดการฟ้อนกลองตุ้มในปีพ.ศ.2506 ในงานประจำอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษและเป็นตัวแทนไปฟ้อนในงานเทศกาลดอกกล้าดวนบานของจังหวัดศรีสะเกษ ตลอดงานต่าง ๆ ที่สำคัญของจังหวัดศรีสะเกษและใกล้เคียงซึ่งถือว่าการสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านและจังหวัดเป็นอย่างดี

การฟ้อนกลองตุ้ม ถือเป็นมรดกอันล้ำค่าอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาให้กับลูกหลานหนองแก้ว ชาวบ้านหนองแก้วได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทำให้การฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วมีความผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกันด้วยความเคารพศรัทธาในผู้นำชุมชน ท้องถิ่น และวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 2.12 ป้ายคณะฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว

การฟ้อนกลองตุ้มไม่ได้เป็นการแสดงอาชีพ ผู้แสดงส่วนใหญ่มีอาชีพและภาระหน้าที่มีภาระงานประจำกันทุกคน ซึ่งการแสดงจะเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นและทำให้เกิดความสนุกสนานรวมใจของคนในท้องถิ่น

ในปัจจุบันวัฒนธรรมที่น่าสนใจของชาวบ้านหนองแก้วที่ได้รับการยอมรับนับถือผู้นำทางศาสนา โดยเฉพาะพระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสว่างนารามบ้านหนองแก้ว ท่านจะเป็นหลักในสถาบันสงฆ์เป็นผู้นำของชาวบ้าน โดยเฉพาะเมื่อมีการประชุมที่ปรึกษาหารือในการจัดการเกี่ยวกับการฟ้อนกลองตุ้มหรือเรื่องอื่นๆ ของชาวบ้านที่จะใช้สถานที่วัดเป็นที่จัดประชุมและท่านจะได้ให้คำปรึกษา คำแนะนำเพื่อหาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องร่วมกันของชุมชน จึงถือเป็นวัฒนธรรมและแบบอย่างที่ดีของชนบทที่ยังคงมีการยอมรับนับถือกันในผู้นำของชุมชน

การฟ้อนกลองตุ้ม เป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและภูมิปัญญาของชาวบ้านหนองแก้วที่สืบทอดกันมานาน ฟ้อนกลองตุ้มจะไม่มีหัวหน้าคณะเหมือนการแสดงชนิดอื่น เพราะการฟ้อนกลองตุ้มเป็นการแสดงออกที่เน้นให้เห็นความสมัครสมานสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความรักใคร่ผูกพัน ปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาจนกลมกลืนกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนจนเชื่อฟังและเคารพกันโดยยึดผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาและการปกครองเป็นหลัก เมื่อมีการไปแสดงที่ใดทุกคนอยากจะทำและเกิดความภาคภูมิใจที่ได้รำงไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน จนเป็นชีวิตจิตใจที่ยังสืกลงไปในจิตใจของคนในพื้นที่ด้วยความเต็มใจ

โดยวัฒนธรรมความเชื่อทางสังคมที่สืบทอดกันมา ทำให้ชุมชนหนองแก้วอยู่กันอย่างรักใคร่ สงบเรียบร้อยแต่มีความเข้มแข็ง ยืนหยัดจนสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนและอนุรักษ์สืบสานมาได้จนกระทั่งเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าไม่มีใครในบ้านหนองแก้วเมื่อได้ยินเสียงกลองตุ้มแล้วจะไม่เกิดความภาคภูมิใจไม่ว่าบุคคลนั้นเป็นเด็กหรือคนชราก็ตาม

การอยู่ร่วมกันอย่างพี่น้องรักใคร่ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน ให้เกียรติแก่ผู้นำในชุมชนโดยไม่ได้ใช้กฎกติกาหรือระเบียบทางกฎหมาย แต่ใช้กฎของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนซึ่งจะหาได้ยากในท้องถิ่นอื่น ดังนั้นการฟ้อนกลองตุ้มจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นการเน้นให้เห็นถึงลักษณะที่ดีงามของคนในท้องถิ่นที่ได้รับการอนุรักษ์ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีวิถีชีวิตอันดีงามและถ่ายทอดมรดกอันล้ำค่าเหล่านี้ไปเผยแพร่ต่อสังคมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไปในอนาคต

บริบทที่เกี่ยวข้องกับประเพณีขอฝน

ชาวบ้านหนองแก้วนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่และถือครองประเพณีฮีตสิบสองฟ้อนกลองตุ้มก็เป็นฟ้อนที่อยู่ในบุญประเพณีฮีตสิบสองคือประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งจะจัดกันเป็นประจำทุกปี ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน โดยชาวบ้านเชื่อว่าหากไม่มีบุญบั้งไฟแล้วจะทำให้หมู่บ้านแห้งแล้ง ไม่มีน้ำในการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านจึงต้องทำบุญบั้งไฟเพื่อให้พญาแถน (เสริมความ) พึงพอใจบันดาลฝนให้ตกลงมาในการทำเกษตรกรรม

พญาแถนเป็นเทวดาที่อยู่บนท้องฟ้ามีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อชีวิตคน และพืชพันธุ์ต่างๆ ในโลก ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของพญาแถน เพื่อให้พญาแถนมีเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ถ้าผู้ใดกระทำไม่เป็นที่สบบารมณณ์แก่พญาแถนแล้วอาจจะได้รับภัยพิบัติต่างๆ ดังนั้นชาวบ้านหนองแก้วจึงได้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อจุดประสงค์เดียวกันกับชาวอีสานทั่วไปคือบูชาพญาแถน

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และคนอื่น ๆ ได้กล่าวว่า⁴⁴

“อาณาจักรแถนปรากฏเป็นความเชื่อที่มีอดีตนานยาวนาน โดยถือว่าพญาแถนเป็นเชื้อสายของบรรพบุรุษที่สูงส่ง ควรแก่การเคารพบูชา ดังนั้นประชาชนจึงมีพิธีกรรมไหว้พญาลี “แถน” อันเป็นบรรพบุรุษด้วยการมีประเพณีบุญบั้งไฟเป็นเทศกาลประจำเดือนหกโดยเคร่งครัด”

เช่นเดียวกับสุทิน สนองผัน กล่าวถึงการสืบทอดตำนานพญาแถนว่า⁴⁵

“กลุ่มคนในแถบภาคอีสานก็มีการสืบทอดตำนานบอกเล่าเกี่ยวกับพญาแถนอย่างแพร่หลาย โดยคนเหล่านี้ได้แสดงการไหว้พญาลีพญาแถนด้วยการสืบทอดพิธีกรรมบุญบั้งไฟเดือนหกของทุกปี เรื่องราวของพญาแถนจึงมีอิทธิพลต่อสังคมมาก”

⁴⁴ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และคนอื่น ๆ, ลักษณะไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช2525), หน้า 182-183.

⁴⁵สุทิน สนองผัน, ประวัติศาสตร์สังคมลุ่มน้ำโขงระหว่างพ.ศ.1892-2370 (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง พ.ศ.2543), หน้า 2.

จากการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลผู้วิจัยขอกล่าวถึงบริบทที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนที่เป็นการ สืบทอดมาสู่ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองแก้วโดยละเอียดก่อนเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานใน การศึกษาพัฒนาการฟ้อนกลองตุ้มต่อไป

ประเพณีบุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีของชาวอีสานโดยเฉพาะที่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ สืบต่อกันมานาน ซึ่งหาหลักฐานไม่ได้ว่ามีมาตั้งครั้งใด แต่ความสำคัญของ ประเพณีบุญบั้งไฟกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในฐานะพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ และมี วัตถุประสงค์หลักในการขอฝน ซึ่งเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์และพืชพันธุ์ธัญญาหาร เกิดจาก ความสัมพันธ์ระหว่างฟ้ากับดิน ฟ้าเป็นสัญลักษณ์ของเพศชาย ดินเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง และก่อให้เกิดความสามัคคี เป็นเรื่องจิตวิทยาทางสังคม ช่วยให้สังคมเกิดบูรณาการและที่สำคัญ ในเชิงคติชนวิทยา ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นการรวบรวมตำนานพื้นบ้าน⁴⁶ และเชื่อว่าเป็นการขอฝน กับพญาแถน ในเรื่องพญานาคคันธกาศที่ปรากฏชัดเจน ในเรื่องผาแดง-นางไอ่ แต่ไม่อาจกำหนด วันเดือนปีได้ตามทางประวัติศาสตร์พอประมาณได้ว่าเก่าแก่ก่อนสมัยที่ไทย จะอพยพมาตั้งรกราก ในประเทศสยามต่อมาในสมัยสุโขทัยมีการเล่นแสง เล่นไฟ แต่จะเป็นบั้งไฟหรือไฟตะไลหรือไฟอื่น ใดก็ไม่ไม่มีใครยืนยันได้⁴⁷

วิภาชน์ เทศน์ธรรม กล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟว่า⁴⁸

ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ผ่อนคลาย ความเครียดที่เกิดจากกฎระเบียบของสังคม สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกหน้าที่ของเพศ ชาย-หญิงอย่างชัดเจนโดยอ้างถึงโลกทัศน์ และความเชื่อที่ประกอบด้วยพุทธศาสนาลัทธิ พราหมณ์และความเชื่อเรื่องผีและประเพณีบุญบั้งไฟ ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะทาง โครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคมของชาวอีสาน ในทางมานุษยวิทยาประเพณีบุญ

⁴⁶สุริยา สมุทรคุปต์, สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมาย ทางมานุษยวิทยา (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532), หน้า 5-10.

⁴⁷กรมวิชาการ, ท้าวผาแดง นางไอ่ และประเพณีบุญบั้งไฟ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2522), หน้า 201.

⁴⁸วิภาชน์ เทศน์ธรรม, "การศึกษารูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, 2541), หน้า 55-61.

บั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวอีสานเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมอีสานในวงกว้าง มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเชื่อค่านิยมโลกทัศน์ สัมพันธ์กับวิถีชีวิต มูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีบุญบั้งไฟ เกิดจากความเชื่อทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ประกอบกับภาวะดินฟ้าอากาศในภาคอีสานไม่แน่นอน มีผลต่ออาชีพเกษตรกรรมต้องพึ่งธรรมชาติเป็นสำคัญทำให้ชาวอีสานโดยเฉพาะหมู่บ้านหนองแก้ว มีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการขอฝนและความเชื่อพญาแถนคือเทวดาชั้นสูง ที่สามารถบันดาลฝนให้ตกได้เนื่องจากแผ่นดินอีสานมักจะประสบกับภาวะแห้งแล้งข้าวกล้าไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์จึงพากันทำบั้งไฟขึ้นเพื่อขอฝนกับพญาแถน ตามจุดประสงค์ ดังนี้

- 1.สืบสานประเพณีตามที่บรรพบุรุษทำต่อกันมา
- 2.การขอฝน เสี่ยงทายดินฟ้าอากาศ และของความร่มเย็นเป็นสุข
- 3.เป็นการพรประสูตูกษานสามัคคี
- 4.เป็นการทำบุญประจำปี
- 5.เป็นการร่วมกิจกรรมโดยไม่แบ่งชนชั้น

ความเชื่อว่ามีเจตจำนงแล้ว เทพดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จะดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้นยังได้มีโอกาสร่วมวงดื่มสุรารั้งคองเค็งโดยไม่มีถือสาหาความและไม่มีการแข่งขัน แบ่งอายุ ที่สำคัญชาวกุ่มได้นำเอาประเพณีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ มารวมกระทำในวันงานบุญบั้งไฟนี้ด้วย เช่น การเลี้ยงพระ บวชนาค กองฮุด ฯลฯ จึงเป็นการรวมญาติไปในงานนี้ด้วยชาวยโสธรที่ไปทำงานหรือทำมาหากิน ในที่ต่างถิ่น ต่างก็กลับมารวมญาติ ประเพณีบุญบั้งไฟ จึงเป็นที่เชื่อมโยงของครอบครัว และเชื่อมโยงทางสังคม”

ในการจัดประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ได้กำหนดการจัดงาน 3 วัน คือวันสุกดิบ วันประชุมริ้วเรง และวันจุดบั้งไฟ โดยในวันสุกดิบนั้นผู้ที่มีหน้าที่คอยต้อนรับแขกที่มาร่วมงานก็จะได้ปลูกผามหรือตูป⁴⁹ เป็นโรงรอบๆ ลานวัดเป็นที่จุดบั้งไฟ ในปัจจุบันนิยมใช้ทุ่งนาเป็นบริเวณจุดบั้งไฟ

ก่อนวันงานก็จะมีการนำบั้งไฟขนาดเล็กแบกหรือหาม และมีการพ้อนรำเป็นจังหวะการพ้อนก็เป็นไปด้วยความสนุกสนานของชาวบ้านที่มาช่วยในงานบุญตั้งแต่เช้าถึงเย็น โดยในงานบุญนี้ก็ให้นำเอาสุรารอาหารมาเลี้ยงดูกันอย่างเต็มที่ถือว่าขนบธรรมเนียมของแต่ละบ้านที่จะต้องเตรียมสุรารอาหารไว้สำหรับแขกที่มาเยือน

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

พอถึงวันที่ 2 ของงานพวกผู้ชายที่ทำบั้งไฟต่างคนก็ต่างเตรียมบั้งไฟของตนไปปักไว้ที่วัดหรือศาลาการเปรียญ ฝ่ายการต้อนรับก็จะเตรียมการพ่อนชนิดหนึ่ง มีผู้ชายตีกลองตุ้มและพั้งฮาดนำหน้า มีขบวนพ่อนตามหลัง พ่อนเพื่อแห่บั้งไฟขอฝน เรียกว่า“พ่อนกลองตุ้ม”การพ่อนแห่ก็จะพ่อนรอบศาลาการเปรียญวัดจำนวน 7 รอบ แล้วจึงหยุดพักเพื่อรับประทานอาหารสุรา และร้องรำทำเพลงกันจนเสร็จ ในการร้องรำทำเพลงนี้จะมีการละเล่นชนิดหนึ่งแฝงอยู่คือเล่นเส็งกลอง การเล่นเส็งกลอง ชาวบ้านจะเอากลองมาตั้งเป็นคู่ใกล้ๆ กัน แล้วผลัดเปลี่ยนกันตีทีละคนๆ แต่ละฝ่ายจะตีกันเต็มแรงพร้อมๆ กันทั้งสองพวก กลองของฝ่ายใดมีเสียงดังกว่าจะเป็นฝ่ายชนะก็จะให้ร้องแล้วเดินรำไปต่างๆ นานา เป็นการแสดงว่ากลองของตนนั้นเสียงดัง แล้วก็หามกลองไปแข่งกับพวกอื่นๆ อีกต่อไป จนรุ่งเช้า ต่างก็นำบั้งไฟแห่ไปรอบๆ วัดจนกระทั่งถึงเวลาจุดบั้งไฟ จากนั้นก็จะเอาบั้งไฟขึ้นพาดให้สูงประมาณ 15 วา ซึ่งสร้างไว้สำหรับจุดบั้งไฟ แล้วเริ่มจุดบั้งไฟทีละอัน ในขณะที่นั้นก็มีการตีกลอง เดินรำให้ร้องให้สนั่นหวั่นไหว เพื่อเป็นการเอาใจช่วยบั้งไฟของตน ส่วนบั้งไฟของผู้ใดจุดแล้วแตกหรือขึ้นไม่เต็มที่เจ้าของและพรรคพวกที่ร่วมขบวนนั้นก็เสียชื่อโดยปริยาย ถ้าคนทำบั้งไฟหลบไม่ทันก็จะถูกจับลงคุกกับโคลนตม แต่เป็นการทำเพื่อเคล็ดพิธิเท่านั้น ไม่ใช่โกรธถึงกับเจ็บปวด ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนาน และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน จากนั้นก็จะทำบุญเลี้ยงพระเป็นครั้งสุดท้าย เสร็จแล้วก็แยกย้ายกันกลับบ้าน จะเห็นว่าการทำบุญบั้งไฟนี้เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน บางส่วนก็มีการดัดแปลงเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน

การสืบทอดตำนานประเพณีขอฝน

จุดเริ่มต้นของการประกอบประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองแก้วนั้นก็เริ่มมาจากเรื่องของความเชื่อ แทบทุกจังหวัดในภาคอีสาน โดยเฉพาะหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีความเชื่อเรื่องของพญาแถน ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตตั้งที่กล่าวมาแล้ว นอกจากเรื่องพญาแถนแล้วชาวบ้านยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องในเรื่องของวรรณกรรมอีสาน ซึ่งเรียกว่าเป็นตำนานประเพณีขอฝน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมอีสาน 2 เรื่องได้แก่

1. เรื่องพญาแถน
2. เรื่องผาแดง – นางไอ่

1. เรื่องพญาแถน

วิชาษณ์ เทศน์ธรรม กล่าวถึงความเชื่อในนิทานเรื่อง“พญาแถน”(คางคก) ซึ่งมีความสำคัญมากต่อความรู้สึกของชาวบ้านหรือแม้แต่ชาวบ้านอีสานทั่วไป ด้วยเรื่องพญาคันคาก (คางคก) นี้เป็นชาดกมีมาช้านาน เล่ากันว่า⁵⁰

“พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาคางคก (คันคาก) เป็นเจ้าเมืองอินทปัตถนคร โอรสของพญาเอกราช พญาคันคากมีผิวเหมือนคางคก แต่มีสี่เหลียงประดุจทองคำ ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนอย่างเป็นสุข ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรมด้วยเมตตาเอาใจใส่ดูแลประชาชนอย่าใกล้ชิด เป็นที่รักใคร่ศรัทธาของชาวเมืองอินทปัตถ์ และชาวเมืองอื่นๆ ต่างมายกย่องเทิดทูนพญาคันคาก จนลืมนพญาแถน ทำให้พญาแถนซึ่งเทพเจ้าอยู่บนสวรรค์ และเชื่อกันว่าเป็นผู้บันดาลให้ฝนตกมาพื้นดินและมหาสมุทรโกรธแค้นพญาคันคาก และมนุษย์ที่เลื่อมใสพญาคันคากมาก พญาแถนจึงสั่งไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ยอมให้ฝนตกลงมาเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน ทำให้มนุษย์และสัตว์ได้รับความเดือดร้อน สัตว์ที่อ่อนแอล้มตายเป็นอันมาก ส่วนมนุษย์และสัตว์ที่แข็งแรงมีความอดทน ได้รวมกันอยู่ใต้ต้นโพธิ์สามกิ่งได้ประชุมกันหาสาเหตุของฝนไม่ตก เมื่อรู้ว่าพญาแถนเป็นผู้สั่งห้ามพญานาคไม่ให้เล่นน้ำดังนั้นก็จะมีมติที่จะทำสงครามกับพญาแถนเพราะการเจรจาไม่เป็นผล โดยให้พญานาคเป็นผู้นำกองทัพวิวารให้รบกับพญาแถน ผลปรากฏว่าพ่ายแพ้กองทัพพญาแถนถูกตี พันทางเป็นแผลหะหะ (ความเชื่อของคนโบราณว่าสามเหตุที่พญานาคมีลวดลายในปัจจุบันเป็นเพราะถูกกองทัพพญาแถนฟัน) ครั้งต่อมาที่ประชุมมีมติให้พญาต่อ-แตน นำกองทัพไปรบกับพญาแถนอีก ผลปรากฏว่าพ่ายแพ้ถูกฟันเป็นแผลทั้งกองทัพ (มีความเชื่อว่าต่อ-แตน ในปัจจุบันลายเพราะถูกฟันเช่นพญานาค) ในขณะที่กองทัพมนุษย์และสัตว์ในโลกกำลังระส่ำระสายอยู่นั้นพญาคันคากซึ่งฟังข่าวด้วยความสงบนิ่ง จึงขึ้นอาสน์นำกองทัพปลวกก่อจอมปลวกขึ้นไปถึงเมืองพญาแถน และให้กองทัพมอดบุกขึ้นไปทำลายอาวุธของพญาแถน เช่น ด้ามหอก ด้ามดาบ ฯลฯ เมื่อพญาคันคากได้ออกอุบายไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดีแล้ว ก็นำทัพสัตว์ทั้งหลาย เช่น แมงงอด (แมลงป่อง) แมงเงา (แมลงป่องข้าง) ชี้เข็บ (ตะขาบ) เดินทางไปตามจอมปลวกขึ้นไปถึงเมืองแถนในเวลาพลบค่ำ เมื่อถึงแล้วพญาคันคากได้ให้กองทัพของตนเองเข้าไปซ่อนอยู่ตามกองฟืน ตามเสื้อผ้าของกองทัพพญาแถน รุ่งเช้าเมื่อกองทัพพญาแถนเตรียมเสบียงเพื่อออกรบก็ถูกกองทัพพญาคันคากประกอบด้วยแมงงอด แมงเงาและชี้เข็บต้อย กัดเจ็บปวด ระบบไม่สามารถรบได้ เมื่อกองทัพไม่สามารถรบได้ ผู้นำกองทัพทั้งสองจึงได้ทำ

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-60.

การรบกวนกันเอง โดยพญาคันคากทรงช้าง(เต่า) และมีบ่วงบาศ(ลัน)เป็นอาวุธพญาแถน ทรงช้างศึกมีหอก ดาบ แหวน หลาว เป็น ศาตราวุธ แต่เมื่อพญาแถนหยิบอาวุธดังกล่าว ขึ้นมาจะใช้ปรากฏว่าหักหมดทุกชนิด เพราะถูกกองทัพมอดเข้าไปเจาะจนเสียหาย พญาแถนถูกพญาคันคากใช้บ่วงบาศคล้องตักจากหลังช้างทรง และถูกกองทัพพญาคันคากรุม กัดต่อจนพญาแถนขอยอมแพ้และพญาแถนยอมทำสัญญาสงบศึกกับพญาคันคากโดย มีสาระสำคัญดังนี้

- 1.พญาแถนต้องให้ฝนตกมาสู่พื้นดินและมหาสมุทรทุกปี
- 2.มนุษย์จะจุดบั้งไฟในเดือนหกของของทุกปีเป็นสัญญาณให้พญาแถนปล่อยฝน ตกได้
- 3.เมื่อมนุษย์ได้นำฝนแล้วพญาแถนจะรู้ได้เมื่อกบเขียดร้อง
- 4.ให้พญาแถนปล่อยน้ำฝนตกลงมาสู่มนุษย์โลก มีปริมาณสูงเท่ากับข้าวออกรวง ได้ 3 วา (วาพญาคันคากเท่ากับ รวงข้าวในปัจจุบัน)
- 5.เมื่อได้ยินเสียงว่าวธนู หรือเสียงแห่งโหวตให้พญาแถนหยุดปล่อยฝนแสดงว่า หมดสิ้นฤดูทำนาแล้ว

เมื่อทั้งสองฝ่ายทำสัญญากันเรียบร้อยแล้ว พญาคันคากจึงได้ปล่อยพญาแถนไป และพญาแถนได้ปฏิบัติตามสัญญามาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และนิทานเรื่องนี้ ประชาชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟขึ้น ในเดือนหกของทุกๆปี เพื่อ แจ้งข่าวแก่พญาแถนว่าถึงเวลาที่จะให้ฝนตกลงมาสู่มนุษย์โลกแล้วเพื่อให้มนุษย์และสัตว์ ทั้งหลายได้ดื่มและใช้ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเกษตรกรรม”

จากเนื้อเรื่องข้างต้นผู้วิจัยได้ศึกษาข้อสันนิษฐานด้านจุดมุ่งหมายของเรื่องพญาคันคาก จากกุสุมา ชัยวินิตย์ มี 3 ข้อ⁵¹ ดังนี้

1. มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอน จากเนื้อหาและลักษณะของวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากนี้จัดเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาซึ่งชาวอีสานเชื่อกันว่าเป็นนิทานชาดกเนื่องจากพญาคันคาก คือ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคางคก บำเพ็ญบารมีช่วยเหลือมนุษย์โดยไปรบพญาแถนได้ชัยชนะ พญาแถนจึงยอมปล่อยน้ำฝนให้มนุษย์ได้ทำนา
2. เพื่อใช้ในพิธีขอฝน เนื่องจากพญาคันคากเป็นวรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีขอฝน และใช้เทศน์ร่วมในพิธีการแห่บั้งไฟ

⁵¹กุสุมา ชัยวินิตย์, “ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2531), หน้า 58-60.

3. เพื่อตอบสนองความเชื่อและตอบปัญหาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติอันหาคำตอบมิได้

2. เรื่องผาแดง - นางไอ่

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้เรียบเรียงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับตำนานการจัดงานบุญบั้งไฟหรือการขอฝน มีเรื่องย่ออยู่ว่า⁵²

“ในอดีตนานมาแล้วมีเมืองหนึ่งชื่อว่า ที่ตานครเจ้าผู้ครองนครทรงมีพระนามว่า พระยาขอม พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองโดยทศพิธราชธรรมพระยาขอมมีราชธิดาอยู่องค์หนึ่งชื่อว่า นางไอ่คำ นางไอ่คำเป็นผู้ที่งามพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกประการ จึงเป็นที่หมายปองของเจ้าชายเมืองต่างๆ เมื่อถึงเวลาที่ควรมีคู่ พระยาขอมจึงให้พระธิดาเลือกคู่ โดยให้เหล่าเจ้าชายทำบั้งไฟมาแข่งกัน ถ้าบั้งไฟของใครพุ่งขึ้นสูงสุดก็จะได้นางไอ่คำเป็นรางวัลถึงเวลาตัดสินปรากฏว่าบั้งไฟของท้าวผาแดงชนะการแข่งขัน

กล่าวถึงชาติก่อนคู่ครองของนางไอ่คำคือท้าวกังคีเป็นโอรสของพญานาคได้แปลงกายเป็นกระรอกเผือกขึ้นมาชมโฉมนางไอ่คำ เมื่อนางไอ่คำเห็นกระรอกเผือกจึงเกิดความพอใจให้เหล่าบริวารออกไล่จับบริวารคนหนึ่งใช้ธนูยิงกระรอกเผือกตาย ก่อนจะสิ้นใจท้าวกังคีอธิษฐานให้ร่างของตนกลายเป็นกระรอกใหญ่และสาปแช่งเอาไว้ว่าหากใครก็ตามกินเนื้อของตนเข้าไปให้ถึงแก่ชีวิตบ้านเมืองล่มจมสูญหาย ชาวที่ตานครยกเว้นหญิงแม่ฝ่ายพากันแบ่งเนื้อกระรอกไปประกอบอาหารบ้านเมืองจึงล่มกลายเป็นหนองน้ำมีชื่อว่าหนองหารตราบจนทุกวันนี้

ส่วนท้าวผาแดงและนางไอ่คำขึ้นมาหนีเมืองล่ม แต่หนีไม่พ้นถูกดินถล่มถึงแก่ชีวิตคุณงามความดีของทั้งคู่ที่เคยสร้างไว้ตายไปจึงได้เป็นเทพบุตร มีอำนาจควบคุมฝนฟ้าอยู่บนสวรรค์ เรียกว่าพญาแถน ดังนั้นก่อนจะทำนา ชาวอีสานจึงต้องทำบุญบั้งไฟบวงสรวงท้าวผาแดงเพื่อให้ประทานฝนให้ตกลงมาเมืองมนุษย์

จากผลแห่งความดีที่สร้างไว้ ท้าวผาแดงได้ไปจุติเป็นเทพเจ้าบนสวรรค์ชื่อ “พญาแถน” บางท่านบอกว่าพญาแถนเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก บ้างก็ว่าเทพเจ้าแห่งฝน (พระพิรุณ) บางท่านเรียกพญาแถนว่า “วัสสกาลบุตร” สรุปลแล้วพญาแถนน่าจะเป็นเทพเจ้าที่ทรงอิทธิพลยิ่งองค์หนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ประเพณีบุญบั้งไฟ เกิดขึ้นจากการขอฝนของชาวอีสาน เนื่องมาจากพื้นที่แห้งแล้งข้าวกล้าในนา ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์และเชื่อว่าเป็นเพราะอำนาจพญาแถนบันดาลให้เป็นไป ดังนั้น

⁵²จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้าน (ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530), หน้า 18.

จึงทำพิธีแห่บั้งไฟแล้วจุดเพื่อให้ฝนตกลงมา การทำนาได้ผลสมบูรณ์ ดังนั้นจุดประสงค์ในการแห่บั้งไฟ ก็คือการขอฝนจากพญาแถนและยังเป็นการเสี่ยงทาย โดยการจุดบั้งไฟช่วงแรกถ้าขึ้นสูงแสดงว่าฝนดีอุดมสมบูรณ์⁵³”

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนหรือประเพณีบุญบั้งไฟ กุสุมา ชัยวินิตย์ กล่าวถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการขอฝน⁵⁴ ดังนี้

1. พิธีแห่นางแมวหรือพิธีเต้านางแมว ปีใดอีสานแล้งฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวอีสานจะทำพิธีแห่นางแมว โดยคัดเลือกแมวสีดำตัวเมีย 1-3 ตัว หรือเพียงตัวเดียวก็ได้แล้วนำนางแมวใส่ลงในกะทอหรือเชือกที่มีฝาปิดปากด้านบน ฝาปิดนั้นจะต้องโปร่งพอที่น้ำจะกระเซ็นไปถูกได้ ขณะวางแมวลงในเชือกผู้จับต้องพูดว่า “ นางแมวเอ๋ย ขอฟ้า ขอฝน ให้ฝนตกลงมาด้วยเด้อ ” แล้วหาไม้สอดเป็นคานหาบ จัดเครื่องบูชาชั้น 5 หัวหน้าพิธีนำเครื่องสักการะเชิญเทวดาลงชุมนุม ตั้งจิตอธิษฐานขอฝน ชาวบ้านเตรียมขบวนแห่ นางแมว มีชาย 2 คนเป็นผู้หามแห่ นางแมว นำหน้าคนที่ร่วมในขบวนจะร้องคำเชิญแห่นางแมวโดยมีแม่พากล่าวนำคนหนึ่งขบวนแห่ถึงบ้านคนใด คนในขบวนจะร้องบอกว่า “ เจ้าข้าๆ นางแมวมาแล้วๆ นาแมวเอาฝนมาให้แล้ว ฯลฯ ” เจ้าของบ้านจะต้องตักน้ำสาตลงมาให้ถูกขบวนแห่และถูกตัวนางแมว และกล่าวว่า “ เอ้าฝนตกลงมาไปแล้ว ฝนตกแล้ว ตกลงมาจริงๆ ต้นข้าวต้นหญ้าขึ้นเขียวไปหมด ” หากบ้านใดไม่สาตน้ำลงมาเชื่อว่านางแมวจะโกรธมากและสาเหตุนี้เองจะทำให้เกิดอาเพศฝนไม่ตก อากาศแห้งแล้ง เนื่องจากแมวเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบฝน ถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวอีสานจึงถือเอาว่าเป็นการเอาเคล็ดที่แมวร้องในเวลาฝนตกว่าเป็นเหตุให้เกิดฝนจริงๆ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵³ นุ่ม จิตตะยโคตร, “ประวัติบุญบั้งไฟ,” ใน ที่ระลึกงานประเพณีบุญบั้งไฟโยธ (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2529), หน้า 30 – 33.

⁵⁴ กุสุมา ชัยวินิตย์, “ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2531), หน้า 4-9.

ภาพที่ 2.13 พิธีแห่นางแมว

ที่มา: <http://www..buddharam.se/>

2. พิธีแห่แม่นางตั้งหรือพิธีเต้าแม่นางตั้ง เป็นพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อขอฝนโดยใช้ กระดิ่งอันเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ รูปร่างแบนขอบกลมยกให้สูงขึ้น ให้ผี دخ้าวและเลี้ยงไหม

วิธีการ คือตอกหลักไว้สองหลัก หลักหนึ่งเป็นหลักแล้ง หลักหนึ่งเป็นหลักฝน จัดหากระดิ่ง มาคู่หนึ่ง ไม้คานคู่หนึ่งไขว้ติดกันเป็นรูปตีนกา เอากระจก หวี ปั้นข้าวเหนียว กำไลมือ แหวนของ แม่หม้าย วางลงในกระดิ่งอีกไปหนึ่งครอบข้างบนแล้วมัดติดกับไม้คาน หัวหน้าพีจัดเครื่องขัน 5 เหล้า 1 ขวด ไข่ต้ม 1 ฟอง สักการบูชาเทวดาเชิญมาชุมนุมกันอธิษฐานขอฝน ให้คนสองคนจับไม้ คานแห่แม่นางตั้ง หัวหน้าพิธีจะนำชาวบ้านกล่าวคำเซ้มนางตั้งเป็นวรรคไป เมื่อกล่าวจบหนึ่ง หากแม่ตั้งเคลื่อนที่ไปตีหลักฝน ฝนก็จะตกถ้าเคลื่อนไปตีหลักแล้ง ฝนจะแล้ง หากแม่นางตั้ง เคลื่อนที่ไปเป็นร่องคล้ายกับคูน้ำ หมายถึงฝนจะตกในเร็ววัน หากไม่เคลื่อนที่ก็ต้องเซ้กันไปเรื่อยๆ คำเซ้เป็นพรรณนาสภาพของพืชผลที่คอยฝนและเป็นคำกล่าววอนขอฝนให้ตกลงมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2.14 พิธีแห่แม่นางดั่ง

ที่มา: <http://www.baanmaha.com/community/showthread.php?t=13446>

3. **พิธีปล่อยเต่า** พอถึงเดือน 6 ก่อนลงมือไถนา หวานกล้า ปักดำจะต้องมีการเลี้ยงปูตา และตาแขก โดยแม่จ้ำ⁵⁵ จะนำสัตว์ 3 ประเภท ได้แก่ เต่า ไก่ดำและแลน (ตะกวด) มาทำอาหาร ถวายปูตาเพื่อขอให้ท่านรักษาคุ่มครองหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขและบันดาลให้ฝนตกต้องฤดูกาล ในวันเลี้ยงปูตาเจ้าจ้ำจะนำเต่า 3 ตัว ไปบนบานปูตา ตัวหนึ่งแทนฝนดี ตัวหนึ่งแทนฝนปานกลาง ตัวหนึ่งแทนฝนแล้ง แล้วปล่อยให้วิ่งแข่งกัน ตัวใดวิ่งนำหน้าก็หายไปตามนั้น

4. **พิธีโยนครกโยนสาก** เป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่กระทำเพื่อขอฝน โดยเอาครกและสาก ผูกด้วยเชือกอย่างละเส้น แบ่งให้ผู้หญิงและผู้ชายจำนวนเท่าๆ กันจับเชือกปลายเชือกคนละด้าน แต่งเครื่องขัน 5 สักการะเทวดาขอฝน ตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าฝนตกขอให้ฝ่ายหญิงแพ้ถ้าฝนแล้ง ขอให้ฝ่ายชายแพ้

5. **พิธีแห่ข้าวพันก้อน** มีจุดประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เมื่อมีการทำบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ
2. เมื่อฝนไม่ตกในฤดูทำนา

⁵⁵ แม่จ้ำ หมายถึง หมอผีหรือผู้ที่ติดต่อกับผี

การแห้วพันก้อน คือ การนำข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็นก้อนขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย - เสียบไม้หลายอันให้ได้พันก้อนแล้วนำไปใส่พานพร้อมเครื่องสักการะบูชา ได้แก่ เทียนพันเล่ม ธูปพันดอก ดอกไม้พันดอกแห้วไปยังสถานที่ที่มีวัตถุโบราณศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูปที่ชาวบ้านศรัทธา นับถือ เมื่อถึงหัวหน้าขบวนแห้วจะนำชาวบ้านมาทานศีล คารวะพระพุทธรูป ป่าวร้องเทวดาด้วยบทสวดภาษาบาลีร่วมกันด้วยคำว่า “สคเค” ขอน้ำฝนจากพระรัตนตรัย ต่อจากนั้นแห้วพันก้อนกลับไปบูชาที่อารามในวัดประจำหมู่บ้าน เมื่อขบวนแห้วว่า “ด้วยเดชพระรัตนตรัยและพระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์ท่านจะบันดาลให้ฝนตกแก่หมู่เฮาหรือไม่” คนในขบวนแห้วจะตอบว่า “ท่านจะบันดาลให้ฝนตกแก่หมู่เฮา ต่อไปฟ้าฝนจะตกต้องตามฤดูกาลประชาชนพลเมือง วัว ควายจะสุขสบาย น้ำน่ะเต็มท้องนา ปู ปลา อาหารจะอุดมสมบูรณ์” ชาวบ้านที่มาต้อนรับจะแสดงความยินดีเปล่งเสียงไชโยและพากันร่วมอนุโมทนาสาธุ เสร็จแล้วนำข้าวพันก้อนไปประดิษฐานไว้ในอาราม การขอฝนนี้แปลกกว่าพิธีอื่นๆ ที่ขอฝนจากพระรัตนตรัยไม่ใช่จากเทวดาหรือแกน

6. การเทศน์คาถาปลาค้อ⁵⁶ เป็นการสมათานรักษาศีลอ้างสักัจกริยาของพญาปลาค้อเพื่อขอให้ฝนตก มูลเหตุแห่งการสวดคาถาปลาค้อเพื่อขอฝน สุชีพ ปุญญาณาภ⁵⁷ ได้เล่าไว้ในวาริชชาดก เป็นชาดกในจรียาปิฎก (คัมภีร์ว่าด้วยพระพุทธรจรียา) ว่า “ครั้งอดีตกาลพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพญาปลาค้ออาศัยอยู่ในห้วยแห่งหนึ่ง คราวหนึ่งเกิดฝนแล้ง น้ำในห้วยแห้งงวด กาแรง นกกระสาและเหยี่ยวก็พากันมากินปลาทั้งกลางวันกลางคืน ปลากำลังจะตาย พญาปลาค้อจึงคิดหาทางเปลื้องญาติทั้งหลายจากความทุกข์ จึงระลึกกรรมของสัตว์นรก แล้วแหวกโคลนขึ้นมาทำสักัจกริยาเปล่งวาจาว่า “ดูกรฝน ข้าพเจ้าถึงความทุกข์ยากเช่นนี้เหตุใดท่านจึงไม่ตกลงมา ข้าพเจ้ากำเนิดเป็นปลา แต่ข้าพเจ้าไม่เคยเคี้ยวกินปลาเลยแม้แต่ตัวเล็กๆ ประมาณเท่าเม็ดข้าวสาร ข้าพเจ้ามิได้กินสัตว์เหล่าอื่นที่มีชีวิตแม้แต่สักครั้งเดียว”

ด้วยสักัจกริยาของพญาปลาค้อ เมื่อเปล่งคาถาจบฝนก็ตกลงมาทันที ฝูงปลาจึงรอดพ้นจากความตาย การสวดคาถาปลาค้อจึงถือเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าการขอฝนโดยการสวดคาถาปลาค้อ ก็คือ การสอนให้คนรักษาศีล มีสักัจจะและไม่เบียดเบียนผู้อื่น สังคมจึงจะเป็นสุข

พิธีสวดคาถาปลาค้อ ชาวบ้านจะจัดเครื่องสักการะ คาญ⁵⁸ ขันท์ 5 นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ให้ครบ 3 วัน สวดคาถาปลาค้อและสวดเจ็ดตำนานย่อ ใช้เวลาสวดวันละ

⁵⁶ปลาค้อ หมายถึง ปลาช่อน

⁵⁷สุชีพ ปุญญาณาภ, ไตรปิฎก.พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน (กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, 2525), หน้า 644.

⁵⁸คาญ หมายถึง เครื่องที่ใช้บูชาหรือสมนาคุณ

108 จบ หากสวดไม่ครบในหนึ่งวันจะสวดตามกำลังก็ได้ คือ วันอาทิตย์ 6 วัน วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 10 จบ วันพุธ 17 จบ วันพฤหัสบดี 19 จบ วันเสาร์ 7 จบ เมื่อสวดครบตามกำหนดแล้ว ชาวอีสานเชื่อว่าฝนจะตกในไม่ช้า”

6. การบ้านางธรณี บำ หมายถึง การบนบานบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้ช่วยเหลือในยามตกทุกข์ได้ยาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวอีสานไปบนบาน ได้แก่ เทวดา หลักเมือง ปู่ตา ผีบรรพบุรุษ ต้นไม้ที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูป เจ้าป่าเจ้าเขา การบ้านางธรณีก็คือการบนบานขอความช่วยเหลือจากแม่พระธรณีเพื่อขอให้ฝนตก ชาวอีสานมีความเชื่อว่าแม่พระธรณีสามารถบันดาลให้ฝนตกได้เพราะสมัยพระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้ นางธรณีได้มายืนริมนเวียงผมเพื่อช่วยพุทธองค์ปราบมาร น้ำที่ไหลออกมาจากมวยผมแม่พระธรณีก็ท่วมบรรดามารทั้งหลาย ชาวอีสานจึงถือว่าแม่พระธรณีจึงถือว่าเป็นผู้มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถบันดาลสิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้ไปบนบานได้

พิธีบ้านางธรณีนี้นั้นจะนำหมากพุด บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียนและขันน้ำไปบูชาแม่พระธรณี แล้วกรวดน้ำไปถึงแม่พระธรณีเพื่อบอกกล่าวให้ทราบพร้อมตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตกเพื่อจะได้ทำนา หากสมปรารถนาแล้วจะนำเครื่องควาหวานมาแก้บน ถ้าหากลืมไม่ปฏิบัติตามสัญญาที่กล่าว

7. พิธีลงรังผึ้ง เป็นพิธีร่วมชุมนุมกลุ่มผู้ถือผีตัวเดียวกัน ผู้ร่วมพิธี คือผู้ที่รับการรักษาโรคภัยด้วยการรำผีฟ้า ซึ่งเรียกว่า บริวารผีฟ้า พิธีลงรังกระทำในวันเพ็ญ เดือน 3 และวันเพ็ญ เดือน 6 เวลาที่ใช้ในการประกอบพิธีนั้นสามวันสามคืน

ขั้นตอนสำคัญคือ อัญเชิญผีฟ้าลงมาประจำทรงในร่างของครูบาใหญ่ (หมอลำผีฟ้า) แล้วขอคำทำนายว่า ฝนฟ้าจะอุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่

8. เต้าแม่ นางซ้องหรือการทำเซียงซ้อง ซ้อง หมายถึง เครื่องจักสานไม้ไผ่ชนิดหนึ่งที่ใช้สำหรับบรรจุสัตว์เมื่อเวลาไปหาอาหาร เช่น จับกบ จับปลา และจับแมลง

วิธีเซียงซ้อง เริ่มจากซ้องมาตกแต่งให้มีรูปร่างคล้ายคน โดยใช้ไม้เสียบกะลาปักตรงปากซ้องทำเป็นรูปศีรษะ ใช้ผ้าแดงผูกที่ปากซ้องทำเป็นเสื้อผ้าแล้วหาไม้ 2 อัน ปักกันซ้องทำเป็นขาสองขา เสร็จแล้วก็ใช้ไม้ยาวเสียบเข้ากลางซ้องไม้ปลายไหลออกมาสองด้านเพื่อใช้จับ เตรียมเครื่องคายขัน 5 เพื่อบูชาเทวดา หัวหน้าพิธีกล่าวคำเชิญเทวดา เริ่มต้นด้วยคำว่า สกุเค เชิญเทวดามาสิงในซ้องเพื่อขับไล่ผีแม่แล้ง เมื่อเทวดามาสิงซ้องนั้นจะสั่นกระตุก เซียงซ้องจะนำคนจับไปยังจุดที่มีผีแม่แล้งอยู่และจะขับไล่ผีแม่แล้งให้ออกไปจากหมู่บ้าน การเต้าแม่ นางซ้องนี้ชาวอีสานเชื่อว่าหลังจากที่ผีแม่แล้งออกไปจากหมู่บ้านแล้วอีกไม่นานฝนก็จะตก นอกจากนี้ยังทำเพื่อขอคำทำนายว่า ข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์หรือไม่ถ้าข้าวปลาจะอุดมสมบูรณ์ขอให้ซ้องสั้น หากข้าวปลาไม่อุดมสมบูรณ์ให้ซ้องนิ่งเฉย

ผีแม่แล้งตามความเชื่อของชาวอีสานจะมีจริงหรือไม่ก็ตามแต่ แต่พิธีเต้าแม่นางซึ่งเป็นการช่วยสร้างพลังใจให้ชาวอีสานต่อสู้ภัยแล้ง เกิดความหวังและมีมานะในการทำไร่ทำนา ไม่ปล่อยจิตใจให้ย่อท้อไปตามสภาพภูมิอากาศ

9. การทำบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ เป็นพิธีที่มีพิธีรีตองมากและพยายามจัดทำให้ถูกต้องตามพิธีกรรมทุกอย่าง เล่ากันว่า หากกระทำไม่ถูกต้องแล้วจะเกิดมีอันเป็นไป เช่น เกิดฟ้าผ่า พายุพัดแรง ฝนตกอย่างหนักหรือผู้ที่มาในงานจะเกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น

การทำบุญสงฆ์ เป็นพิธีที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดสิริมงคล เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองและชาวบ้าน เช่น ให้ฝนตกตามฤดูกาล

จากพิธีการขอฝนที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่าล้วนมาจากความเชื่อว่า พญาแถนคือ ผู้บันดาลให้ฝนตกลงมา และอำนาจแห่งพุทธคุณคือการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ครั้งอดีตชาติ เป็นปลาช่อน เป็นคางคก ทำให้เกิดฝนตกได้ สาเหตุที่ฝนไม่ตกเพราะพญาแถนไม่พอใจมนุษย์ ชาวอีสานจึงจัดพิธีต่างๆ เพื่อบวงสรวงต่อพญาแถน เช่น การทำบุญบังไฟ เป็นต้น อีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดฝนแล้งเพราะผีแล้งเป็นผู้กระทำ ในหลายพิธีที่กล่าวมาล้วนแสดงให้เห็นถึงความไม่แน่ใจของชาวอีสานต่อสภาวะของฝนเพราะล้วนเป็นการขอ การเสี่ยงทายฝนว่าในอนาคตจะมีฝนตกดีหรือไม่และขออย่าให้เกิดความแห้งแล้ง ขอให้เกิดแต่ความอุดมสมบูรณ์ฝนตกต้องตามฤดูกาล

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทางด้านพื้นที่ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นประวัติจังหวัด ศรีสะเกษ ประวัติอำเภอกันทรารมย์ ประวัติหมู่บ้านหนองแก้ว ประวัติฟ่อนกลองตุ้ม ตลอดจน การศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการขอฝน ทำให้ทราบถึงการอพยพถิ่นฐานของชาวบ้านหนองแก้ว ซึ่งมีระยะเวลาอันยาวนาน ตั้งแต่สมัยอดีตกาลจนถึงปัจจุบันประมาณ 200 ปี จังหวัดศรีสะเกษมีชนเผ่าอาศัยอยู่ทั้งหมด 3 เผ่า คือ ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าส่วยหรือกูย และชนเผ่าลาว ซึ่งชนเผ่าลาวนั้นมีการอพยพถิ่นฐานมาจากหนองบัวลุ่มภูหรือปัจจุบันคือจังหวัดอุบลราชธานีแล้ว มาจึงมาตั้งรกรากอยู่ ณ อำเภอกันทรารมย์ในปัจจุบัน และในอำเภอกันทรารมย์นี้ก็ยังมีหมู่บ้านหนึ่งซึ่งมีความเชื่อเรื่องการขอฝน เชื่อเรื่องพญาแถน คือหมู่บ้านหนองแก้ว หมู่บ้านหนองแก้วนับถือประเพณีฮีต 12 ซึ่งเป็นการทำบุญทั้ง 12 เดือน หากแต่มีบุญเดือน 6 ที่เป็นบุญที่สำคัญสำหรับชาวบ้านหนองแก้วที่ถือทำกันเป็นประจำทุกปี ด้วยในสมัยโบราณชาวบ้านหนองแก้วเชื่อเรื่องพญาแถนคือผู้ที่บันดาลให้ฝนตกตามฤดู ด้วยการจัดประเพณีบุญบังไฟเพื่อเป็นการบูชา และในประเพณีบุญบังไฟนี้ก็ให้เกิดการฟ้อนเพื่อบวงสรวงพญาแถนตามความเชื่อความศรัทธาของ

ชาวบ้าน ชาวบ้านหนองแก้วจะถือปฏิบัติเป็นประจำเมื่อมีประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีขอฝนของชาวอีสานอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า ฟ้อนกลองตุ้ม

ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณรัชกาลที่ 3 หรือประมาณปีพ.ศ.2350 ซึ่งไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนถึงผู้ที่ให้กำเนิดฟ้อนกลองตุ้ม คงมีแต่คำบอกเล่าของชาวบ้านว่าเป็นการเพื่อประกอบในบุญบั้งไฟตั้งแต่สมัยโบราณ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2440 เริ่มมีการเลือกตั้งผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านฟ้อนกลองตุ้มจึงเปลี่ยนแปลงโดยจะฟ้อนเป็นแบบแผนมากขึ้น และมีผู้ดูแลและควบคุมการฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้ว คือ นายสีดา บัวงาม ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านหนองแก้ว (ปัจจุบันถึงแก่กรรม)

ต่อมาในปีพ.ศ.2520 ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วได้มีการจัดรูปแบบการฟ้อนใหม่ โดยมี นายสมัย เสียงใส อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองแก้ว (ถึงแก่กรรม) ได้ทำการก่อตั้งและสืบทอดฟ้อนกลองตุ้มมาตั้งแต่โบราณ

การฟ้อนกลองตุ้ม เป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเพณี และภูมิปัญญาของชาวบ้านหนองแก้วที่สืบทอดกันมานาน ฟ้อนกลองตุ้มเป็นการแสดงออกที่เน้นให้เห็นความสมัครสมานสามัคคี ความรักใคร่ผูกพัน ปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาจนกลมกลืนกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนจนเชื่อฟังและเคารพกันโดยยึดผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาและการปกครองเป็นหลัก เกิดความภาคภูมิใจที่ได้ธำรงไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน

นอกจากการประเพณีบุญบั้งไฟที่อยู่ในพิธีกรรมขอฝนแล้ว ยังมีพิธีกรรมอื่นๆ เช่น พิธีแห่ นางแมวหรือพิธีเต้านางแมว พิธีแห่แม่ นางดั่งหรือพิธีเต้าแม่ นางดั่ง พิธีปล่อยเต้า พิธีโยนครก โยนสาก พิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์คาถาปลาค้อ พิธีลงขวงผีฟ้า เต้าแม่ นางข้องหรือการทำเซียงข้อง การทำบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ พิธีกรรมทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่มีความเชื่อมาจากพญานาถ ผู้ที่ดลบันดาลให้ฝนตกลงมา จะได้มีน้ำในการทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน และอีกประการสำคัญเพื่อเป็นการสืบทอดพิธีกรรมหรือประเพณีอันดีและมีคุณค่าสำหรับชาวบ้านหนองแก้วและชาวอีสานทั่วไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาพัฒนาการฟอนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เป็นการพรรณนาวิเคราะห์จากข้อมูลในเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนามโดยให้ความสำคัญกับการศึกษาพัฒนาการฟอนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ในด้านประวัติความเป็นมาของฟอนกลองตุ้ม ตั้งแต่ปีพ.ศ.2350 – พ.ศ.2550 ตลอดจนวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบและเอกลักษณ์ของการฟอนกลองตุ้ม รวมทั้งข้อมูลภาคสนาม แล้วนำเอาข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์โดยอาศัยเอกสารและทฤษฎีต่างๆ นำมาประกอบการพรรณนาวิเคราะห์ดังที่สุภางศ์ จันทวานิช กล่าวไว้¹

“การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์ สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น มักจะใช้เวลาในการศึกษาติดตามระยะยาว ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลและเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปมา”

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องพัฒนาการฟอนกลองตุ้ม มีการศึกษาในรูปแบบของงานวิจัยด้านนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อนำมาขยายความเป็นลักษณะสำคัญในการวิจัย² ดังนี้

1. เน้นการมองเห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุมหลายด้าน
2. เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก เพื่อให้ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

¹สุภางศ์ จันทวานิช, วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 13.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-15.

3. ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม
4. คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย ด้วยการเข้าไปสัมผัสกับชาวบ้าน สร้างความสนิทสนมและความไว้วางใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา
5. ใช้การพรรณนาวิเคราะห์แบบอุปมา ในการศึกษาเพื่อให้เห็นภาพรวม ผู้วิจัยจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทั่วไปในลักษณะของการพรรณนา ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ ภูมิศาสตร์การดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี
6. เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมายในปรากฏการณ์ทางสังคม

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวม
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการศึกษาวิจัยการฟ้อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยเลือกตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

- 3.1.1 ผู้ที่สามารถให้ความรู้แบบองค์รวม KI (Key Informant) ประกอบไปด้วยนักวิชาการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน เลือกมา 3 คน ดังนี้
 1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทินกร อัดไพบุลย์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะดนตรีและการแสดงพื้นบ้านเหตุผลคือผศ.ทินกร อัดไพบุลย์ เป็นผู้ที่ศึกษาด้านดนตรีพื้นบ้านมานานกว่า 30 ปี เป็นผู้มีความรู้ดีเด่นด้านวัฒนธรรม

พื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีผลงานด้านการวิจัยในเชิงคุณภาพเกี่ยวกับดนตรีและการแสดงพื้นบ้าน เช่น รำตังหวาย ออกแบบการแสดงและดนตรีพื้นบ้านอีสาน เป็นต้น³

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเปีย ทาปทา รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี เป็นผู้ที่มีผลงานวิจัยด้านการแสดงพื้นบ้านอีสาน งานวิจัยเรื่องกลองต๋มบ้านท่าบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี

3. อาจารย์ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์ ประธานสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์และการแสดงพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านการแสดงพื้นบ้าน สร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี⁴

3.1.2 ผู้ปฏิบัติ CI (Casual informant) ได้แก่ ผู้พ่อน นักดนตรี ผู้ควบคุมคณะ ผู้นำชาวบ้าน เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม จำนวน 8 คน ผู้วิจัยเลือกมา 4 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้นำทางศาสนา ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สืบทอด ผู้นำชาวบ้าน ผู้พ่อน ได้แก่

1. พระครูวรรัตนภรณ์ นักรรรมชั้นเอก เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม เกิดวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2491 อายุ 60 พรรษา เนื่องจากพระครูวรรัตนภรณ์ มีความสนใจพ่อนกลองต๋มมาตั้งแต่ยังเป็นเด็กและตั้งใจที่จะสืบทอดพ่อนกลองต๋มบ้านหนองแก้ว โดยเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหนองแก้วในการซ้อมและแสดงพ่อนกลองต๋มในประเพณีบุญบั้งไฟของบ้านหนองแก้ว⁵

2. นางเหลียม เสียงใส บ้านเลขที่ 95 บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ อายุ 64 ปี นางเหลียม เสียงใสเป็นลูกของนายสมัย เสียงใส ผู้พ่อนกลองต๋มคนแรกที่บ้านหนองแก้ว ในอดีตเคยเป็นผู้พ่อนกลองต๋ม แต่ปัจจุบันอายุมากขึ้นจึงไม่สามารถพ่อนกลองต๋มได้

3. นายสงัด บัวงาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน พ.ศ.2547 – ปัจจุบัน

4. นางอุตร บัวงามและคณะพ่อนกลองต๋ม ชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

³สัมภาษณ์ ทินกร อัดไพบูลย์, ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 17 ธันวาคม 2551.

⁴สัมภาษณ์ ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์, ประธานสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 17 ธันวาคม 2551.

⁵สัมภาษณ์ พระครูวรรัตนภรณ์, เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม, 15 มิถุนายน พ.ศ. 2551

3.1.3 ประชาชนทั่วไป (GI General informant) ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการฟ่อนกลองตุ้ม เช่น ผู้ชมทั่วไป ผู้จ้างฟ่อนกลองตุ้ม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นการหาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยผู้วิจัยมีขั้นตอนในการลงภาคสนาม 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเลือกสนาม เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกสนามบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดอุบลราชธานีอีกเหตุผลหนึ่งเนื่องจาก อยู่ใกล้บ้านของผู้วิจัย ระยะทางห่างกันประมาณ 20 กิโลเมตร และมีถนนคอนกรีตเข้าถึงหมู่บ้าน มีสัญญาณโทรศัพท์ สามารถไป-กลับได้โดยไม่ต้องค้างคืน จึงไม่มีปัญหาเรื่องที่พักอาศัยชั่วคราว และไม่มีปัญหาเรื่องการใช้เวลาอยู่ในสนาม สามารถเข้าสนามได้ทุกช่วงเวลา ยกตัวอย่างเช่น ช่วงเช้าผู้วิจัยเข้าเก็บข้อมูลที่วัดสงฆาวนาราม ช่วงบ่ายผู้วิจัยเข้าเก็บข้อมูล ณ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีการเตรียมตัวเข้าสนาม ด้วยความกลมกลืนกับชาวบ้านที่สุด ผู้วิจัยใช้ภาษาพื้นบ้านหรือภาษาอีสานที่สื่อความหมายกันได้อย่างชัดเจนในการลงภาคสนาม การแต่งกายเนื่องจากชาวบ้านหนองแก้ว เป็นคนที่ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่มีนิสัยฟุ่มเฟือยเรื่องการแต่งตัว ผู้วิจัยจึงแต่งกายด้วยเสื้อยืด กางเกงยีนส์ และผู้วิจัยได้เตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นในการลงภาคสนาม ดังนี้

- กล้องถ่ายรูป
- เทปบันทึกเสียง
- กล้องถ่ายวิดีโอ

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นแนะนำตัว ผู้วิจัยได้แนะนำตัวกับชาวบ้านว่าเรามาทำวิจัยเรื่องฟ่อนกลองตุ้ม เนื่องจากผู้วิจัยสนใจในศิลปะการฟ่อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วมานาน เนื่องจากมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจที่จะศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสร้างความสัมพันธ์ โดยผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์โดยที่ไม่ให้ความสำคัญกับผู้ใดมากกว่ากัน โดยให้ความสำคัญกับผู้ให้ข้อมูลทุกคน

นอกจากขั้นตอนในการลงภาคสนาม 3 ขั้นตอนแล้ว ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัย ดังนี้

3.2.1 การสำรวจ การศึกษาการฟ้อนกลองต๋มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ออกสำรวจพื้นที่ที่ทำการวิจัยถึงความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยถึงความเป็นไปได้ในด้านพื้นที่การอพยพคือห้องสมุดที่ว่าการอำเภอกันทรารมย์ ศึกษาในเรื่องประวัติของอำเภอกันทรารมย์ สภาพภูมิประเทศและสภาพทั่วไปของอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการและจุดกำเนิดของฟ้อนกลองต๋มว่ามีความสำคัญที่จะได้ข้อมูลเป็นการตรวจสอบ (Preliminary Survey) เพื่อยืนยันความสำคัญของพื้นที่

3.2.2 การสังเกต (Observation) สุภาวงศ์ จันทวานิช⁶ สรุปความหมายของ "การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น ๆ" เพื่อให้การทำวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตอยู่ 2 แบบ ดังนี้

3.2.2.1 สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการสังเกตและซักถามเกี่ยวกับฟ้อนกลองต๋มของชาวบ้านหนองแก้ว ในงานเทศกาลดอกคำดวนบาน ปีพ.ศ.2550 และปีพ.ศ.2552 จากนางอุตร บัวงามและคณะฟ้อนกลองต๋ม ผู้วิจัยได้สังเกตวิธีการฟ้อนกลองต๋มจากชาวบ้าน ตลอดจนการฝึกซ้อมเพื่อเตรียมการแสดงและจัดบันทึกได้ข้อมูลในด้านองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ได้แก่ ท่าฟ้อน เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี และอื่น ๆ

นอกจากนั้นผู้วิจัยเข้ารับการฝึกหัดท่าฟ้อนกลองต๋มของชาวบ้านหนองแก้ว จากผู้ฟ้อนกลองต๋มของบ้านหนองแก้ว คือ นางอุตร บัวงาม และนางเหลียม เสียงใส ณ บ้านของนางอุตร บัวงาม หมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.2.2.2 สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-Participant Observation) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการชมการแสดงฟ้อนกลองต๋มของชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษในงานสำคัญต่าง ๆ ของจังหวัดศรีสะเกษ เช่น งานเทศกาลดอกคำดวนบาน ในปีพ.ศ.2550 และปีพ.ศ.2552 ส่วนในปีพ.ศ.2551 นั้นเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงสิ้นพระชนม์

⁶สุภาวงศ์ จันทวานิช, วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 45.

ทางจังหวัดศรีสะเกษจึงประกาศงดงานรื่นเริงทั่วไป งานเทศกาลเงาะ-ทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ ประจำปี พ.ศ.2550 เป็นต้น ผู้วิจัยได้บันทึกภาพการฟ้อนกลองตุ้ม

3.2.3 การสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In – Depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเป้าหมายของการวิจัย ได้แก่ นักวิชาการ ผู้ฟ้อน นักดนตรี เจ้าอาวาส วัดสง่างวนาราม ผู้นำชาวบ้าน ผู้ควบคุมคณะและชาวบ้านทั่วไปตั้งที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่กำหนดแนวทางการสัมภาษณ์ไว้กว้างๆ (Interview Guide) เพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่ต้องการ ได้แก่

3.2.3.1 สัมภาษณ์นักวิชาการ ผู้วิจัยได้รับข้อมูลจากนักวิชาการทั้ง 3 ท่าน โดยสรุปเนื้อหาเกี่ยวกับฟ้อนกลองตุ้ม ดังนี้

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทินกร อัดไพบูลย์ กล่าวถึงฟ้อนกลองตุ้มว่า ลักษณะการฟ้อนกลองตุ้มจะมีความหลากหลายในด้านของพื้นที่ที่มีการฟ้อนกลองตุ้ม ส่วนองค์ประกอบต่างๆ ของฟ้อนกลองตุ้มในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันแต่ไม่มากนัก เครื่องดนตรีก็เป็นเอกลักษณ์หนึ่งที่มีความคล้ายกัน

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเปีย ทาปทา กล่าวถึงฟ้อนกลองตุ้มว่า ส่วนใหญ่ฟ้อนกลองตุ้มจะมีลักษณะที่คล้าย ๆ กันหลายแบบ แต่ก็คงไม่เหมือนกันทุกเรื่อง เช่น เครื่องแต่งกาย ท่าฟ้อน เนื่องจากต่างหมู่บ้านก็ต้องหาเอกลักษณ์ที่เป็นที่ติดตามเมื่อมีการแสดงแต่มีจุดกำเนิดเช่นเดียวกันคือ ฟ้อนในประเพณีบุญบั้งไฟ และใช้เครื่องดนตรีคือกลองตุ้มและพังกา

- อาจารย์ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์ กล่าวถึงฟ้อนกลองตุ้มว่า ด้านการแต่งกายของฟ้อนกลองตุ้มนั้นมีลักษณะคล้ายกันกับละครของอุบลราชธานีเมื่อครั้งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จเยี่ยมมณฑลอีสาน พบว่ามีการโปกศึระระ สวมเล็บที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่ละครุอุบลราชธานีสวมเล็บ 8 นิ้ว ส่วนฟ้อนกลองตุ้มสวม 10 นิ้ว จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีพัฒนาการสืบทอดมาใกล้เคียงกัน

3.2.3.2 สัมภาษณ์ผู้ฟ้อน ได้รับข้อมูลในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ในการสัมภาษณ์ผู้ฟ้อน ต่างได้รับข้อมูลที่คล้ายกัน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- พัฒนาการท่าฟ้อนจากอดีตจนถึงปัจจุบันมี 2 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 ท่าฟ้อนกลองตุ้ม ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้ประดิษฐ์ท่าฟ้อน ดังนั้นท่าฟ้อนกลองตุ้มเป็นแบบดั้งเดิม ไม่มีแบบแผน ไม่มีท่าทางการฟ้อนที่ตายตัว ยุคที่ 2 มีท่าฟ้อนกลองตุ้ม 3 ท่า

- ท่าฟ้อนกลองตุ้ม ในปัจจุบันมี 3 ท่า ได้แก่

ท่าที่ 1 “ท่าอัญเชิญ” เป็นท่าฟ้อนที่ถือเป็นการอัญเชิญพญาแถนบอกกล่าวเพื่อสร้างความพึงพอใจและให้ได้รับความสำราญจากการฟ้อนบูชาของชาวบ้าน

ท่าที่ 2 “ท่าค้ำมันสำญญา” เป็นท่าที่แสดงออกถึงการรวมจิตตั้งมั่น เพื่อเป็นสำญญาของหมู่มนุษย์ที่จะดำรงพิธีบูชาพญาแถนรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟและ วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป

ท่าที่ 3 “ท่าเกี่ยว” เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาต่อพญา แถน แสดงออกถึงความสามัคคี ความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน

- ประวัติความเป็นมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลาประมาณ 200 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2350-2550

- องค์ประกอบด้านต่างๆ เช่น ท่าฟ้อน ผู้ฟ้อน เครื่องดนตรีมี 2 ชนิดคือกลองตุ้ม และพังกาต เครื่องแต่งกาย เพื่อความเข้าใจผู้วิจัยได้ทำตารางแยกแยะข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์ผู้ฟ้อนกลองตุ้ม ดังนี้

ตารางที่ 3.1 แยกแยะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	ท่าฟ้อน	ผู้ฟ้อน	เครื่องแต่งกาย	เครื่องดนตรี
1	นางแสง บัวงาม อายุ 67 ปี	มีมาตั้งแต่โบราณ แต่มีการประยุกต์ เพื่อให้ดูสวยงาม ฟ้อนในบุญบั้งไฟ	ในสมัยโบราณใช้ ผู้ชายล้วน เปลี่ยนแปลงมาเป็น ฟ้อนทั้งผู้ชายและ ผู้หญิง จนปัจจุบันใช้ เฉพาะผู้หญิงฟ้อน	ใช้ผ้าพื้นบ้าน	-
2	นางอำไพ กันนิดา อายุ 60 ปี	มีท่าฟ้อน 3 ท่า	โบราณใช้ผู้ชายฟ้อน	ใช้ผ้าซิด ปัจจุบัน ใส่เสื้อขาว	กลองตุ้ม และพังกาต
3	นางสุนีย์ สังข์รักษ์ อายุ 50 ปี	ท่าโบราณและท่า ปัจจุบันเหมือนกัน มี ท่าฟ้อน 3 ท่า	โบราณใช้ผู้ชาย ปัจจุบันใช้ผู้หญิง	โบราณใช้ผ้าซิด ผ้าโสร่ง ตุ่มเป ชวยมือ ปัจจุบัน ใช้เสื้อขาว	กลองตุ้ม และพังกาต
4	นางรำไพ พรหมดี อายุ 67 ปี	มี 3 ท่า ท่าเหมือน โบราณ มีการแปร แถว	ส่วนมากใช้ผู้หญิง ฟ้อน	ปัจจุบันใช้เสื้อ ขาว	กลองตุ้ม และพังกาต
5	นางมะลิวัลย์ ทัดเทียม อายุ 38 ปี	ท่ารำเหมือนกันกัน ของโบราณ	ทุกยุคทุกสมัยใช้ชาย กับหญิงส่วนมากเป็น ผู้หญิง	เครื่องแต่งกาย เหมือนกันของ โบราณ	พังกาต กลองตุ้ม

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	ทำฟ้อน	ผู้ฟ้อน	เครื่องแต่งกาย	เครื่องดนตรี
6	นางแดง อารี อายุ 71 ปี	ทำฟ้อนเหมือนกับสมัยโบราณแต่ต่อมามีการปรับแถวเพื่อความสวยงาม	สมัยก่อนจะใช้แต่ผู้ชายล้วนต่อมาใช้ผู้หญิงล้วนและต่อมาใช้ผู้ชายสลับผู้หญิงจนถึงปัจจุบัน	เครื่องแต่งกายยึดแบบโบราณ	กลองตุ้มและฟังฮาด
7	นายชวน ทัดเทียม อายุ 61 ปี	3-4 ท่า แต่ในปัจจุบันได้มาภายหลัง	ชายรำในสมัยก่อน	โดยในอดีตหรือปัจจุบันจะมีการใส่เสื้อ	กลองตุ้มและฟังฮาด
8	นางอุไร บัวงาม อายุ 70 ปี	ในสมัยโบราณก็จะมีเหมือนในสมัยปัจจุบันนี้ แต่จะเพียงการแปรแถวเท่านั้น และเพื่อความสวยงามมีการแปรแถวมากมาย	ในสมัยก่อนใช้ผู้ชายฟ้อน ปัจจุบันใช้ผู้หญิงเนื่องจากผู้หญิงมีความอ่อนช้อยกว่าผู้ชาย	แบบยุคโบราณเหมือนผู้ชายจะไม่ค่อยนิยมใส่เสื้อแสดง	กลองตุ้มฟังฮาด
9	นางกาญจนา เจริญศรี อายุ 41ปี	ทำรำทั้งโบราณและปัจจุบันมี 3 ท่า คือ 2.ท่าอัญเชิญ 3.ท่าคำมั่นสัญญา 4. ท่าเลี้ยง มีทำนำและทำจบหรือท่าลา	สมัยก่อนใช้ชายล้วนต่อมาเป็นหญิงล้วนและระยะหลังๆใช้ชายสลับหญิง	ใช้ผ้าทอพื้นเมืองประกอบด้วยผ้าต่าง 3 ประเภท 1 ผ้านุ่ง นิยมใช้ผ้าโสร่ง 2 เสื้อ ใช้เสื้อคอกลมแขนสั้นสีขาว 3 ผ้ารอบด้วยผ้า 4 ผืน นิยมใช้แพรขิด	กลองตุ้มและฟังฮาด
10	นางจันทร์ทัย บัวงาม อายุ 61 ปี	สมัยโบราณรำถอยหลัง แต่สมัยปัจจุบันรำเดินไปข้างหน้าและมีการแปรแถวเป็นวงกลม	ใช้ผู้ชายหรือผู้หญิงแสดงมาแต่โบราณ	เหมือนสมัยโบราณ	กลองตุ้มฟังฮาด

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	ท่าพ็อน	ผู้พ็อน	เครื่องแต่งกาย	เครื่องดนตรี
11	นางอุบล ราศี อายุ 40 ปี	ท่าโบราณและท่า ปัจจุบันจะเหมือนกัน จะต่างกันตรงที่ ท่า โบราณไม่แปรแถว ปัจจุบันจะแปรแถว	ในหมู่บ้านหนองแก้ว การพ็อนกลองตุ้ม เปลี่ยนจากชายเป็น หญิงในปี พ.ศ. 2524	แต่งกายยุคโบราณ จะใช้ผู้ชายแสดง เบี่ยงผ้า 2 ซ้าง โดยไม่สวมเสื้อ แต่ง กาย ยุค ปัจจุบันจะสวม เสื้อแล้ว ค่อย เบี่ยงผ้า	พั้งฮาด และ กลองตุ้ม
12	นางมณี บัวงาม อายุ 72 ปี	ท่าพ็อนเหมือนกับ สมัยโบราณ แต่ ปัจจุบันมีการแปร แถวเพื่อให้เกิดความ สวยงาม	มีทั้งชายและหญิง ผสมกันไป	เครื่องแต่งกาย เหมือนกับสมัย โบราณทุกอย่าง	กลอง ตุ้ม และพั้งฮาด ใช้ผู้เล่น 2 คน
13	นางนรินทร์ ทิทสาร อายุ 62 ปี	เป็นท่าเหมือนกับ สมัยโบราณ ต่อมา ได้มีการแปรแถว เพื่อให้เกิดความ สวยงามมากขึ้น	สมัยโบราณใช้ผู้ชาย ล้วน และเปลี่ยนเป็น ชายสลับหญิง และ หญิงล้วนในปัจจุบัน	สมัยโบราณและ ปัจจุบันแต่งกาย เหมือนกัน	กลอง ตุ้ม และพั้งฮาด
14	นางคำบู่ย พวงบุตร อายุ 55 ปี	-ทำนำ -ทำคำมันส์ญญา -ท่าเกี่ยว -ท่าจบ	หญิงชายพ็อน สลับกันมาทุกยุคทุก สมัย ส่วนมากจะเป็น ผู้หญิง	-ผ้าแพรซิด -ผ้าไสร่ง -ตุ้มเป -ตุ้มกลม	กลอง ตุ้ม และพั้งฮาด ใช้ผู้เล่น 2 คน

ลำดับ	ชื่อ - อายุ	ท่าพ็อน	ผู้พ็อน	เครื่องแต่งกาย	เครื่องดนตรี
15	นางสลวย เสนาะศักดิ์ อายุ 52 ปี	ทำน้ำ จะเป็นท่าแสดงความเคารพ ต่อพญาแถน ท่าอัญเชิญจะเป็นท่าอัญเชิญ ความสำราญ ท่าคำมั่นสัญญาจะเป็นท่าตั้งมั่นเพื่อจะรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟ ท่าเกี่ยวจะเป็นท่าแสดงถึงความสามัคคี ท่าจบหรือท่าลาจะเป็นการอวยพร ด้วย ความปลอดภัย	ยุคปัจจุบันใช้หญิงล้วนในการแสดง	แบบยุคโบราณ จะใช้ผ้าไหมล้วน ผ้าถุงนิยมใช้ผ้าโจรง เสื้อ นิยมใช้เสื้อคอกลมแขนสั้น สีขาวผ้า แต่ง ประกอบด้วยผ้า 4 ผืน นิยมใช้แพรชนิด จะใช้ผ้าสลับสี โทนเดียวกันกับผ้าโจรง	
16	นางบัวลา ทัดเทียม อายุ 77 ปี	ท่าอัญเชิญ ท่าคำมั่นสัญญา ท่าเกี่ยว ท่าจบหรือท่าลา	สมัยก่อนใช้ชายล้วน	ผ้าถุง โจรง เสื้อ ผ้าแต่ง ระกอบด้วยผ้า 4 ผืน	กลอง ตุ่ม และพั้งฮาด

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ในตารางผู้วิจัยสรุปข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ดังนี้

ท่าพ็อนกลองตุ้มในโบราณมีการพ็อนด้านท่าทางที่ไม่มีแบบแผน เป็นท่าอิสระซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากที่ดื่มสุราแล้วก็พ็อนเพื่อความสนุกสนานในประเพณีเท่านั้นเอง หลังจากนั้นก็ได้มีการปรับปรุงพัฒนาท่าพ็อนมาเป็น 3 ท่า โดยไม่รวมทำน้ำหรือท่าไหว้และท่าลาหรือท่าจบ

ผู้พ็อนกลองตุ้ม มี 3 ช่วงคือ ช่วงที่หนึ่งให้ผู้ชายพ็อนทั้งหมด ช่วงที่ 2 ให้ผู้ชายและผู้หญิงพ็อน ช่วงที่ 3 ใช้เฉพาะผู้หญิงพ็อน

เครื่องแต่งกายในยุคที่ใช้ผู้ชายพ็อน ผู้พ็อนจะไม่สวมเสื้อ แบบโบราณผู้หญิงจะต้องใช้ผ้าพันรอบอก แบบที่ 3 ผู้พ็อนสวมเสื้อยืดสีขาว สวมรองเท้ายาวสีขาว นอกจากนั้น เครื่องแต่งกายก็จะประกอบด้วยผ้าซิด 4 ผืน ตุ่มเป คล้องแขน-คล้องขา และที่ขาดไม่ได้คือ ขวดยมือสวม 10 นิ้ว

เครื่องดนตรี จากการสัมภาษณ์พบว่า กลองตุ้มและพังกาตเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบพ็อนมาตั้งแต่โบราณ

3.2.3.3 สัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้นำชาวบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน,สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว) ได้รับข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

- ประวัติหมู่บ้านหนองแก้ว ประวัติการพ็อนกลองตุ้ม
 - ผู้สืบทอดการพ็อนกลองตุ้มจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
 - องค์ประกอบและเอกลักษณ์สำคัญในการพ็อนกลองตุ้ม
 - ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพ็อนกลองตุ้มในปัจจุบันจากเหตุการณ์ในสังคมการเมือง เศรษฐกิจ ทำให้พ็อนกลองตุ้มในปัจจุบันเริ่มมีการสืบทอดลดน้อยลง
- มีรายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ดังนี้
- พระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสง่างวนาราม อายุ 60 ปี
 - นายสงัด บัวงาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ อายุ 59 ปี
 - นายถวิล บัวเขียว ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ อายุ 59 ปี
 - นายสำรวย บุญเฉลียว สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว อายุ 52 ปี
 - นายทองแดง บัวงาม รองประธานผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ อายุ 59 ปี

เนื่องจากการสัมภาษณ์นั้นสามารถยืดหยุ่นในเรื่องของคำถามได้ ผู้สัมภาษณ์ได้มีโอกาสอธิบายขยายความให้ผู้ตอบเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามในบางข้อซักถามเพิ่มเติมและหาข้อมูลรายละเอียดของประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการและเชื่อมโยงข้อมูลให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการตรงตามวัตถุประสงค์ได้อย่างลึกซึ้ง สามารถตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ อีกทั้งผู้สัมภาษณ์ยังสามารถสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น สีหน้า ท่าทางของผู้ถูกสัมภาษณ์ขณะให้สัมภาษณ์อีกด้วย

ผู้วิจัยได้ใช้คำถามโดยดูจากหลักวัตถุประสงค์ในการวิจัยของงานวิจัย เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามกว้าง ๆ สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการแตกย่อยประเด็นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่มตามความเหมาะสม

3.2.4 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยโดยจัดทำตารางในการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมทั้งรวบรวมเอกสารจัดทำเป็นตารางในการดำเนินงาน เพื่อความสะดวกในการทำวิเคราะห์งานวิจัย มีระยะเวลาในการดำเนินการตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ.2551 - มีนาคม พ.ศ.2552 โดยแสดงรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 3.2 การดำเนินงานวิจัยตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550 - 31 มีนาคม พ.ศ. 2552 ดังนี้

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
22 มิถุนายน 2550	ชมและสัมภาษณ์ผู้พ้องกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ในงานเทศกาลเงาะ-ทุเรียนศรีสะเกษ ประจำปี 2550 เวลา 16.00 – 18.00 น.	
3 กุมภาพันธ์ 2551	1. ลงสำรวจพื้นที่ ณ ที่ว่าการอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เวลา 09.00 – 11.30 น. 2. ศึกษาข้อมูลเอกสาร ณ ห้องสมุดอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เวลา 13.00 – 15.30 น.	
5 กุมภาพันธ์ 2551	1. ลงสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูล ณ อบต.หนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เวลา 13.00–16.00 น.	
10 กุมภาพันธ์ 2551	1. ลงเก็บข้อมูลภาคสนามนางสาวชวีพร หงษ์วิเศษ บ้านห้วยชะยุ่ง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เวลา 09.30 – 12.00 น. 2. นางอุตร บัวงาม ผู้พ้องและชาวบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เวลา 13.30 – 14.30 น.	หลานนายสมัย เสี่ยงใส ผู้ก่อตั้ง
11-29 กุมภาพันธ์ 2551	รวบรวมข้อมูลและทำโครงร่างวิทยานิพนธ์	
15-17 มีนาคม 2551	ลงเก็บข้อมูลในงานดอกคำءวนบาน ประจำปี 2551 ณ จังหวัดศรีสะเกษ	งดการพ้องกลองตุ้ม

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
17 มีนาคม 2551	ส่งโครงร่างวิทยานิพนธ์	
6 เมษายน 2551	สัมภาษณ์นางอุตร บัวงาม ผู้พ่อกลองตุ้ม ณ บ้านหนองแก้ว	
12 เมษายน 2551	สัมภาษณ์อาจารย์ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์ ประธานสาขาวิชา นาฏศิลป์และการละคร	
28 เมษายน 2551	ส่งโครงร่างวิทยานิพนธ์ ครั้งที่ 2	
15 มิถุนายน 2551	สัมภาษณ์ พระครูวรรัตนภรณ์ นักรธรรมชั้นเอก เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม และนายวิชิต ช่ายทอง นายบำรุง แสงวงผล นายสวาท เสนาะทรัพย์	
21 กรกฎาคม 2551	สัมภาษณ์นางสาวชุลีพร หงส์วิเศษ ชาวบ้านห้วยชะยุ้ง	
10 กันยายน 2551	สัมภาษณ์นางอุตร บัวงาม นางบัวกัน พวงบุตร และนาง เหลี่ยม เสียงใส ผู้พ่อกลองตุ้ม ณ บ้านหนองแก้ว	
13 กันยายน 2551	สัมภาษณ์นางอุตร บัวงาม นางบัวกัน พวงบุตร และนาง เหลี่ยม เสียงใส ผู้พ่อกลองตุ้ม ณ บ้านหนองแก้ว	
17 กันยายน 2551	สอบโครงร่างวิทยานิพนธ์	
26 กุมภาพันธ์ 2552	สัมภาษณ์นายมา ช่ายทอง ผู้ใหญ่บ้าน	
1 มีนาคม 2552	ลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้าน ถ่ายวีดีโอและทำนึ่งพ่อกลองตุ้ม	

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
10 มีนาคม 2552	ชมการซ้อมฟ้อนกลองตุ้ม ณ สวนสมเด็จพระ จ.ศรีสะเกษ เวลา 15.00-20.00 น.	
15 มีนาคม 2552	เวลา 09.30 – 11.50 น. ลงเก็บข้อมูลทั่วไปของบ้านหนองแก้ว	
15 มีนาคม 2552	เวลา 20.00 – 22.00 น. ชมการฟ้อนกลองตุ้มในเทศกาลดอกคำดวนบานประจำปี พ.ศ. 2552 ณ สวนสมเด็จพระ จ.ศรีสะเกษ	
16 มีนาคม 2552	พบอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อส่งต้นฉบับวิทยานิพนธ์	

3.2.5 การจดบันทึกสนาม ผู้วิจัยได้จดบันทึกรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมกับการฟ้อนกลองตุ้มในพื้นที่ที่ทำการวิจัย การสัมภาษณ์ ในแต่ละครั้งนอกจากจะจดบันทึกข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยยังใช้เครื่องบันทึกเสียงและถ่ายภาพขณะทำการสัมภาษณ์ ซึ่งหลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแต่ละวัน ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึก และถอดคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียง มาเรียบเรียงจัดเรียงข้อมูลใหม่ตามวัตถุประสงค์ที่จะทำการวิเคราะห์ โดยการถอดคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียงโดยวิธีการถอดแบบคำต่อคำ เพื่อให้ได้รายละเอียดครบถ้วน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยเรื่องฟ้อนกลองตุ้ม บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ดังนี้

3.3.1 ศึกษาจากเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเอกสารงานวิจัยเบื้องต้น โดยมีประเด็นการศึกษาด้านความสำคัญ ความเป็นมาและพัฒนาการฟ้อนกลองตุ้ม ตลอดจนศึกษาองค์ประกอบและวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ้อนกลองตุ้ม บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1.1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเน้นการเก็บข้อมูลเอกสารจากแหล่งความรู้ต่างๆ ได้แก่

- หอสมุดแห่งชาติ
- สถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หอสมุดสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- หอสมุดประชาชนจังหวัดศรีสะเกษ
- ที่ว่าการอำเภอกันทรารมย์
- หอจดหมายเหตุอุบลราชธานี
- ศูนย์หนังสือจุฬาฯ เป็นต้น

3.3.1.2 ศึกษาจากเอกสารด้านประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ของบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ประวัติหมู่บ้านและการอพยพ ประวัติการฟ่อนกลองตุ้ม ประวัติของผู้ก่อตั้งและผู้ควบคุมคณะฟ่อนกลองตุ้มโดยได้รับความอนุเคราะห์จากพระครูวรรัตนารักษ์ เจ้าอาวาสวัดสง่างวนาราม เป็นเอกสารเก่าที่ไม่มีการตีพิมพ์เผยแพร่และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว ในด้านการรวบรวมข้อมูลฟ่อนกลองตุ้ม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำราวิทยานิพนธ์ ในระดับปริญญาบัณฑิตและมหาบัณฑิตต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

- เต็ม วิภาคพจนกิจ เรื่องประวัติศาสตร์ภาคอีสานเล่ม 2
- สุทัศน์ กองทรัพย์ เรื่องเมืองศิขรภูมิ เมืองคูขันธ์ และเมืองสังขะ
- กรรณิการ์ สุขสวัสดิ์ เรื่องการอพยพย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนส่วยบ้าน

โพนทอง ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

- เรื่องเดช บันเขื่อนขัตติย์ เรื่องภาษาถิ่นตระกูลไทย
- ภิญโญ จิตธรรม เรื่องความเชื่อคติชาวบ้านอันดับ 5
- เจือ สตะเวทิน เรื่องภาษาไทยอุดมศึกษาเล่ม 3 คติชาวบ้านไทย
- ไพฑูรย์ มีกุศล เรื่องบทความทางวิชาการเรื่องอีสานศึกษา
- เจริญ ไวรวัจนกุลและคณะเรื่องการสำรวจวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง

โครงสร้างและภาวะ การรับรู้ในวัฒนธรรมลุ่มน้ำมูล: กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์

- บุญยัง หมั่นดี เรื่องบทบาทหญิงชายชาติพันธุ์ไทยเชื้อสายลาว ภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้

- หทัยชนก นันทพานิช เรื่องการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรน้ำ

บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำมูล-ชี

- พีรพล ไชยะเดชะ เรื่องแหล่งการเรียนรู้ของอำเภอกันทรารมย์

จังหวัดศรีสะเกษ

- กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ศรีสะเกษแดนปราสาทขอม เมืองดอก

ลำดวน

- จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง ความเป็นมาของสยาม ไทย ลาว และขอม และ

ลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ

3.3.1.3 ศึกษาจากเอกสารด้านที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม วิธีการดำเนินชีวิต ดนตรีและการแสดงพื้นบ้าน ฟ้อนกลองตุ้ม บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่

- เครือจิต ศรีบุญภาค เรื่องการฟ้อนรำของชาวไทยเขมรในเขตอำเภอเมือง

จังหวัดสุรินทร์

- วิภาชน์ เทคนิธรรม เรื่องการศึกษารูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้ง

ไฟ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบการปกครอง

ของชาวอีสานในสมัยเก่า

- สุวิทย์ จิระมณี เรื่องประเพณีคติความเชื่อมีอิทธิพลต่องาน

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน

- วาสนา นันทุปา เรื่องฟ้อนขอมืออีสาน

- ชุติพร หงส์วิเศษ เรื่องฟ้อนกลองตุ้ม

- ทินกร อัดไพบูลย์ เรื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน-ลาว-กัมพูชา แคนและ

เครื่องดนตรีอื่น ๆ

- นุชนารถ ยิ้มจันทร์ เรื่องฮีตสิบสองในวิถีชีวิตชาวศรีสะเกษ สำหรับ

นักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดศรีสะเกษ

- วลีรัตน์ มั่นทุราข เรื่องการศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านเขมรถิ่นตำบล

ศรีสะเกษ อำเภออุษัณห์ จังหวัดศรีสะเกษ

- พงษ์ลัดดา เกินมงคล เรื่องการฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรมที่ปรากฏใน

ภาคอีสาน

3.3.2 การศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (Field Research) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลสนามจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ด้านสภาพแวดล้อมพื้นที่ที่มีพืชนกหลงตุ้มในปัจจุบัน ประวัติหมู่บ้าน ประวัติพืชนกหลงตุ้ม พฤติกรรมทางด้านสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของชาวบ้าน การแสดงพืชนกหลงตุ้มในงานต่างๆ โดยใช้การสังเกตการณ์สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคน

ในการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้อุปกรณ์ต่างๆ ในการเก็บข้อมูลดังที่กล่าวในเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายวิดีโอ เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกใช้อุปกรณ์เหล่านี้ เพราะต้องการให้ได้ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นไปด้วยความสมบูรณ์ ไม่ตกหล่นเนื่องจากผู้วิจัยไม่อาจที่จะจดบันทึกรายละเอียดของเหตุการณ์หรือถ้อยคำได้ทันที

3.4 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลถือได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการวิจัยเรื่องพัฒนาการพืชนกหลงตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษนั้น ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่ได้เก็บข้อมูลด้วยการดูข้อคำถามสื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ในขณะที่ไปสัมภาษณ์ คำตอบที่ได้สอดคล้องกับข้อมูลตามบริบทของสังคมและชุมชนในแต่ละครั้งหรือไม่ การตรวจสอบข้อมูลครั้งนี้จะใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำและเชื่อถือได้มากที่สุด จากการสัมภาษณ์และสังเกตตัวแทนกลุ่มต่างๆ โดยมีการตรวจสอบสามเส้าในด้านต่างๆ⁷ ดังนี้

3.4.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) หมายถึงการตรวจสอบหรือพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

3.4.1.1 ด้านบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนกันหรือไม่ ในที่นี้ผู้วิจัยได้ซักถาม ผู้นำทางด้านศาสนา ผู้พืชนก สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว และคณะพืชนกหลงตุ้ม

3.4.1.2 ด้านสถานที่ หมายถึง หากสถานที่ที่ทำการลงสนามแตกต่างกันข้อมูลจะต่างกันหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้เลือกสถานที่ 4 แห่ง ได้แก่ บ้านผู้พืชนก วัดสง่าวนาราม องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์วราบรมราชกุมารี จังหวัดศรีสะเกษ

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129-130.

3.4.1.2 ด้านสถานที่ หมายถึง หากสถานที่ที่ทำการลงสนามแตกต่างกันข้อมูลจะต่างกันหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้เลือกสถานที่ 4 แห่ง ได้แก่ บ้านผู้พื่อน วัดสง่างวนาราม องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชกุมารี จังหวัดศรีสะเกษ

3.4.1.3 ด้านเวลา หมายถึง หากข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ อย่างไร ดังตารางที่ 3.3 แสดงการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล

ตารางที่ 3.3 แสดงการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล

ลำดับ	บุคคล	สถานที่	เวลา
1	พระครูวรรัตนภรณ์	วัดสง่างวนาราม	10.00-11.30 น.
2	นางอุตร บัวงาม	บ้านเลขที่	14.00-16.00 น.
3	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว	องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว	16.00-17.00 น.
4	คณะพื่อนกลองตุ้ม	สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชกุมารี จังหวัดศรีสะเกษ	19.00-20.00 น.

3.4.2 การตรวจสอบสามเส้าข้อมูลด้านผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ว่ามีข้อมูลตรงกันหรือไม่ ด้วยการซักถามประเด็นที่เหมือนกันด้านต่างๆ โดยผู้วิจัยได้ซักถามนักวิชาการที่ทำวิจัยเกี่ยวกับพื่อนกลองตุ้ม เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูล

3.4.3 การตรวจสอบข้อมูลด้านทฤษฎี ตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม การตีความว่าตรงหรือแตกต่างไปจากทฤษฎีหรือแนวคิดผู้เชี่ยวชาญมากน้อยเพียงใด และตรวจสอบความเข้าใจของผู้วิจัยเอง (Investigation Triangulation) โดยศึกษาเอกสารเพิ่มเติม เมื่อมีข้อมูลที่ขัดแย้งหรือไม่เพียงพอ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลซ้ำเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากสำหรับการวิจัยโดยเฉพาะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เป็นการสรุปจากการศึกษารูปแบบหรือข้อมูลส่วนหนึ่ง การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

3.5.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิชาการ จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวอีสาน ดนตรีและการแสดงพื้นบ้านอีสานและข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำกรวิจัยเรื่อง พัฒนาการฟ่อนกลองตุ้ม ตลอดจนองค์ประกอบและเอกลักษณ์ของฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากบันทึกภาคสนาม (Field note) แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม หลังจากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก สัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตสภาพแวดล้อมทางสังคมและเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ องค์ประกอบและเอกลักษณ์ของฟ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.5.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (Interpreting data) โดยใช้วิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ โดยอาศัย ทฤษฎีในการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลต่างๆ นำมาตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบทั้งหมดมาเรียบเรียงและวิเคราะห์เนื้อหาในแต่ละบทอีกครั้ง โดยอยู่ในกรอบของแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามที่กำหนดไว้

บทที่ 4

พัฒนาการและเอกลักษณ์ฟ้อนกลองตุ้ม

ฟ้อนกลองตุ้มเป็นการฟ้อนรำที่มีพัฒนาการมาจากการฟ้อนแบบดั้งเดิมในประเพณี บุญบั้งไฟ ซึ่งนับว่าเป็นการละเล่นพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่มีองค์ประกอบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะเอกลักษณ์ด้านท่าฟ้อน ผู้ฟ้อน เครื่องแต่งกายและเครื่องดนตรี ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และต่อมาจึงมีพัฒนาการดัดแปลงมาตามยุคสมัย ต่อไปนี้ ผู้วิจัยขอศึกษาพัฒนาการและเอกลักษณ์ของฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีแนวทางการศึกษา ดังนี้

- ท่าฟ้อนกลองตุ้ม
- การพัฒนาการองค์ประกอบฟ้อนกลองตุ้ม
- การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ้อนกลองตุ้ม
- ปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านพัฒนาการฟ้อนกลองตุ้ม

ท่าฟ้อนกลองตุ้ม

ท่าฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วนั้นมีพัฒนาการมาตั้งแต่โบราณ และในปัจจุบันผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาท่าฟ้อนกลองตุ้ม พบว่ามีท่าหลักทั้งหมด 3 ท่า ในขั้นตอนการฟ้อนกลองตุ้ม ก่อนเริ่มฟ้อนผู้ฟ้อนจะต้องทำความเคารพ ซึ่งเรียกว่า “ทำน่า” มีความหมายแสดงออกถึงความเคารพและบูชาต่อพญาแถนหรือเหตุผลอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ที่มาชมการฟ้อนกลองตุ้ม ได้แก่

- ท่าที่ 1 ทำอัญเชิญ
- ท่าที่ 2 ทำคำมั่นสัญญา
- ท่าที่ 3 ท่าเกี่ยว

ในขั้นตอนการฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนั้น ก่อนที่จะเริ่มการแสดงหรือท่าที่ 1 ผู้ฟ้อน จะต้องแสดงทำน่าด้วยการไหว้ก่อนดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4.1 “ทำนํ้า”

ลักษณะของทำนํ้าคือ มือทั้งสองข้างพนมมือระดับอก หน้าตรง ก้าวเท้าซ้าย ถอนเท้าขวา แล้วยุบ – ยึดตามจังหวะฝางของเสียงพังกฮาด 1 ครั้ง

หมายเหตุ ถอนเท้าขวา – ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

เมื่อปฏิบัติทำนํ้าเสร็จแล้วผู้ฟ้อนจึงจะเริ่มฟ้อนกลองตุ้ม โดยมีท่าฟ้อน 3 ท่า ดังต่อไปนี้

ท่าที่ 1 “ท่าอัญเชิญ” เป็นท่าฟ้อนที่ชาวบ้านถือเป็นการอัญเชิญพญาแถน บอกกล่าวเพื่อสร้างความพึงพอใจและให้ได้รับความสำราญจากการฟ้อนบูชาของชาวบ้าน

ภาพที่ 4.2 “ท่าอัญเชิญ”

อธิบายท่าที่ 1

แถวด้านขวา – แขนซ้ายตั้งฉากแบ่มือให้ปลายนิ้วชี้ขึ้น ระดับศีรษะ มือขวาแบ่มือ ทอดแขนลงข้างลำตัว ปลายนิ้วมือชี้ลงพื้น ตบส้นมือทั้งสองข้างตามจังหวะ ศีรษะเอียงขวา

แถวด้านซ้าย – แขนขวาตั้งฉากแบ่มือให้ปลายนิ้วชี้ขึ้น ระดับศีรษะ มือซ้ายแบ่มือ ทอดแขนลงข้างลำตัว ปลายนิ้วมือชี้ลงพื้น ตบส้นมือทั้งสองข้างตามจังหวะ ศีรษะเอียงซ้าย

หมายเหตุ ถอนเท้าขวา – ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

ภาพที่ 4.3 “ทำอัญเชิญ” ทำต่อเนื่อง

อธิบายท่ารำ

แถวด้านขวา – แขนขวาดั้งจาก แบนมือให้ปลายนิ้วชี้ขึ้น ระดับศีรษะ มือซ้ายแบนมือ ทอดแขนลงข้างลำตัว ปลายนิ้วมือชี้ลงพื้น ตบสันมือทั้งสองตามจังหวะดนตรี ศีรษะเอียงซ้าย

แถวด้านซ้าย – แขนซ้ายตั้งฉาก แบนมือให้ปลายนิ้วชี้ขึ้น ระดับศีรษะ มือขวาแบนมือ ทอดแขนลงข้างลำตัว ปลายนิ้วมือชี้ลงพื้น ตบสันมือทั้งสองข้างตามจังหวะดนตรี ศีรษะเอียงขวา

หมายเหตุ ถอนเท้าขวา – ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 2 “ท่าค้ำมันส์สัญญา” เป็นท่าที่แสดงออกถึงการรวมจิตตั้งมั่น เพื่อเป็นสัญญาของหมู่ มนุษย์ที่จะดำรงพิธีบูชาพญา แถนรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟและวัฒนธรรมอันดีงามของ ชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป

ภาพที่ 4.4 ท่าที่ 2 “ท่าค้ำมันส์สัญญา”

อธิบายท่าฟ้อน

แถวด้านซ้ายและแถวด้านขวาหันหน้าเข้าหากัน - แขนทั้งสองตั้งฉากระดับไหล่ แขนมือทั้งสองข้าง โดยหันฝ่ามือเข้าหากัน ปลายนิ้วชี้ขึ้นบน แล้วตบสันมือตามจังหวะดนตรี หน้าตรง
หมายเหตุ ถอนเท้าขวา – ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

ภาพที่ 4.5 ท่าที่ 2 “ท่าคำมั่นสัญญา” ท่าต่อเนื่อง

อธิบายท่ารำ

แถวด้านซ้ายและแถวด้านขวาหันหน้าหลังชนกัน - แขนทั้งสองตั้งฉากระดับไหล่ แขนมือทั้งสองข้าง โดยหันฝ่ามือเข้าหากัน ปลายนิ้วชี้ขึ้นบน แล้วตบสันมือตามจังหวะดนตรี หน้าตรง
หมายเหตุ ถอนเท้าขวา – ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.6 ท่าที่ 2 “ท่าค้ำน้ันสัญญา” ท่าต่อเนื่อง

อธิบายท่ารำ

แถวด้านซ้ายและแถวด้านขวาหันหน้าตรง - แขนทั้งสองตั้งฉากระดับไหล่ แขนมือทั้งสองข้าง โดยหันฝ่ามือเข้าหากัน ปลายนิ้วชี้ขึ้นบน แล้วตบสันมือตามจังหวะดนตรี หน้าตรง

หมายเหตุ ถอนเท้าขวา - ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ท่าที่ 3 “ท่าเกี้ยว” เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาต่อพญาแถน แสดงออกถึงความสามัคคี ความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน

ภาพที่ 4.7 ท่าที่ 3 “ท่าเกี้ยว”

อธิบายท่ารำ

แถวด้านซ้าย,แถวด้านขวา - แบนมือทั้งสองข้าง โดยหันฝ่ามือออกนอกลำตัว แขนตั้งฉาก
ระดับไหล่ ขวามืออยู่ในลักษณะประสานกันด้านหน้า แล้ววาดมือทั้งสองข้างไปด้านซ้าย
ตามจังหวะดนตรี เอียงซ้าย - ขวาสลับกันตามจังหวะดนตรี
หมายเหตุ ถอนเท้าขวา - ซ้าย สลับกันตามจังหวะดนตรี

รูปแบบและการแปรแถว

ในสมัยโบราณฟ้อนกลองตุ้มจะไม่มีการแปรแถว เพียงแต่รูปแบบการฟ้อนจะเดินถอยหลังและเดินเป็นวงกลม ซึ่งนิยมฟ้อนรอบศาลาหรือโบสถ์วัด จากการสัมภาษณ์พบว่าน่าจะมีเหตุผลมาจากคนในสมัยโบราณมักจะตั้งแง่คิดไว้ให้คนรุ่นหลังใช้เป็นคติเตือนใจ ดังนั้นการเดินถอยหลังฟ้อนกลองตุ้ม ก็มีจุดประสงค์เพื่อมิให้ลืมอดีตของตน ให้สำนึกในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนอยู่เสมอ¹ ซึ่งก็อาจจะเป็นเหตุผลที่แสดงให้เห็นความคิดของคนในสมัยโบราณ ที่สร้างภูมิปัญญาที่มีค่าแก่การสืบทอดไว้เพื่อลูกหลานในอนาคต

จากการศึกษาผู้วิจัยได้นำเอาท่าฟ้อนกลองตุ้มมาวิเคราะห์ร่วมกับท่าฟ้อนหลักทั้ง 3 ท่า โดยปกติฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนั้นจะฟ้อนกลองตุ้มทั้งหมดประมาณ 6 รอบหรือ 20 นาทีแล้วแต่โอกาสที่ได้รับการเชิญให้ไปแสดง โดยผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบและการแปรแถวฟ้อนกลองตุ้มออกเป็น 6 รอบ ดังนี้

1. รอบที่ 1 ท่าฟ้อนปกติ ผู้ฟ้อนจะเรียงท่าฟ้อนตั้งแต่ท่าที่ 1 เป็นต้นไป โดยการแปรแถวตอนลึก 4 แถว ดังภาพต่อไปนี้

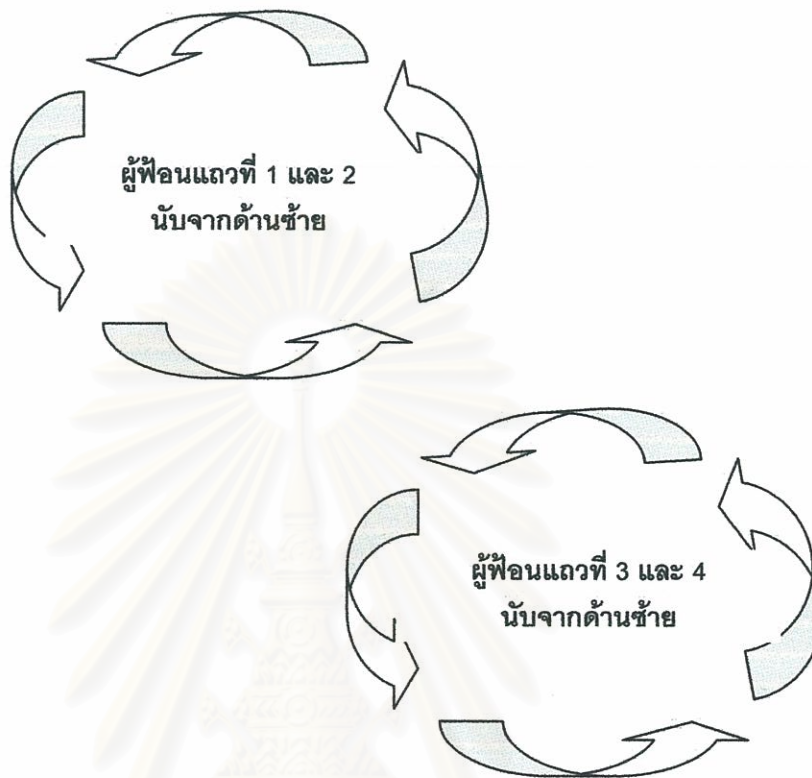
สัญลักษณ์แทนผู้ฟ้อนแถวด้านซ้าย สัญลักษณ์แทนผู้ฟ้อนแถวด้านขวา

☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐

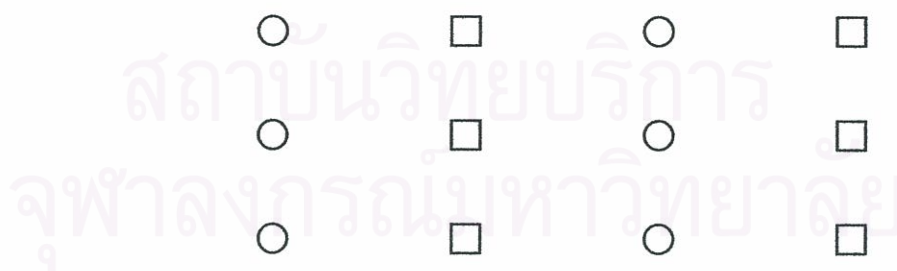
2. รอบที่ 2 ท่าฟ้อนและรูปแบบแถวจะเหมือนเดิมกับรอบที่หนึ่ง แตกต่างกันตรงท่าที่ 2 ทำอัญเชิญ ผู้ฟ้อนจะสลับมือฟ้อน ดังภาพที่ 4.3

¹สัมภาษณ์ ศิริเพ็ญ อัดไพบุลย์, ประธานสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 22 มกราคม 2552.

3. รอบที่ 3 ทำฟ้อนในรอบที่ 3 นี้จะเหมือนกันกับรอบที่ 1 เพียงแต่แปรแถวเป็นรูปวงกลม 2 วง ดังนี้

4. รอบที่ 4 ทำฟ้อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นท่าหน้า (ท่าไหว้) แปรแถวเป็นแถวเดิม เช่นเดียวกับรอบที่ 1 ดังนี้

5. รอบที่ 5 ทำพ็อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นทำนำ (ทำไหว้) แปรแถวด้านขวาแทรกมาแถว ด้านซ้ายของกลุ่มตนเอง แปรแถวเป็นแถวตอนเล็ก 2 แถว ดังนี้

☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

6. รอบที่ 6 รอบสุดท้าย ทำพ็อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นทำนำ (ทำไหว้) แล้วแปรแถว กลับมาเหมือนรอบที่ 1 แล้วเพิ่มท่าลา (ทำไหว้)

☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐

ดังที่กล่าวศึกษารูปแบบและการแปรแถวของพ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนั้น จะสังเกตเห็นว่าท่าพ็อนกลองตุ้มทุกรอบจะเหมือนกันยกเว้นรอบที่ 2 ท่าอัญเชิญ นอกนั้นก็พ็อนท่าเดิมจนครบ 6 รอบหรือประมาณ 20 นาที

การเตรียมการหรือขั้นตอนในการพ็อน

พ็อนกลองตุ้มมีการเตรียมการหรือขั้นตอนในการพ็อน ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างขั้นตอนการพ็อนเนื่องในประเพณีบุญบั้งไฟของบ้านหนองแก้ว มีดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ เมื่อขบวนบั้งไฟแห่มาพร้อมกัน ในแต่ละขบวนจะมีผู้เข้าร่วมหลายหมู่บ้าน หลายคุ้ม การตั้งขบวนก็จะอยู่หลังป้ายชื่อหมู่บ้าน พอบั้งไฟเคลื่อนขบวนพ็อนก็จะตั้งแถวเพื่อเตรียมความพร้อม

2. ขั้นเริ่มต้นฟ้อน ผู้ตีกลองตุ้มจะให้สัญญาณในการฟ้อนท่าแรกคือท่านำ โดยการตีกลองและฟังฮาง 1 แล้วหยุด ผู้ฟ้อนจะแสดงท่านำ ผู้ตีกลองตุ้มและฟังฮางก็จะบรรเลงเพลงต่อ ผู้ฟ้อนก็จะเริ่มฟ้อนกลองตุ้มตามขั้นตอนท่าฟ้อนดังที่กล่าวข้างต้น โดยจะใช้เวลาประมาณ 20 นาที หรือฟ้อนประมาณ 3 รอบ

3. ขั้นตอนจบการฟ้อนกลองตุ้ม เมื่อเวลาครบตามที่กำหนดแล้ว เสียงกลองตุ้มและฟังฮางจะหยุดประมาณ 30 วินาที เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ผู้ฟ้อนหยุดฟ้อน เพื่อเตรียมฟ้อนท่าลา เป็นขั้นตอนสุดท้าย ถือว่าจบการแสดง

ในปัจจุบันมีการแปรแถวเข้ามามีบทบาทในการแสดงฟ้อนกลองตุ้มมากขึ้นโดยปรับเปลี่ยนการแปรแถวตามความสวยงามและโอกาสที่ใช้ในการแสดง เนื่องจากฟ้อนกลองตุ้มในปัจจุบันอยู่ในระบบธุรกิจชนิดหนึ่ง เริ่มมีการฟ้อนที่นอกเหนือจากการฟ้อนในประเพณีบุญบั้งไฟเหมือนอย่างเช่นสมัยโบราณ ซึ่งผู้วิจัยก็ได้กล่าวถึงในหัวข้อโอกาสที่ใช้ในการแสดงข้างต้น

พัฒนาการองค์ประกอบฟ้อนกลองตุ้ม

จากการศึกษาพัฒนาการด้านท่าฟ้อนกลองตุ้มของหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษนั้น ได้มีพัฒนาการมาหลายสมัย นับตั้งแต่เริ่มมีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานรกราก ณ บ้านหนองแก้วในปัจจุบัน ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือประมาณปีพ.ศ. 2350-2550 แบ่งพัฒนาการองค์ประกอบฟ้อนกลองตุ้มออกดังนี้

1. พัฒนาการด้านท่าฟ้อน
2. พัฒนาการด้านผู้ฟ้อน
3. พัฒนาการด้านเครื่องแต่งกาย
4. พัฒนาการด้านเครื่องดนตรี

1. พัฒนาการด้านท่าฟ้อน

พัฒนาการด้านท่าฟ้อนกลองตุ้มนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 รัชกาลที่ 2 หรือประมาณปีพ.ศ. 2350 – 2440 ท่าฟ้อนที่ไม่มีแบบแผน

ท่าฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษในยุคนี้ ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้ประดิษฐ์ท่าฟ้อน ดังนั้นท่าฟ้อนกลองตุ้มเป็นแบบดั้งเดิม ไม่มีแบบแผน ไม่มีท่าทางการฟ้อนที่ตายตัว จึงสันนิษฐานว่า ชาวบ้านหนองแก้วในสมัยนั้นคงจะฟ้อนกลองตุ้มเพื่อการบูชา บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือตามประเพณีบุญบั้งไฟที่มีขึ้นประมาณเดือนหกหรือเดือนมิถุนายนของทุกปี โดยชาวบ้านถือเอาประเพณีเป็นการบวงสรวงผีฟ้าเทวดาหรือพญานาค

ขอฝนให้ตกเพื่อประโยชน์ในการทำเกษตรกรรม เนื่องจากความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำฟ้อนนั้นจะเน้นการใช้มือ แขน และขาเป็นส่วนมาก จารุวรรณ ธรรมวัตกรกล่าว²

“การทำฟ้อนรำพื้นบ้านของคนอีสานในสมัยก่อน เกิดจากการเลียนแบบท่าทางการทำมาหากิน การใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งมีลักษณะเรียบง่ายกระฉับกระเฉง ไม่ค่อยมีความอ่อนช้อยงดงามในท่าทางและลีลา”

ดังนั้นการทำฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วในยุคที่ 1 เป็นยุคที่เกิดจากธรรมชาติมีพัฒนาการมาจากการกระโดดโลดเต้น การทำมาหากิน ตลอดจนการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การแสดงมุ่งเน้นความสนุกสนานและมีวัตถุประสงค์การทำฟ้อนในประเพณีและพิธีกรรมที่ชาวบ้านหนองแก้วนับถือคือประเพณีบุญบั้งไฟ

ยุคที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 4 หรือประมาณปีพ.ศ.2440 – 2550 มีทำฟ้อนกลองตุ้ม 3 ท่า

จากการศึกษาทำฟ้อนกลองตุ้มของชาวบ้านหนองแก้วพบว่ามีการพัฒนาการขึ้นในหลาย ๆ ด้าน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ประมาณปีพ.ศ.2440 ชาวบ้านหนองแก้วมีการเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีเหตุผลมาจากสภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการแข่งขันกันภายในชุมชนหมู่บ้าน และขยายวงกว้างออกไปในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะพยายามสร้างเอกลักษณ์ด้านการฟ้อนกลองตุ้มเช่นเดียวกับฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ทำฟ้อนในยุคนี้มีทำฟ้อนทั้งหมด 3 ท่า ซึ่งเป็นทำฟ้อนที่ชาวบ้านเลียนแบบและปรับปรุงทำฟ้อนกลองตุ้มให้ดูสวยงามและเหมาะสมกับการโอกาสที่ใช้ในการแสดงมากยิ่งขึ้น จากที่กล่าวมาสังเกตได้ว่าชาวบ้านเริ่มมีการพัฒนาการทำฟ้อนและแบบแผนมากขึ้น ทำฟ้อนกลองตุ้มทั้งหมดเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านภายใต้การดูแลของผู้นำชุมชนของบ้านหนองแก้ว ดังนี้

ท่าที่ 1 “ท่าอัญเชิญ” เป็นท่าฟ้อนที่ชาวบ้านถือเป็นการอัญเชิญพญาแถน บอกกล่าวเพื่อสร้างความพึงพอใจและให้ได้รับความสำราญจากการฟ้อนบูชาของชาวบ้าน (ดังภาพที่ 4.2)

ท่าที่ 2 “ท่าคำมั่นสัญญา” เป็นท่าที่แสดงออกถึงการรวมจิตตั้งมั่น เพื่อเป็นสัญญาของหมู่มนุษย์ที่จะดำรงพิธีบูชาพญาแถนรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป (ดังภาพที่ 4.4)

²จารุวรรณ ธรรมวัตกร. คติชาวบ้าน (เอกสารประกอบวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530), หน้า 128-129.

ท่าที่ 3 “ท่าเกี่ยว” เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาต่อพญาแถน แสดงออกถึงความสามัคคี ความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน (ดังภาพที่ 4.7)

ซึ่งก่อนที่จะเริ่มพ้อนท่าที่ 1 ท่าไหว้ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ท่านำ” เป็นท่าพ้อนที่ชาวบ้านแสดงออกถึงความเคารพและบูชาต่อพญาแถนหรือเหตุผลอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ที่มาชมการพ้อนกลองตุ้ม และจะพ้อนไหว้อีกครั้งหลังจากที่การพ้อนกลองตุ้มจบลง เรียกว่า “ท่าจบหรือท่าลา” เป็นการแสดงคารวะต่อพญาแถนก่อนจบการแสดงและเป็นการอวยพรผู้ชมให้เดินทางกลับด้วยความปลอดภัย ประสบแต่ความสุขความสำเร็จดังตั้งใจ

2. พัฒนาการด้านผู้พ้อน

จากการศึกษาพัฒนาการด้านผู้พ้อนกลองตุ้ม ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณโดยผู้วิจัยเริ่มศึกษาองค์ประกอบด้านผู้พ้อนตั้งแต่ปีพ.ศ.2350–2550 พบว่ามีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงผู้พ้อนอยู่ 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 อดีตกาล เดิมที่ผู้พ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จะใช้ผู้ชายพ้อนทั้งหมด สันนิษฐานว่าน่าจะมีเหตุผลเนื่องมาจากหลักค่านิยมของท้องถิ่นซึ่งในสมัยโบราณการที่ผู้หญิงจะออกมาเต้น ระบาย รำ พ้อน กรีดร้องนั้น ถือเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง และผู้ชายจะเป็นหัวหน้าครอบครัว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อว่างเว้นจากการทำอาชีพหลักประมาณเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน ในช่วงบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหกตามประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้าน ผู้ชายก็จะจับกลุ่มกันตีมโหรีจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความคึกคะนอง เกิดการพ้อนรำเพื่อความสนุกสนานในบุญบั้งไฟ³ เหตุผลอีกประการหนึ่งน่าจะมาจากการที่ผู้หญิงนั้นทำหน้าที่ภรรยา ทำงานบ้านเป็นแม่ศรีเรือนและต้องเลี้ยงลูกจึงไม่เหมาะสมที่จะมาพ้อนในประเพณีอย่างผู้ชาย ผู้หญิงจึงมีหน้าที่จัดเตรียมอาหาร สুরาและเครื่องตีต่างๆ เพื่อบริการสามีและแขกที่มาเยี่ยมเยือน

ช่วงที่ 2 รัชกาลที่ 5 หรือประมาณปีพ.ศ.2440 – 2520 ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพ้อนกลองตุ้มกับผู้ชาย ดังที่วาสนา บันทูปา กล่าวไว้⁴

“ในการพ้อนกลองตุ้มเริ่มมีผู้หญิงเข้ามาร่วมแสดงโดยการแต่งกายเลียนแบบและออกท่าทางเหมือนอย่างชายชาติตรี เมื่อมองผิวเผินก็จะนึกว่าเป็นผู้ชายจริง ๆ”

³สัมภาษณ์ นางหนู ข่ายทอง, ภรรยาของนายมา ข่ายทองผู้พ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว ในช่วงที่ 2, 26 กุมภาพันธ์ 2552.

⁴วาสนา บันทูปา, “พ้อนช่วยมืออีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 156.

ดังนั้นการที่มีผู้หญิงเข้ามาร่วมแสดงฟอนกลองตุ้ม จึงน่าจะมีเหตุผลมาจากสภาพทางสังคมที่มีการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมือง การปกครองและหน้าที่ทางสังคมที่มีการพัฒนานี้จึงเริ่มเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงออกมากขึ้น

ช่วงที่ 3 รัชกาลที่ 9 หรือประมาณปีพ.ศ.2520-2550 ถือว่าเป็นช่วงที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผู้ฟ้อนอย่างมาก พัฒนามาจากช่วงที่ 2 คือมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายฟ้อน พอมาถึงยุคนี้ใช้เฉพาะผู้หญิงฟ้อน เนื่องจากเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ผู้ชายต้องแบกภาระในการรับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัว จึงไม่มีเวลาที่จะมาฝึกหัดและฟอนกลองตุ้ม ยังคงมีเพียงผู้ชาย 2 คน ที่เป็นผู้ตีกลองตุ้มและฟังฮาดเท่านั้น เหตุผลอีกประการหนึ่งคือผู้หญิงมีความละเอียดอ่อน รักสวยรักงาม มีความประณีตเมื่อฟ้อนและสามารถที่จะฟ้อนได้อย่างสวยงาม เป็นที่ติดตามตั้งใจผู้ที่ได้พบเห็นและสืบสานวัฒนธรรมประจำถิ่นไว้ได้โดยไม่ละทิ้งแบบดั้งเดิม⁵

ในปัจจุบันพบว่าผู้หญิงนั้นมีบทบาทในการฟอนกลองตุ้มเป็นอย่างมาก ผู้ฟ้อนจะมีอายุระหว่าง 15-60 ปี บางคนชรามากแล้วแต่ยังคงอยากจะทำอนุรักษ์ฟอนกลองตุ้มก็อุทิศเวลามาซ้อมและแสดงโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย

คุณสมบัติผู้ฟอนกลองตุ้ม⁶ ได้แก่

1. เป็นผู้ที่มีความรักและห่วงแหนในศิลปะการแสดงพื้นบ้านของตน สามารถอุทิศเวลาให้กับการซ้อมและแสดงฟอนกลองตุ้มได้¹
2. มีสุขภาพที่แข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว เนื่องจากการฟอนกลองตุ้มจะต้องย่ำเท้าในแสดงฟอนตลอดเวลา บางทีอาจจะต้องเดินไกลๆ เรื่องสุขภาพจึงต้องเป็นเหตุผลที่สำคัญสำหรับผู้ฟ้อนอีกประการหนึ่ง
3. เป็นผู้ที่ยึดถือในศาสนา บุญประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะประเพณีฮีตสิบสองและบุญบั้งไฟ
4. เป็นผู้ที่มีความจำดี มีไหวพริบปฏิญาณในการจำท่าฟ้อน และแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
5. มีความยิ้มแย้มแจ่มใส ร่าเริง มีมนุษยสัมพันธ์ดี ตรงต่อเวลา
6. มีความมุ่งมั่นที่จะสืบทอดและอนุรักษ์ฟอนกลองตุ้มสืบไปชั่วลูกชั่วหลาน

ดังนั้นคุณสมบัติต่างๆ ที่กล่าวมานั้น อาจจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ปัจจุบันฟอนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วจึงใช้เฉพาะผู้หญิงฟ้อนทั้งหมด ยกเว้นในกรณีที่ขาดแคลนผู้ฟ้อนจริงๆ จึงจะใช้ผู้ชายฟ้อนแต่ก็คงจะหาได้ยากในปัจจุบัน

⁵สัมภาษณ์ วิจิต ช่ายทอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านหนองแก้ว, 13 กันยายน 2550.

⁶สัมภาษณ์ สัจด์ บัวงาม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านหนองแก้ว, 26 กุมภาพันธ์ 2552.

3. พัฒนาการด้านเครื่องแต่งกาย

จากการศึกษาองค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกายของฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ แบ่งออกเป็น 3 แบบ ได้แก่

แบบที่ 1 ใช้ผู้ชายฟ้อนทั้งหมด จากการสัมภาษณ์พบว่า ประมาณปีพ.ศ.2350 ถึงประมาณพ.ศ.2440 นั้น ชาวบ้านหนองแก้วในสมัยโบราณจะทอผ้าใช้เอง ผ้าที่ใช้ในการฟ้อนจะทอจากไหม เมื่อจะฟ้อนกลองตุ้มชาวบ้านจะนำผ้าไหมที่ทอนั้นมาสวมใส่ในการฟ้อนกลองตุ้ม โดยในยุคนี้ผู้ฟ้อนจะเป็นผู้ชาย จึงไม่นิยมสวมเสื้อในการฟ้อน (ดังภาพที่ 4.8)

ภาพที่ 4.8 การแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มแบบที่ 1

สถาบันวิจัยศิลปกรรม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การแต่งกายฟ็อนกลองตุ้มแบบที่ 1 มีดังนี้

1. ผ้าซิด จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องผ้าทอลายซิด ยังไม่มีใครสามารถบอกได้ ว่าเป็นเวลานานเท่าใดที่มีการทอผ้าลายซิด เพียงแต่มีการบอกกล่าวกันด้วยปากต่อปากว่าทำกันมาตั้งแต่โบราณกาล ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอลายซิด จะเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถบอกให้ทราบถึงแหล่งที่มา และวิวัฒนาการของแนวความคิดในการเลือกใช้ลวดลาย ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าซิด ยังสามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงถึง สภาพความเป็นอยู่ชนบทรรมนิยมประเพณีพื้นบ้านของชาวบ้านในสมัยนั้น ๆ เช่น ลายดอกแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นลายซิดดั้งเดิมที่ทำกันมานานแล้ว ที่มีการทอลายนี้ขึ้นมาเพราะผู้เฒ่าในสมัยนั้น ได้มีการจินตนาการว่าดอกแก้วเป็นดอกไม้ที่แสดงถึงความดี หรือเป็นพุ่มไม้รวมหลาย ๆ อย่าง มีกลิ่นหอมใช้สำหรับใส่พานไปถวายพระที่วัดและมีการทอลายนี้มีสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4.9 ผ้าลายดอกแก้ว

ในพจนานุกรมฉบับนั้น ชาวบ้านหนองแก้วนำผ้าชนิดมาใช้ในการพ่อน ใช้ทั้งหมด 4 ผืน มีวิธีใส่
ดังนี้

- ผืนที่ 1 พันศีรษะ ห้อยชายผ้าลงด้านซ้าย มีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร
- ผืนที่ 2 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านขวา
- ผืนที่ 3 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านซ้าย
- ผืนที่ 4 มัดทับผ้าผืนที่ 2, 3 บริเวณเอวแล้วผูกเป็นโบว์ ห้อยชายผ้าลงประมาณ

15 เซนติเมตร

ภาพที่ 4.10 ผ้าชนิดที่ชาวบ้านหนองแก้วทอเอง

2. ผ้าโสร่ง ผ้าโสร่งนี้สมัยโบราณชาวบ้านที่เป็นผู้ฟ้อนจะทอเองและทอจากไหม โดยมีลักษณะคล้ายผ้าถุงมีลายตารางรอบผืน ส่วนใหญ่จะนิยมทอสีแดง สีน้ำเงินและสีเขียว ผู้ฟ้อนกลองตุ้มจะนุ่งโสร่งยาวครึ่งแข้ง ทับด้านหน้าคล้ายกับการนุ่งผ้าจีบหน้านาง

ภาพที่ 4.11 ผ้าโสร่ง ทอจากไหมของผู้ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว
อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ซ้อมมือและข้อเท้า ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คล้องแขน – คล้องขา” ทำมาจากเงินฮาง⁷ ซึ่งหาได้ยาก ปัจจุบันจึงใช้วัสดุอื่นมาทำแทนเช่นสายไฟแล้วนำกระดาษตังโกมาพันรอบห่อวง

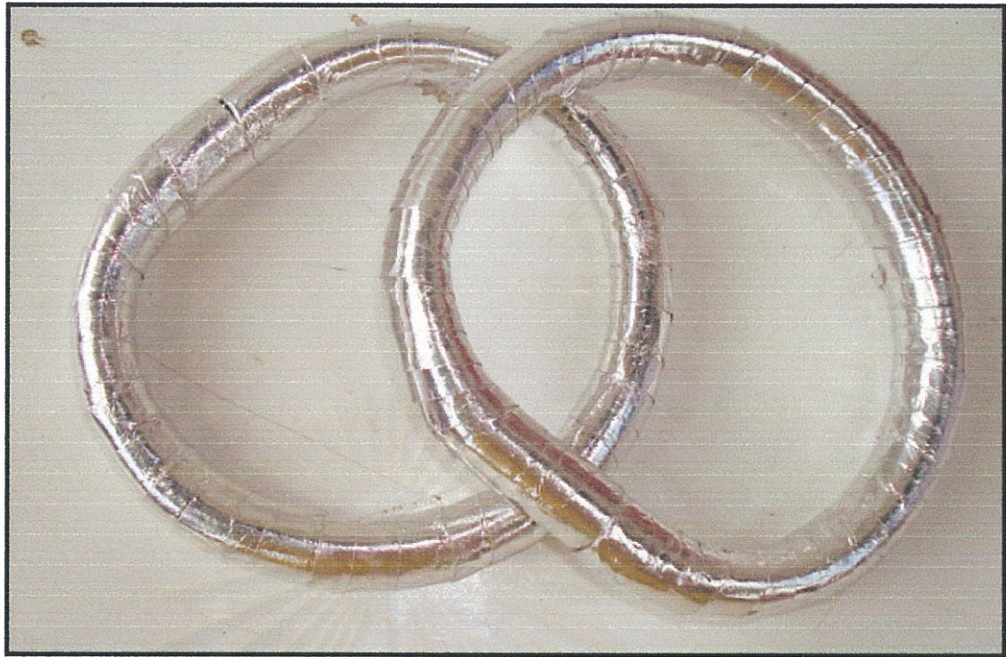

ภาพที่ 4.12 เงินฮาง

ที่มา : ผู้วิจัย ได้รับความอนุเคราะห์เงินฮางจากคุณแม่สุดร บัวงาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷เงินฮาง เป็นเงินตราที่ใช้กันทางภาคอีสาน รูปลักษณะเหมือนรางหญ้าหรือรางข้าวหมู มีขอบโดยรอบเหมือนแคมเรือทางด้านหน้า และมีตราประทับทางมุมด้านหลัง เนื่องจากเงินนี้มีเนื้อเงินบริสุทธิ์สูงมาก ในสมัยก่อนจึงนิยมนำไปหลอมเป็นเครื่องประดับ เครื่องใช้สอย

ภาพที่ 4.13 คล้องแขน – คล้องขา ที่ทำจากสายไฟ แล้วนำกระดาษดัดโกสีเงินมาพัน

4. ตุ้มเป้ สวมสร้อยที่ทำจากใบตาลตัดเป็นริ้วเล็กๆ สานเป็นวงกลมแจกคล้ายรูปดาว มีกึ่งบนตรงกลาง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 นิ้ว เส้นละ 2 ดอก นอกจากนั้นยังสานเป็นรูปสี่เหลี่ยมบ้าง วงรีบ้าง แล้วนำมาร้อยเป็นสร้อย เรียกว่า ตุ้มเป้ ใช้ในการแต่งกายทั้งหมด 2 เส้น โดยพาดมาไขว้กันคล้ายกับการห่มสไบ

ภาพที่ 4.14 ตุ้มเป้

5. เล็บหรือขวยมือที่ทำจากต้นไคร้หางนาค^๑ ความยาวประมาณ 1 ฟุต โดยการผ่าโคนเป็นรูปกรวยแล้วสานด้วยตอกไม้ไผ่ พันรอบก้านด้วยไหมพรมตามสีธงชาติ จากการสัมภาษณ์พบว่า เหตุผลที่ทำให้ชาวบ้านพันก้านขวยมือตามสีธงชาตินั้น เพื่อสร้างความสามัคคี รักใคร่ปรองดองกันในชุมชน^๑ แล้วนำดอกฝ้ายสีขาวมาติดบนยอดขวยมือ ผู้พ่อนจะใส่ขวยมือทั้งหมด 10 นิ้ว ในปัจจุบันเนื่องจากต้นไคร้หางนาคนั้นหายาก ผู้พ่อนบางคนจึงนำไม้ไผ่มาทำขวยมือแทน และใช้ไหมพรมหรือสำลีมาแทนดอกฝ้าย ใช้ในการพ่อนกลองตุ้มซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ชนิดหนึ่งของ การพ่อนที่ขาดไม่ได้

ภาพที่ 4.15 ต้นไคร้หางนาค

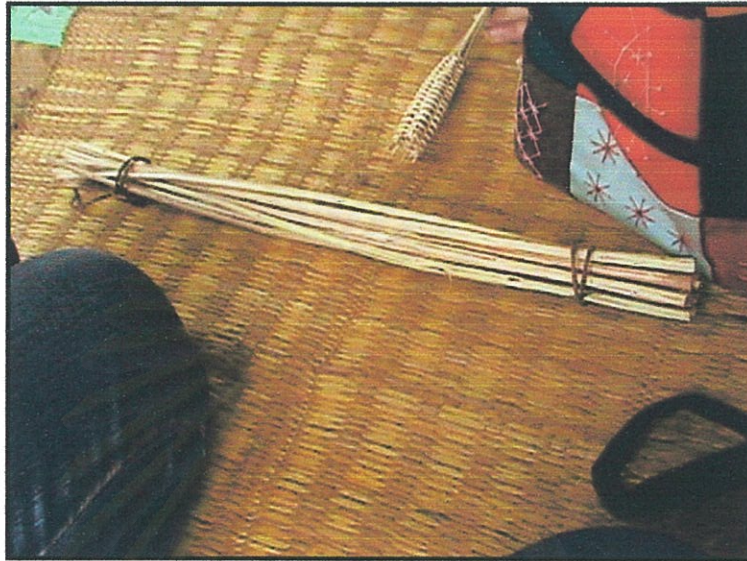
ที่มา: www.ronghosp.org/.../herbal/herbimg/g20_03.jpg

^๑ต้นไคร้หางนาค ส่วนใหญ่เกิดบริเวณริมน้ำหรือที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำ มีลักษณะเป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ 1-3 เมตร ใบเดี่ยว เรียงสลับกัน ดอกช่อออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ กลีบสีขาวนวล ออกผลเป็นผลสด รูปทรงกลม

^๑สัมภาษณ์ นายสุต บัวงาม, ผู้ทำขวยมือชาวบ้านหนองแก้ว, 1 มีนาคม 2552.

ขั้นตอนในการทำขวยมือ มีขั้นตอนในการทำ ดังนี้

1. คัดเลือกต้นไคร้หางนาคที่มีเส้นพองงาม แล้วนำมาตัดเป็นท่อน แล้วเหลาให้เรียบ ยาวท่อนละประมาณ 1 ศอกจำนวน 10 ท่อน (ให้ครบมือ)

ภาพที่ 4.16 ต้นไคร้หางนาคที่เหลาจนเรียบ

2. ผ่าไคร้หางนาคท่อนตัดเป็นท่อนด้านหนึ่งออกเป็นแฉกๆ โดยรอบ ผ่าลึกประมาณนิ้วมือของแต่ละคน

ภาพที่ 4.17 ไคร้หางนาคที่ผ่าออกเป็นแฉก

3. นำเส้นมาจัก-เหลาให้บางๆ และยาวตามขนาดที่ต้องการหลายๆ เส้นเพื่อจะนำมาสานเป็นกรวยมือตามรูปทรงของนิ้วมือ
4. นำใคร่หางนาศที่เหลาแล้วมาสาน หวายที่ผ่าเป็นแฉกๆ ไว้เพื่อจะได้เป็นกรวยมือสวมนิ้วมือ

ภาพที่ 4.18 วิธีการสาน

5. เมื่อสานเสร็จทุกอันแล้ว นำด้ายหรือไหมพรมสีต่างๆ หรือสีตามธงชาติ นำมาพันรอบเส้นโดยพันสลับสีกันไปจนตลอดเส้นหวายประมาณ 3 สี จนครบทั้งสิบนิ้ว
6. เมื่อพันด้ายหรือไหมพรมไปจนถึงปลายใคร่หางนาศแล้ว ใช้ด้ายหรือไหมพรมมัดเป็นพู่ติดปลาย แล้วแปรงให้ฟูอย่างสวยงาม ก็จะได้เป็นขวยมือออกมาสวยงาม

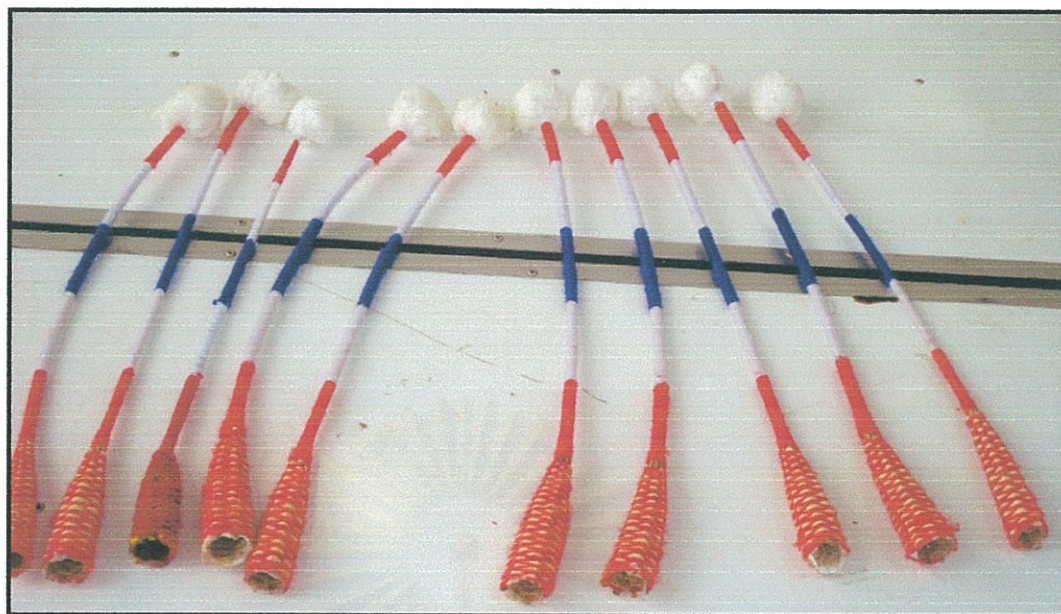
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.19 ดอกฝ้ายสีขาวที่นำมาติดบนปลายชวยมือ

ภาพที่ 4.20 ต้นไคร้หางนาคที่นำมาเหลาแล้วผ่าโคนเป็นรูปกรวย

ภาพที่ 4.21 ชวยมือใช้ในการฟ่อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 4.22 ผู้วิจัยศึกษาการทำชวยมือจากจากนายสุด บัวงาม ชาวบ้านหนองแก้วที่ยังคงรักษา และอนุรักษ์การทำชวยมือ ในปัจจุบันมีเพียงคนเดียวในหมู่บ้าน

แบบที่ 2 การแต่งกายแบบโบราณ เป็นการแต่งกายที่ใช้ในงานแสดงที่สำคัญๆ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาพร้อมกับเริ่มมีการฟ้อนในยุคที่ 2 ประมาณปีพ.ศ.2440 เนื่องจากเครื่องแต่งกายส่วนใหญ่หาซื้อไม่ได้ ชาวบ้านหนองแก้วต้องทอและประดิษฐ์ขึ้นเองทั้งหมด จึงเกิดจากการสั่งสมโดยได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างแท้จริง เครื่องแต่งกายแบบโบราณของฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนี้มีลักษณะคล้ายกันกับแบบที่ 1 ซึ่งในการแต่งกายแบบที่ 2 นี้ผู้ฟ้อนจะใช้ผ้าซิดทั้งหมด 5 ผืน ดังนี้

- ผืนที่ 1 พันศีรษะ ห้อยชายผ้าลงด้านซ้าย มีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร
- ผืนที่ 2 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว่กันบริเวณสะโพกด้านขวา
- ผืนที่ 3 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว่กันบริเวณสะโพกด้านซ้าย
- ผืนที่ 4 มัดทับผ้าผืนที่ 2,3 บริเวณเอวแล้วผูกเป็นโบว์ ห้อยชายผ้าลงประมาณ

15 เซนติเมตร

- ผืนที่ 5 นำผ้าซิดนั้นมาพันรอบอกแทนการสวมเสื้อ มีเหตุผลเนื่องมาจากผู้ฟ้อนเป็นผู้หญิงล้วน ผู้หญิงชาวบ้านหนองแก้วในสมัยโบราณจะใช้ผ้าพันรอบอกหรืออึ่งอกแทนการสวมเสื้อซึ่งหาซื้อไม่ได้ เมื่อถึงประเพณีบุญบั้งไฟชาวบ้านจะฟ้อนกลองตุ้มจึงได้ใช้ผ้าซิดมาพันรอบอกและเพื่อเป็นการอนุรักษ์รูปแบบการแต่งกายแบบดั้งเดิมของหมู่บ้าน¹⁰ (ดังภาพที่ 4.23)

ภาพที่ 4.23 การแต่งกายแบบที่ 2 แบบโบราณ

¹⁰ สัมภาษณ์ นางหนู ข่ายทอง, ภรรยาของนายมา ข่ายทองผู้ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วในช่วงที่ 2,26 กุมภาพันธ์ 2552.

การแต่งกายแบบที่ 2 หรือแบบโบราณนี้ ชาวบ้านหนองแก้วจะแต่งในฟ้อนกลองตุ้มเพียง บางโอกาส เช่น งานบุญบั้งไฟประจำปี งานเทศกาลดอกกล้าดวนบานซึ่งจะจัดขึ้นประมาณเดือน มีนาคมของทุกปี งานเทศกาลพริก อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษและงานอื่น ๆ

แบบที่ 3 แบบประยุกต์ นักแสดงแต่งกายเหมือนแบบที่ 1 ผู้ฟ้อนสวมเสื้อยืดยึดสีขาว เนื่องจากสภาพแวดล้อมและสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง วัสดุอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการแต่ง กายเริ่มหายาก ประกอบกับชาวบ้านต้องทำมาหากินเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ผู้ฟ้อนกลองตุ้มจึง จำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวกเป็นเหตุผลหลัก

ภาพที่ 4.24 การแต่งกายแบบที่ 3

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบเครื่องแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มในแต่ละแบบ

ลำดับที่	การแต่งกายแบบที่ 1	การแต่งกายแบบที่ 2 หรือแบบโบราณ	การแต่งกายแบบที่ 3 หรือแบบประยุกต์
1.ผ้าซิด	ใช้ผ้าซิด 4 ผืน ดังนี้ 1.โพกศีรษะ 1 ผืน 2.พาดไหล่ซ้าย-ขวา 2 ผืน 3.มัดเอว 1 ผืน	ใช้ผ้าซิด 5 ผืน ดังนี้ 1.โพกศีรษะ 1 ผืน 2.พาดไหล่ซ้าย-ขวา 2 ผืน 3.มัดเอว 1 ผืน	ใช้ผ้าซิด 4 ผืน ดังนี้ 1.โพกศีรษะ 1 ผืน 2.พาดไหล่ซ้าย-ขวา 2 ผืน 3.มัดเอว 1 ผืน

ลำดับที่	การแต่งกายแบบที่ 1	การแต่งกายแบบที่ 2 หรือแบบโบราณ	การแต่งกายแบบที่ 3 หรือแบบประยุกต์
2.เสื่อ	ไม่สวมเสื่อ	ใช้ผ้าขิดพันรอบอก	สวมเสื่อยัดสีข้าว
3.โสร่ง	สวมโสร่งทอจากไหม	สวมโสร่งทอจากไหมหรือ ด้าย	สวมโสร่งทอจากไหมหรือ ด้าย
4.ข้อมือ-ข้อเท้า	ใส่ข้อมือ-ข้อเท้าที่ทำจาก เงินฮาง	ใส่ข้อมือ-ข้อเท้าที่ทำจาก สายไฟพันด้วยกระดาษ ตัวโกสีเงิน	ใส่ข้อมือ-ข้อเท้าที่ทำจาก สายไฟพันด้วยกระดาษ ตัวโกสีเงิน
5.ตุ้มเป	ทำจากใบตาล	ทำจากใบตาล	ทำจากใบตาล
6.ชวยมือ	ทำจากต้นไคร้หางนาค	ทำจากต้นไคร้หางนาค	ทำจากต้นไคร้หางนาค
7.ถุงเท้า- รองเท้า	ไม่สวมถุงเท้า-รองเท้า	ไม่สวมถุงเท้า-รองเท้า	สวมถุงเท้า-รองเท้าสีขาว

จากการเปรียบเทียบข้อมูลในตารางที่ 4.1 พบว่าเครื่องแต่งกายของแต่ละแบบนั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันไม่มากนักตามยุคสมัยของสังคมที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและยังมีเครื่องแต่งกายอยู่ 2 ชนิดที่ชาวบ้านหนองแก้วยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้คือ ตุ้มเป และชวยมือ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบอีกชนิดหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในฟ้อนกลองตุ้ม

จากการศึกษาองค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการแต่งกายการแสดงในพื้นที่ใกล้เคียง โดยผู้วิจัยพบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีจากรูปถ่ายในสมัยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จเมืองอุบลราชธานี¹¹

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹อุบลราชธานี 200 ปี, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 137.

ภาพที่ 4.25 การแสดงของชาวเมืองอุบลราชธานี

ที่มา: สำเนาภาพจากหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี หน้า 137.

จากรูปถ่ายพบว่าการแต่งกายการเชิงของเมืองอุบลราชธานีนั้นมีความคล้ายคลึงกับการแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้ว สันนิษฐานว่าอาจจะมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาจากพื้นฐานเดียวกัน

การแต่งกายทั้ง 3 แบบของฟ้อนกลองตุ้มไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องประดับต่าง ๆ แม้จะมีเหตุที่ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยตามสถานการณ์และความก้าวหน้าของโลกในยุคปัจจุบัน แต่การแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มก็ยังคงรักษารูปแบบและเอกลักษณ์ของเก่าไว้ให้เห็นได้ในยุคปัจจุบัน

4. พัฒนาการเครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนในพิธีกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน และเครื่องดนตรีแต่ละท้องถิ่นก็มีความแตกต่างกัน ดนตรีนอกจากจะทำให้การฟ้อนเกิดความพร้อมเพรียงกันแล้ว ดนตรียังเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นให้ผู้ฟ้อนรู้สึกต้องการฟ้อนและมีความสุขที่ได้ฟ้อน¹² เดิมทีชาวบ้านใช้เครื่องตีเพื่อเป็นการส่งสัญญาณบอกกล่าวแก่คนทั่วไป เนื่องในโอกาสต่างๆ ที่เป็นการณ์รวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังใช้ตีในประเพณีหรือพิธีกรรมของหมู่บ้าน ซึ่งต่อมาก็ได้มีการพัฒนาท่วงทำนองมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมีการพัฒนาเครื่องตีประกอบกับการฟ้อนในงานบุญบั้งไฟ เรียกว่าฟ้อนกลองตุ้ม ชื่อของการฟ้อนจะเรียกตามลักษณะของเสียงกลองที่ตั้ง ตุ้ม – ตุ้ม¹³ เช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณประมาณพ.ศ.ปี 2350 จนถึงปัจจุบันมี 2 ชนิด คือ กลองตุ้มและฟังกฮาด ใช้ผู้เล่นหรือผู้ตีเพียง 2 คน โดยใช้ไม้หามและหันหน้าเข้ากัน แม้ว่าท่าฟ้อนและองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของฟ้อนกลองตุ้มจะมีพัฒนาการตามยุคตามสมัยก็ตาม ส่วนฟ้อนกลองตุ้มก็ยังคงเป็นองค์ประกอบประเภทหนึ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ถือว่าเป็นการบ่งบอกว่าชาวบ้านหนองแก้วนั้นเป็นผู้ที่รักษาเอกลักษณ์และสืบทอดด้านเครื่องดนตรีตั้งแต่สมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยขอกล่าวถึงลักษณะของเครื่องดนตรีทั้ง 2 ชนิด ดังต่อไปนี้

1. กลองตุ้ม ทำจากไม้แก่นเนื้อดี เช่น ไม้ประดู่ พะยูง มะค่า ฯลฯ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาเจาะรูให้ทะลุทั้งสองด้าน แล้วหุ้มด้วยหนังสัตว์ทั้งสองด้าน หนังสัตว์ที่นำมาหุ้มจะเป็นหนังวัวหรือหนังควายก็ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²พงษ์ลัดดา เกินมงคล, “การฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรมที่ปรากฏในภาคอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539), หน้า 68-69.

¹³สัมภาษณ์ พระครูวรรัตนภรณ์, เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม, 1 มีนาคม 2552.

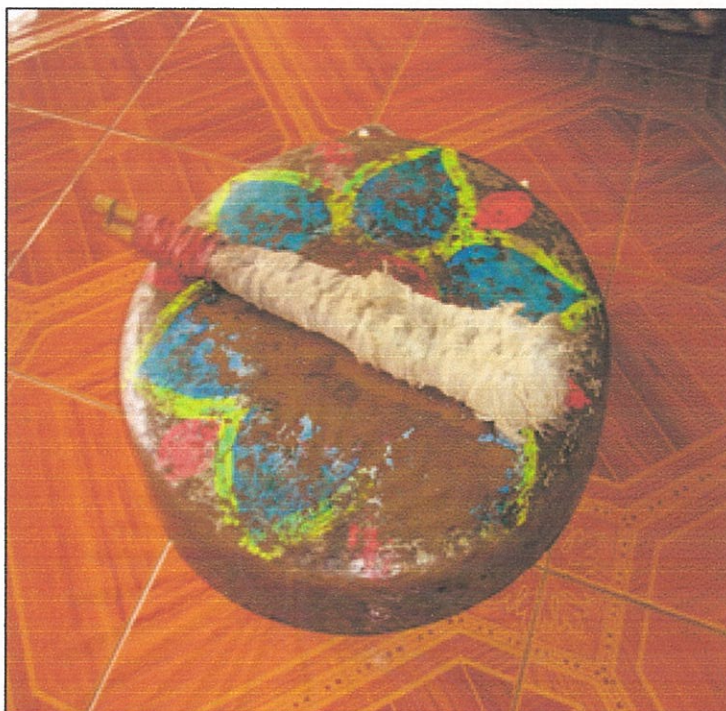
ภาพที่ 4.26 กลองตุ้ม

วิธีหุ้มกลองจะเจาะหนังให้เป็นรู เพื่อใช้ยึดกลองเข้าด้วยกันทั้งสองหน้า ถ้ากลองตุ้มมีขนาดใหญ่เกินไป เสียงจะแตกต่างกันไม่เหมาะที่จะเคลื่อนย้ายไปตามขบวนพ็อนได้ ถ้าเล็กเสียงจะแหลมดังเพี้ยน ไม่ไพเราะ มีกรรมวิธีที่ยุ่งยาก หากผิดสัดส่วนไม่ถูกใจกล เสียงจะดับไม่ทุ้ม ถือเคล็ดในการจักทำมากเมื่อถูกใจกล สัดส่วนเสียงจะดังทุ้มหรือตุ้ม ชาวอีสานจึงถือเอาเสียงกลองเป็นชื่อจึงให้ชื่อกลองชนิดนี้ว่า “กลองตุ้ม” ซึ่งจะถักลายเชือกไขว้ให้มีลวดลายที่สวยงามตามที่ต้องการ

2. **หนัง** หมายถึง ไม้ไผ่ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร แล้วใช้ผ้าพันที่ปลายไม้ให้เป็นวงกลมให้มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 23 นิ้ว ส่วนอีกด้านหนึ่งใช้จับเพื่อตีกลองให้มีเสียงดัง ตุ้ม ตุ้ม เป็นจังหวะดนตรี

3. **พังฮาด** คือ การนำเอาแผ่นทองเหลืองชนิดดี มีความทนทานนำมาดัดแปลงโดยช่างผู้ชำนาญงาน ตัดเป็นรูปครึ่งวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร และทำขอบรอบวงกลมประมาณ 5 เซนติเมตร

4. **ไม้ตีพังฮาด** หมายถึง หวายที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางเท่านิ้วมือหรือนิ้วก้อย ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาโค้งพับให้เท่ากัน โดยให้มีความกว้างประมาณ 2 นิ้ว จากนั้นใช้ผ้าถักให้เป็นลวดลาย เหลือหวายไว้ทำเป็นด้ามจับ ใช้ตีให้มีเสียงดัง ผาง ผาง ประกอบเสียงกลองตุ้ม

ภาพที่ 4.27 พังฮาดและไม้ตีพังฮาด

ภาพที่ 4.28 กลองตุ้มและพังฮาด

ในสมัยโบราณการบรรเลงดนตรีทางภาคอีสานนั้น ปกติจะใช้เครื่องดนตรีแต่ละชิ้นบรรเลงเดี่ยว ไม่นิยมนำมาบรรเลงผสมกันด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เวลาไม่อำนวย ทำนองเพลงที่จะบรรเลงร่วมกันมักจะประสานกันได้ยากเพราะไม่มีการบันทึกตัวโน้ต ผู้บรรเลงจะบรรเลงไปตามความสามารถ¹⁴ เช่นเดียวกับทำนองของพ็อนกลองตุ้ม ผู้บรรเลงจะบรรเลงไปตามความถนัดของตน จากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ที่ตีกลองตุ้มและพั้งฮาดต้องมีความเชี่ยวชาญและอาศัยการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากใครไม่ได้รับการถ่ายทอดก็จะตีกลองตุ้มและพั้งฮาดไม่เข้าจังหวะผู้พ็อนก็จะพ็อนไม่ได้ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยาก ทำนองเพลงกลองตุ้มก็จะบรรเลงตามเสียงกลอง แต่ผู้พ็อนจะอาศัยเสียงพั้งฮาดเป็นหลัก

ภาพที่ 4.29 ผู้ตีกลองตุ้มและพั้งฮาด

เพลงที่ใช้ประกอบการพ็อนกลองตุ้ม เนื้อเพลงที่เป็นคำร้องไม่มี มีแต่ทำนองเพลงเท่านั้น และมีเสียงเครื่องดนตรีเพียง 2 ชนิดคือ เสียงพั้ง (เสียงพั้งฮาด) และเสียงตุ้ม (เสียงกลองตุ้ม) เวลาตีจะตีให้เป็นจังหวะช้าหรือเร็วกระชับในช่วงเวลาที่เปลี่ยนทำนองเท่านั้น

¹⁴วิรัช บุชยกุล. "ดนตรีพื้นเมืองอีสาน," ใน เพลงพื้นบ้านอีสาน (มหาสารคาม: วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2526), หน้า 88-91.

ตารางที่ 4.2 โน้ตการบรรเลงทำนองกลองตุ้มและพังกาต

--- พ	- พ - พ	--- พ	- พ - พ	--- พ	- พ - พ	--- พ	พ พ - พ
--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม
- พ - พ	- พ - พ	- พ - พ	- พ - พ	พ พ - พ	พ พ - พ	พ พ - พ	พ ---
--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	--- ตุ่ม	

ในการบรรเลงดนตรีในฟ้อนกลองตุ้มนั้น ผู้ตีกลองตุ้มและพังกาตจะยืนอยู่ตรงกลางขบวน โดยเขว่นกลองตุ้มและพังกาตไว้ตรงกลาง ไม่ที่ใช้ทำคานหามเครื่องดนตรีนั้นทำด้วยไม้ไผ่ ดังภาพ

ภาพที่ 4.30 ลักษณะการบรรเลงประกอบการฟ้อนกลองตุ้ม

การแต่งกายผู้ตีกลองตุ้ม

การแต่งกายของผู้ตีกลองตุ้มและพังกาตจะแบ่งออกเป็น 2 แบบจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัย พบว่าเครื่องแต่งกายทั้ง 2 แบบ ดังนี้

แบบที่ 1 เครื่องแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและฟังกษาดในแบบที่ 1 มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือประมาณพ.ศ.2350 สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาพร้อมกับเริ่มมีการอพยพถิ่นฐานและมีฟ้อนกลองตุ้มขึ้นในยุคแรก ที่ใช้ผู้ชายฟ้อนทั้งหมด เครื่องแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและฟังกษาดมีดังนี้

1. ผ้าซิด 4 ผืน ลักษณะการใช้ผ้าซิดนั้นคล้ายกันกับการแต่งกายผู้ฟ้อนกลองตุ้ม
 - ผืนที่ 1 พันศีรษะ ห้อยชายผ้าลงด้านซ้าย มีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร
 - ผืนที่ 2 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านขวา
 - ผืนที่ 3 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านซ้าย
 - ผืนที่ 4 มัดทับผ้าผืนที่ 2,3 บริเวณเอวแล้วผูกเป็นโบว์ ห้อยชายผ้าลงประมาณ 15 เซนติเมตร
2. ผ้าโสร่งที่ทอเองจากไหม
3. ซ้อมมือ – ซ้อมเท้า
4. ตุ่มเบ่ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4.31 เครื่องแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและฟังกษาด แบบที่ 1

แบบที่ 2 เกิดขึ้นเมื่อประมาณไม่กี่ปีที่ผ่านมา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนที่บอกถึงปีพ.ศ. ที่มีการเปลี่ยนแปลง จากการสัมภาษณ์สันนิษฐานว่าน่าจะมีสาเหตุมาจากผู้ตีกลองตุ้มใช้มือซ้าย ในการตีทำให้ผ้าที่พาดไขว้บนไหล่ขวาหลุด ผู้ตีกลองตุ้มจึงใช้ผ้าชนิดเบียงเพียงข้างซ้ายข้างเดียว เท่านั้นนอกเหนือจากนั้นก็แต่งกายเช่นเดียวกับแบบที่ 1

ภาพที่ 4.32 เครื่องแต่งกายผู้ตีกลองตุ้มและพั้งฮาด แบบที่ 2

โอกาสที่ใช้ในการแสดง

ฟ้อนกลองตุ้ม สมัยโบราณจะฟ้อนขึ้นในโอกาสเดียวคือในประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟเท่านั้น แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยฟ้อนในประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีที่เน้นความสำคัญของผู้ชาย ซึ่งต้องรับผิดชอบการประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม และมีจุดมุ่งเพื่อการขอฝน กลุ่มผู้ชายจึงมีบทบาทต่อการแข่งมากกว่าผู้หญิง ปัจจุบันผู้หญิงเข้ามา มีบทบาทในส่วนของประเพณีบุญบั้งไฟหรือประเพณีอื่น ๆ ซึ่งจะดูเหมือนมีความสัมพันธ์ไปสู่การแสดงทั่ว ๆ ไป แต่ก็แฝงด้วยลักษณะการฟ้อนแบบดั้งเดิม¹⁵

ในปัจจุบันการฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนั้น จากที่เคยฟ้อนในบุญบั้งไฟก็เริ่มเสื่อมคลายลงไปตามสมัย เนื่องจากมีระบบทางธุรกิจเข้ามาผสม มีผู้จ้างและผู้รับจ้าง เห็นได้ว่ามีผู้มา

¹⁵วาสนา บันฑูปา, “ฟ้อนขวยมืออีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 150.

จ้างคณะฟ้อนกลองตุ้มไปแสดงในงานต่างๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด จากภาครัฐและเอกชน ผู้วิจัยได้รับข้อมูลการออกแสดงของคณะฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษเป็นตัวอย่าง¹⁶ ดังนี้

- ปีพ.ศ. 2521 แสดงที่สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี
- ปีพ.ศ. 2522 แสดงในวันดอกกล้าดวนบาน ศรีสะเกษและเป็นตัวแทนคณะฟ้อนกลองตุ้มในงานเทศกาลดอกกล้าดวนบานเป็นประจำทุกปี
- ปีพ.ศ. 2532 แสดงในงานประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาที่จังหวัดอุบลราชธานี
- ปีพ.ศ. 2532 แสดงในวันหม่อนไหมที่จังหวัดขอนแก่น
- ปีพ.ศ. 2534 แสดงในพิธีรับธงเจ้าภาพการแข่งขันกีฬาแห่งชาติที่จังหวัดตรัง
- ปีพ.ศ. 2538 แสดงในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬาเยาวชนแห่งชาติ จังหวัดศรีสะเกษ
- ปีพ.ศ. 2540 แสดงที่สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- ปีพ.ศ. 2541 แสดงที่วัดสระกำแพง อำเภอกุทุมพรพิสัย
- ปีพ.ศ. 2543 เป็นตัวแทนอำเภอกันทรารมย์ แสดงในงานมหกรรม ณ จังหวัดศรีสะเกษ
- ปีพ.ศ. 2546 เป็นตัวแทนจังหวัดศรีสะเกษแสดงในงานมหาสงกรานต์ กรุงเทพมหานคร
- ปีพ.ศ. 2551 เป็นตัวแทนแสดงในงานเทศกาลเงาะ-ทุเรียนศรีสะเกษ
- ปีพ.ศ. 2552 ร่วมแสดงในเทศกาลอีสาน ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์
- ปีพ.ศ. 2552 ร่วมแสดงพาแลงในงานเทศกาลดอกกล้าดวนบาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว “ฟ้อนกลองตุ้ม,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ภาพที่ 4.33 การแสดงฟ้อนกลองตุ้มในเทศกาลเงาะ-ทุเรียน จังหวัดศรีสะเกษ
ที่มา: สำเนาภาพจากพระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสง่างวนาราม

นอกจากนี้ได้เป็นตัวแทนของจังหวัดศรีสะเกษ และตัวแทนอำเภอกันทรารมย์ ร่วมแสดงฟ้อนกลองตุ้มในงานต่าง ๆ อีกมากมาย

จากโอกาสที่แสดงของฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว จึงนับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมฟื้นฟูศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานให้อยู่คู่กับชุมชนไปอีกนาน โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านหนองแก้ว ถือเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นที่น่ายกย่องภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดศิลปะอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่าเกิดพัฒนาการในด้านต่างๆ จึงได้แจกแจงการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการออกเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4.3 เปลี่ยนแปลงพัฒนาการ

พัฒนาการ	พ.ศ. 2350-2440	พ.ศ. 2440-2520	พ.ศ.2520-2550
ท่าฟ้อน	-ฟ้อนอย่างไม่มีแบบแผน เพื่อความสนุกสนานในประเพณีบุญบั้งไฟ	-มีท่าฟ้อน 5 ท่าได้แก่ ท่าที่ 1 “ทำน่า” ท่าที่ 2 “ท่าอัญเชิญ” ท่าที่ 5 “ท่าจบหรือท่าลา” ท่าที่ 4 “ท่าเกี่ยว” ท่าที่ 3 “ท่าคำมั่นสัญญา”	-มีท่าฟ้อน 5 ท่าได้แก่ ท่าที่ 1 “ทำน่า” ท่าที่ 2 “ท่าอัญเชิญ” ท่าที่ 5 “ท่าจบหรือท่าลา” ท่าที่ 4 “ท่าเกี่ยว” ท่าที่ 3 “ท่าคำมั่นสัญญา”

พัฒนาการ	พ.ศ. 2345-2440	พ.ศ. 2440-2520		พ.ศ. 2520-2550	
ผู้พ้อง	-ใช้ผู้ชายพ้องทั้งหมด -ไม่จำกัดอายุ -ไม่จำกัดจำนวน -สมัครใจ	-ใช้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง -ไม่จำกัดอายุ -ไม่จำกัดจำนวน -สมัครใจ		-ใช้ผู้หญิงทั้งหมด -อายุประมาณ 15-20 ปี -ใช้ผู้พ้องจำนวน 10-100 คน -สมัครใจ	
เครื่องแต่งกาย	-ไม่สวมเสื้อ -ใช้ผ้าขิดที่ทอเอง โปกศีระ 1 ผืน ไชว์พาด ไหล่ซ้าย 1 ผืน ขวา 1 ผืน และมัดเอว 1 ผืน -นุ่งโจง -ใส่ขวยมือ 10 นิ้ว ทำจากไคร้หางนาค -ใส่ตุ้มเป้ ทำจากใบตาล -เครื่องประดับคล้องแขน-คล้องเท้า ทำจากเงินขาง	ผู้ชาย -ไม่สวมเสื้อ -ใช้ผ้าขิดที่ทอเอง โปกศีระ 1 ผืน ไชว์พาด ไหล่ซ้าย 1 ผืน ขวา 1 ผืน และมัดเอว 1 ผืน -นุ่งโจง -ใส่ขวยมือ 10 นิ้ว ทำจากไคร้หางนาค -ใส่ตุ้มเป้ ทำจากใบตาล -เครื่องประดับคล้องแขน-คล้องเท้า ทำจากเงินขาง	ผู้หญิง -ใช้ผ้าขิดพันรอบอกแทนเสื้อ -ใช้ผ้าขิดที่ทอเอง โปกศีระ 1 ผืน ไชว์พาด ไหล่ซ้าย 1 ผืน ขวา 1 ผืน และมัดเอว 1 ผืน -นุ่งโจง -ใส่ขวยมือ 10 นิ้ว ทำจากไคร้หางนาค -ใส่ตุ้มเป้ ทำจากใบตาล -เครื่องประดับคล้องแขน-คล้องเท้า ทำจากเงินขาง	แบบโบราณ -ใช้ผ้าขิดพันรอบอกแทนเสื้อ -ใช้ผ้าขิดที่ทอเอง โปกศีระ 1 ผืน ไชว์พาด ไหล่ซ้าย 1 ผืน ขวา 1 ผืน และมัดเอว 1 ผืน -นุ่งโจง -ใส่ขวยมือ 10 นิ้ว ทำจากไคร้หางนาค -ใส่ตุ้มเป้ ทำจากใบตาล -เครื่องประดับคล้องแขน-คล้องเท้า ทำจากเงินขาง	แบบประยุกต์ -สวมเสื้อสีขาว -ใช้ผ้าขิดที่ทอเอง โปกศีระ 1 ผืน ไชว์พาด ไหล่ซ้าย 1 ผืน และมัดเอว 1 ผืน -นุ่งโจง -ใส่ขวยมือ 10 นิ้ว ทำจากไคร้หางนาค -ใส่ตุ้มเป้ ทำจากใบตาล -ประดับด้วยคล้องแขน-คล้องเท้า ทำจากสายไฟฟ้ -สวมถุงเท้า รองเท้า
เครื่องดนตรี	-กลองตุ้มและพั้งฮาด -เป็นชาย 2 คน	-กลองตุ้มและพั้งฮาด -เป็นชาย 2 คน		-กลองตุ้มและพั้งฮาด -เป็นชาย 2 คน	
โอกาสที่ใช้ในการพ้อง	-ประเพณีบุญบั้งไฟ	-ประเพณีบุญบั้งไฟและงานรื่นเริง		-ประเพณีบุญบั้งไฟ -งานรื่นเริงหมู่บ้าน -งานประจำปีของอำเภอและจังหวัด	

จากข้อมูลในตารางที่แสดงถึงพัฒนาการด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ.2350 – 2550 น่าจะมีเหตุผลพอที่จะชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการของฟ็อนกลองตุ้มทั้ง 3 ยุคนั้นแตกต่างกันไม่มาก น่าจะสรุปได้ว่า ฟ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี แม้ในปัจจุบันจะมีปัจจัยและเหตุผลหลายอย่างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ็อนกลองตุ้ม

ฟ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ถือว่าเป็นการละเล่นพื้นบ้านชนิดหนึ่ง มีจุดประสงค์เพื่อสุขภาพยาแถม และเพื่อสร้างความสนุกสนานซึ่งแสดงออกถึงงานบุญประเพณีประจำหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นมหรสพชนิดหนึ่งในประเพณีโบราณที่ยังไม่มีพัฒนาการหรือเป็นเครื่องบันเทิงใจ ฟ็อนกลองตุ้มสร้างขึ้นโดยไม่มีแบบแผน มักจะอวดลีลาทำรำท่าฟ็อนต่างๆ จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ผู้ฟ็อนจะเป็นผู้ชาย เนื่องมาจากการปิดกั้นทางสังคม โดยไม่เปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงออกมาเต้นระบำรำฟ็อนอย่างผู้ชาย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางบริบทต่างๆ ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การปกครอง ทำให้สังคมเปิดรับผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการแสดงออกมากขึ้น

ฟ็อนกลองตุ้มอาจจะเรียกได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในประเพณีบุญบั้งไฟ นอกจากชาวบ้านได้อุทิศให้ฟ็อนกลองตุ้มคงอยู่ในประเพณีบุญบั้งไฟ นอกจากนั้นยังได้สืบทอดให้คงอยู่ในท้องถิ่นในรูปแบบของการสนับสนุนให้มีการฟ็อนในโอกาสอื่นๆ อีกด้วย

ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์เอกลักษณ์ฟ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ออกเป็นเอกลักษณ์ต่าง ๆ ดังนี้

เอกลักษณ์ในการใช้แขนและมือ

ท่าฟ็อนกลองตุ้มมีลักษณะของการใช้แขนและมือ โดยไม่มีการจับแต่จะใช้การม้วนข้อมือ สะบัดมือ การชูมือขึ้น – ลง และการใช้สันมือตบ (ชาวบ้านเรียก ฟักมือ)ตามจังหวะ นิ้วมือแต่ละนิ้วจะกางออกจากกันเพื่อมิให้ข้อมือติดหรือเกาะกัน ผู้ฟ็อนจะสามารถเว้นระยะห่างเพื่อความสวยงามเองได้โดยอัตโนมัติ นอกจากนี้ยังมีการวาดแขนแบบอิสระโดยการยกแขนขึ้นและลง สลับกับการม้วนมือหรือแกว่งแขนลงคล้ายกับการเดิน

เอกลักษณ์ในการใช้ลำตัวและศีรษะ

จะเห็นได้ว่าฟ็อนกลองตุ้มนั้นจะมีการเคลื่อนไหวลำตัวหรือร่างกาย ด้วยการยืนตัวตรง โยกตัวเล็กน้อย และหันซ้ายหันขวา

เอกลักษณ์ในการใช้เท้า

การฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว ส่วนมากจะเป็นลักษณะในการก้าวเท้ามากกว่า โดยลักษณะถอนเท้าแล้ววางหลังคล้ายๆ กับการกระทืบเท้า การถอนเท้าวางหลังจะทำตามจังหวะผ่าของฟังฮาด

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านพัฒนาการฟ้อนกลองตุ้ม

ปัจจัยทางด้านสังคม

สังคมในสมัยก่อนถูกปรับเปลี่ยนจากสังคมในระบบชนเผ่าซึ่งถือว่าเป็นสังคมแบบปิด พอเริ่มมีการพัฒนาด้านสังคมเป็นสังคมแบบเปิด ชาวบ้านจึงต้องปรับตัวเพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ไปด้วยความเหมาะสม จนบางครั้งอาจจะมองข้ามระเบียบหรือประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา ตั้งแต่บรรพบุรุษ หรืออาจจะเกิดจากความไม่เข้าใจทางด้านวัฒนธรรมศิลปะพื้นบ้านของตนเอง เกิดจากภูมิปัญญาหายไปในกระแสของการพัฒนาสังคม เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงผู้ฟ้อนกลองตุ้มซึ่งในโบราณใช้ผู้ชายฟ้อนทั้งหมด สังคมเริ่มพัฒนามีการเปิดรับผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการในการแสดงออก

ปัจจัยทางด้านความเชื่อ

ในโบราณชาวบ้านหนองแก้วมีความเชื่อเรื่องผี นับถือเทวดา โดยเฉพาะพญาแถนเป็นปัจจัยหลัก ชาวบ้านจึงได้หาวิธีที่จะเป็นการบวงสรวงให้พญาแถนพึงพอใจ โดยการทำบุญบั้งไฟ แล้วจึงได้เกิดฟ้อนกลองตุ้มนั่นเอง เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องทำให้ปัจจุบันฟ้อนกลองตุ้มไม่ได้ฟ้อนเฉพาะในประเพณีบุญบั้งไฟ งานอื่น ๆ ก็สามารถฟ้อนได้ ทำให้ความเชื่อเก่า ๆ สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ปัจจัยทางด้านค่านิยม

การเปลี่ยนแปลงของฟ้อนกลองตุ้มกับปัจจัยทางด้านค่านิยมถือว่าเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของฟ้อนกลองตุ้ม โดยเฉพาะด้านเครื่องแต่งกาย ปัจจุบันมีการดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้ตรงกับความสะดวกในการใช้งานและความสวยงามเพื่อเป็นการดึงดูดใจแก่ผู้ที่พบเห็นฟ้อนกลองตุ้ม หากแต่ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วก็ยังเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่รักษารูปแบบเก่าดั้งเดิมของการแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยทางด้านบุคคล

เห็นได้จากการที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้ฟ้อนถึง 3 ช่วง คือ พ.ศ.2345-2440 ใช้เฉพาะผู้ชาย ฟ้อน พ.ศ.2440-2520 ใช้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง และพ.ศ.2520-2550 ใช้ผู้หญิงฟ้อนทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าในสมัยโบราณการที่ผู้หญิงจะยกแขนยกขาและแสดงออกทางด้านนี้เป็นการไม่เหมาะสม พอสังคมเปลี่ยนแปลงผู้หญิงเริ่มมีบทบาทในสังคม มีหน้าที่ทางสังคม เช่น ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครต่างๆ เป็นต้น

ปัจจัยอื่น ๆ

ประกอบไปด้วยการส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชน แพร่กระจายเข้ามาในหมู่บ้าน มีการสนับสนุนทางการท่องเที่ยว มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจหลายอย่างจึงเริ่มทำให้ฟ้อนกลองตุ้มแพร่ขยายออกนอกหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอสรุปพัฒนาการและเอกลักษณ์ฟ้อนกลองตุ้มว่า ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วมีประวัติอันยาวนาน มาประมาณ 200 ปี ตั้งแต่ปีพ.ศ.2350 -2550 ชาวบ้านหนองแก้วเดิมอพยพมาจากหนองบัวลุ่มภูปัจจุบันคือจังหวัดอุบลราชธานี และมีการฟ้อนกลองตุ้มประกอบงานบุญบั้งไฟ หลังจากก่อตั้งหมู่บ้าน และวัดก็ได้เริ่มมีวิวัฒนาการการฟ้อนเพิ่มมากขึ้น โดยมีผู้นำชาวบ้านและเจ้าอาวาสวัดสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่ขาดไม่ได้คือชาวบ้านหนองแก้วทุกคนที่มีส่วนในการสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวบ้านหนองแก้ว

ผู้ฟ้อนกลองตุ้มนั้นจะเป็นชาวบ้านหนองแก้วแทบทั้งสิ้นมาร่วมฟ้อน มีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงศผู้ฟ้อนอยู่ 3 ช่วง โดยช่วงแรกนั้นในยุคแรกคือยุคอดีตกาล ระหว่างปีพ.ศ.2350 – 2440 ผู้ฟ้อนกลองตุ้มจะเป็นผู้ชายทั้งหมด ช่วงที่ 2 ประมาณปีพ.ศ.2440 – 2520 เริ่มมีการผสมผู้หญิงเข้ามามีส่วนในการฟ้อนกลองตุ้มด้วยกับผู้ชาย ช่วงที่ 3 ประมาณปีพ.ศ.2520-2550 ถือว่าเป็นช่วงที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผู้ฟ้อนอย่างมากซึ่งพัฒนามาจากยุคที่ 2 คือมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายฟ้อนพอมายุคนี้ ใช้เฉพาะผู้หญิงฟ้อน

การแต่งกายของฟ้อนกลองตุ้ม แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1 ใช้ในงานแสดงที่สำคัญๆ เป็นการแต่งกายโบราณ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ แบบที่ 2 ใช้ในงานเทศกาลทั่วไป คือนักแสดงแต่งกายเหมือนแบบที่ 1 ทุกอย่าง เพียงการสวมเสื้อสีขาวแทนผ้ารอบอก เนื่องจากสภาพแวดล้อมและสังคมปัจจุบัน บางครั้งแสดงกลางแจ้งทำให้ผู้แสดงร้อนจึงต้องมีการใส่เสื้อในการแสดง

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการฟ้อนกลองต๋มนั้นตั้งแต่อดีตกาลไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านนี้เลย ในสมัยโบราณใช้เครื่องดนตรีเพียง 2 ชิ้น ปัจจุบันก็ใช้เพียง 2 ชิ้น มีผู้เล่นดนตรี 2 คน คือ กลองต๋มและพั้งฮาด

โอกาสที่ใช้ในการแสดง ในปัจจุบันฟ้อนกลองต๋มในสมัยโบราณเป็นการฟ้อนในประเพณี บุญบั้งไฟ เพื่อบูชาบวงสรวงพญาแถน แต่ในปัจจุบันฟ้อนกลองต๋มบ้านหนองแก้วจะใช้ในงานรื่นเริงทั่วไป ฟ้อนในขบวนแห่ งานพิธีสำคัญของทางจังหวัด เช่น งานเทศกาลดอกคำดวนบานของจังหวัดศรีสะเกษ งานบุญบั้งไฟตามสถานที่ต่างๆ งานเทศกาลผลไม้จังหวัดศรีสะเกษ และงานอื่นๆ ทั่วไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องพัฒนาการพืชนกหลงตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญ ความเป็นมา พัฒนาการพืชนกหลงตุ้มและองค์ประกอบ ตลอดจนการวิเคราะห์เอกลักษณ์พืชนกหลงตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากข้อมูลทางเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ผลการศึกษาจะนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์พร้อมภาพประกอบ

ผลการศึกษาพบว่า พืชนกหลงตุ้มเป็นการพืชน้ำที่มีพัฒนาการมาจากการพืชน้ำแบบดั้งเดิมในประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งนับว่าเป็นการละเล่นพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่มีองค์ประกอบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะเอกลักษณ์ด้านท่าพืชน ผู้พืชน เครื่องแต่งกายและเครื่องดนตรีที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณและต่อมาจึงมีพัฒนาการดัดแปลงมาตามยุคสมัย เมื่อพิจารณาผลการศึกษาสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

ท่าพืชน

ท่าพืชนกหลงตุ้มของบ้านหนองแก้วนั้นมีพัฒนาการมาตั้งแต่โบราณ และในปัจจุบันผู้วิจัยได้ทำการศึกษาท่าพืชนกหลงตุ้ม พบว่ามีท่าหลักทั้งหมด 3 ท่า ดังนี้

ท่าที่ 1 “ท่าอัญเชิญ” เป็นท่าพืชนที่ถือเป็นการอัญเชิญพญาแถน บอกกล่าวเพื่อสร้างความพึงพอใจและให้ได้รับความสำราญจากการพืชนบูชาของชาวบ้าน

ท่าที่ 2 “ท่าคำมั่นสัญญา” เป็นท่าที่แสดงออกถึงการรวมจิตตั้งมั่น เพื่อเป็นสัญญาของหมู่มนุษย์ที่จะดำรงพิธีบูชาพญาแถนรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป

ท่าที่ 3 “ท่าเกี่ยว” เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาต่อพญาแถน แสดงออกถึงความสามัคคี ความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน

รูปแบบและการแปรแถวพืชนกหลงตุ้ม โดยผู้วิจัยได้สรุปรูปแบบและการแปรแถวพืชนกหลงตุ้มออกเป็น 6 รอบ ดังนี้

รอบที่ 1 ท่าพืชนปกติ ผู้พืชนจะเรียงท่าพืชนตั้งแต่ท่าที่ 1 เป็นต้นไป โดยการแปรแถวตอนลึก 4 แถว

รอบที่ 2 ท่าพ็อนและรูปแบบแถวจะเหมือนเดิมกับรอบที่หนึ่ง แตกต่างกันตรงท่าที่ 2 ท่า
อัญเชิญ ผู้พ็อนจะสลับมือพ็อน

รอบที่ 3 ท่าพ็อนในรอบที่ 3 นี้จะเหมือนกันกับรอบที่ 1 เพียงแต่แปรแถวเป็นรูปวงกลม 2
วง

รอบที่ 4 ท่าพ็อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นท่านำ (ท่าไหว้) แปรแถวเป็นแถวเดิม
เช่นเดียวกับรอบที่ 1

รอบที่ 5 ท่าพ็อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นท่านำ (ท่าไหว้) แปรแถวด้านขวาแทรกมาแถว
ด้านซ้ายของกลุ่มตนเอง แปรแถวเป็นแถวตอนลึก 2 แถว

รอบที่ 6 รอบสุดท้าย ท่าพ็อนเหมือนกับรอบที่ 1 ยกเว้นท่านำ(ท่าไหว้)แล้วแปรแถวกลับมา
เหมือนรอบที่ 1 แล้วเพิ่มท่าลา (ท่าไหว้)

พัฒนาการพ็อนกลองตุ้ม

จากการศึกษาพัฒนาการด้านท่าพ็อนกลองตุ้มของหมู่บ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์
จังหวัดศรีสะเกษนั้น ได้มีพัฒนาการมาหลายสมัย นับตั้งแต่เริ่มมีการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน ณ บ้าน
หนองแก้วในปัจจุบัน ตั้งแต่ปีพ.ศ.2350 - 2550 แบ่งพัฒนาการด้านท่าพ็อนกลองตุ้มออกเป็น 2
ยุค ได้แก่

ยุคที่ 1 ประมาณปีพ.ศ.2350 – 2440 ท่าพ็อนที่ไม่มีแบบแผน

ท่าพ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษในยุคนี้ ไม่มีหลักฐาน
ปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้ประดิษฐ์ท่าพ็อน ดังนั้นท่าพ็อนกลองตุ้มเป็นแบบดั้งเดิม ไม่มีแบบแผน
ไม่มีท่าทางการพ็อนที่ตายตัว ดังนั้นการพ็อนกลองตุ้มของบ้านหนองแก้วในยุคที่ 1 เป็นยุคที่เกิด
จากธรรมชาติ มีพัฒนาการมาจากการกระโดดโลดเต้น การทำมาหากิน ตลอดจนการใช้
ชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การแสดงมุ่งเน้นความสนุกสนาน และมีวัตถุประสงค์การพ็อนใน
ประเพณีและพิธีกรรมที่ชาวบ้านหนองแก้วนับถือคือประเพณีบุญบั้งไฟ

ยุคที่ 2 ปีพ.ศ.2440 – 2550 มีท่าพ็อนกลองตุ้ม 3 ท่า

จากการศึกษาท่าพ็อนกลองตุ้มของชาวบ้านหนองแก้วพบว่ามีการพัฒนาการขึ้นในหลาย ๆ
ด้าน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ประมาณปีพ.ศ.2440 ชาวบ้านหนองแก้วมีความ
เฉลียวฉลาดเรียนรู้รัฐธรรมนูญและสิ่งรอบตัวเอง จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีเหตุผลมาจากสภาพทาง
สังคม เศรษฐกิจและการแข่งขันกันภายในชุมชนหมู่บ้านและขยายวงกว้างออกไปในพื้นที่จังหวัด
ใกล้เคียง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะพยายามสร้างเอกลักษณ์การพ็อนกลองตุ้มเช่นเดียวกับพ็อนกลอง
ตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งท่าพ็อนในยุคนี้มีท่าพ็อนทั้งหมด 3 ท่า
ซึ่งเป็นท่าพ็อนที่ชาวบ้านเลียนแบบและปรับปรุงท่าพ็อนกลองตุ้มให้ดูสวยงามและเหมาะสมมาก
ขึ้น จากที่กล่าวมาสังเกตได้ว่าชาวบ้านเริ่มมีการพัฒนาการทำพ็อนและแบบแผนมากขึ้น ท่าพ็อน

กลองตุ้มทั้งหมดเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านภายใต้การดูแลของผู้นำชุมชนของบ้านหนองแก้ว ดังนี้

ท่าที่ 1 “ท่าอัญเชิญ” เป็นท่าพ่อนที่ถือเป็นการอัญเชิญพญาแถน บอกล่าวเพื่อสร้างความพึงพอใจและให้ได้รับความสำราญจากการพ่อนบูชาของชาวบ้าน

ท่าที่ 2 “ท่าค้ำน้สัจญา” เป็นท่าที่แสดงออกถึงการรวมจิตตั้งมั่น เพื่อเป็นสัจญาของหมู่ มนุษย์ที่จะดำรงพิธีบูชาพญาแถนรักษาสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟและวัฒนธรรมอันดีงามของ ชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป

ท่าที่ 3 “ท่าเกี่ยว” เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและศรัทธาต่อพญาแถน แสดงออกถึง ความสามัคคี ความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน

องค์ประกอบพ่อนกลองตุ้ม

องค์ประกอบพ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้มีผู้สืบ ทอดมาตั้งแต่โบราณกาล ซึ่งล้วนเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านหนองแก้วสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

ด้านผู้พ่อน

จากการศึกษาพัฒนาการด้านผู้พ่อนกลองตุ้ม ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยผู้วิจัยเริ่มศึกษาองค์ประกอบด้านผู้พ่อนตั้งแต่ปีพ.ศ.2350–2550 พบว่ามีพัฒนาการ เปลี่ยนแปลงผู้พ่อนอยู่ 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 อดีตกาล เดิมทีผู้พ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จะใช้ผู้ชายพ่อนทั้งหมด สันนิษฐานว่าน่าจะมีเหตุผลเนื่องมาจากหลักค่านิยมของท้องถิ่น

ช่วงที่ 2 ประมาณปีพ.ศ.2440–2520 ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพ่อนกลองตุ้มกับ ผู้ชาย

ช่วงที่ 3 ประมาณ ปีพ.ศ.2520-2550 ใช้เฉพาะผู้หญิงพ่อน

จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงนั้นมีบทบาทในการพ่อนกลองตุ้มเป็นอย่างมาก ผู้พ่อนจะมี อายุระหว่าง 15–60 ปี บางคนชรามากแล้วแต่ยังคงอยากจะทำอนุรักษ์พ่อนกลองตุ้มก็อุทิศเวลา มาซ้อมและแสดงโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ดังนั้นคุณสมบัติต่างๆ ที่กล่าวมานั้น ส่วนมาก มักจะปรากฏในผู้หญิง ซึ่งก็อาจจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ปัจจุบันพ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วจึงใช้ เฉพาะผู้หญิงพ่อนทั้งหมด ยกเว้นในกรณีที่ขาดแคลนผู้พ่อนจริงๆ จึงจะใช้ผู้ชายพ่อนแต่ก็คงจะหา ดูได้ยากในปัจจุบัน

ด้านเครื่องแต่งกาย

จากการศึกษาพัฒนาการแต่งกายของพ่อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ แบ่งออกเป็น 3 แบบ ได้แก่

แบบที่ 1 ได้รับอิทธิพลมาจากพัฒนาการด้านผู้ฟ้อนในช่วงที่ 1 โดยในยุคนี้ผู้ฟ้อนจะเป็นผู้ชาย จึงไม่นิยมสวมเสื้อ การแต่งกายฟ้อนกลองตุ้มแบบที่ 1 มีส่วนประกอบ มีดังนี้

1. ผ้าซิด ในฟ้อนกลองตุ้มนั้น ชาวบ้านหนองแก้วนำผ้าซิดมาใช้ในการฟ้อนใช้ทั้งหมด 4 ผืน มีวิธีใส่ดังนี้

- ผืนที่ 1 พันศีรษะ ห้อยชายด้านล่างด้านซ้าย มีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร

- ผืนที่ 2 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านขวา

- ผืนที่ 3 ใช้เป็นสไบพาดจากไหล่ขวาเฉียงมาไขว้กันบริเวณสะโพกด้านซ้าย

- ผืนที่ 4 มัดทับผ้าผืนที่ 2,3 บริเวณเอวแล้วผูกเป็นโบว์ ห้อยชายด้านล่างประมาณ 15 เซนติเมตร

2. ผ้าโสร่ง ผ้าโสร่งนี้ทอจากผ้าไหมหรือด้าย

3. ใส่ข้อมือและข้อเท้า ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คล้องแขน – คล้องขา” ทำมาจากเงินยาง

4. ใส่ตุ้มเป สวมสร้อยที่ทำจากใบตาลตัดเป็นริ้วเล็กๆ สานเป็นวงกลมแจกคล้ายรูปดาว มีกลีบขนุนตรงกลาง

5. ใส่เล็บหรือขวยมือที่ทำจากต้นไคร้หางนาค ความยาวประมาณ 1 ฟุต ผู้ฟ้อนจะใส่ขวยมือทั้งหมด 10 นิ้ว ในปัจจุบันเนื่องจากต้นไคร้หางนาคนั้นหายาก ผู้ฟ้อนบางคนจึงนำไม้ไผ่มาทำขวยมือแทนและใช้ไหมพรมหรือล้าตีมาแทนดอกฝ้าย ใช้ในการฟ้อนกลองตุ้มซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ชนิดหนึ่งของการฟ้อนที่ขาดไม่ได้

แบบที่ 2 การแต่งกายแบบโบราณ เป็นการแต่งกายที่ใช้ในงานแสดงที่สำคัญ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาพร้อมกับเริ่มมีการฟ้อนในยุคที่ 2 ประมาณปี พ.ศ.2440 เนื่องจากเครื่องแต่งกายส่วนใหญ่หาซื้อไม่ได้ ชาวบ้านหนองแก้วต้องทอและประดิษฐ์ขึ้นเองทั้งหมดจึงเกิดจากการสั่งสม โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างแท้จริง เครื่องแต่งกายแบบโบราณของฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนี้มีลักษณะคล้ายกันกับแบบที่ 1 เนื่องจากผู้ฟ้อนเป็นผู้หญิงล้วน จึงนำผ้าซิดนั้นมาพันรอบอกนอกเหนือจากนั้นก็แต่งเช่นเดียวกันกับแบบที่ 1

แบบที่ 3 แบบประยุกต์ นักแสดงแต่งกายเหมือนแบบที่ 1 ผู้ฟ้อนสวมเสื้อยัดสีขาเนื่องจากสภาพแวดล้อมและสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ในการแต่ง

กายเริ่มหายาก ประกอบกับชาวบ้านต้องทำมาหากินเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ผู้พ่อนกลองตุ้มจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวกเป็นเหตุผลหลัก

การแต่งกายทั้ง 3 แบบของพ่อนกลองตุ้มไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องประดับต่าง ๆ แม้จะมีเหตุที่ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยตามสถานการณ์และความก้าวหน้าของโลกในยุคปัจจุบัน แต่การแต่งกายพ่อนกลองตุ้มก็ยังคงรักษารูปแบบและเอกลักษณ์ของเก่าไว้ให้เห็นได้ในยุคปัจจุบัน

ด้านเครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการพ่อนในพิธีกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน และเครื่องดนตรีแต่ละท้องถิ่นก็มีความแตกต่างกัน เครื่องดนตรีที่ใช้ในการพ่อนกลองตุ้ม ซึ่งมีอยู่ 2 ชนิด คือ กลองตุ้มและพังกาด ใช้ผู้เล่นหรือผู้ตีเพียง 2 คน โดยใช้ไม้ฆ้องและหันหน้าเข้ากันซึ่งจะสรุปรายละเอียดดังนี้

1. กลองตุ้ม ทำจากไม้แก่นเนื้อดี เช่น ไม้ประดู่ พะยูง มะค่า ฯลฯ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาเจาะรูให้ทะลุทั้งสองด้าน แล้วหุ้มด้วยหนังสัตว์ทั้งสองด้าน หนังสัตว์ที่นำมาหุ้มจะเป็นหนังวัวหรือหนังควายก็ได้

- ฆ้อง หมายถึง ไม้ไผ่ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร แล้วใช้ผ้าพันที่ปลายไม้ให้เป็นวงกลมให้มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 23 นิ้ว ส่วนอีกด้านหนึ่งใช้จับเพื่อตีกลองให้มีเสียงดัง ตุ้ม ตุ้ม เป็นจังหวะดนตรี

2. พังกาด คือ การนำเอาแผ่นทองเหลืองชนิดดี มีความหนาขนาดดัดแปลงโดยช่างผู้ชำนาญงาน ตัดเป็นรูปครึ่งวงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร และทำขอบรอบวงกลมประมาณ 5 เซนติเมตร

- ไม้ตีพังกาด หมายถึง ฆ้องที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางเท่านิ้วมือหรือนิ้วก้อย ยาวประมาณ 70 เซนติเมตร นำมาโค้งพับให้เท่ากัน โดยให้มีความกว้างประมาณ 2 นิ้ว จากนั้นใช้ผ้าถักให้เป็นลวดลาย เหลือหวายไว้ทำเป็นด้ามจับใช้ตีให้มีเสียงดัง ผ่าง ผ่าง ประกอบเสียงกลองตุ้ม

ผู้ที่ตีกลองตุ้มและพังกาดต้องมีความเชี่ยวชาญและอาศัยการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากใครไม่ได้รับการถ่ายทอดก็จะตีกลองตุ้มและพังกาดไม่เข้าจังหวะ ผู้พ่อนก็จะพ่อนไม่ได้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยาก

เพลงที่ใช้ประกอบการพ่อนกลองตุ้ม เนื้อเพลงที่เป็นคำร้องไม่มี มีแต่ทำนองเพลงเท่านั้น และมีเสียงเครื่องดนตรีเพียง 2 ชนิดคือ เสียงผ่าง (เสียงพังกาด) และเสียงตุ้ม (เสียงกลองตุ้ม) เวลาตีจะตีให้เป็นจังหวะช้าหรือเร็วกระชับในช่วงเวลาที่เปลี่ยนทำรำนั่น

โอกาสที่ใช้ในการแสดงฟ้อนกลองตุ้ม โบราณจะฟ้อนขึ้นในโอกาสเดียวคือในประเพณี บุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟเท่านั้น แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยฟ้อนในประเพณี บุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีที่เน้นความสำคัญของผู้ชายซึ่งต้องรับผิดชอบการประกอบอาชีพ ทางด้านเกษตรกรรมและมีจุดมุ่งเพื่อการขอฝน กลุ่มผู้ชายจึงมีบทบาทต่อการแข็งมากกว่าผู้หญิง ปัจจุบันผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในส่วนของประเพณีบุญบั้งไฟหรือประเพณีอื่นๆ ซึ่งจะดูเหมือนมีความสัมพันธ์ไปสู่การแสดงทั่ว ๆ ไป แต่ก็แฝงด้วยลักษณะการฟ้อนแบบดั้งเดิม

ในปัจจุบันการฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วนั้น จากที่เคยฟ้อนในบุญบั้งไฟก็เริ่มเสื่อมคลายลงไปตามสมัย เนื่องจากมีระบบทางธุรกิจเข้ามาผสม มีผู้จ้างและผู้รับจ้าง เห็นได้ว่ามีผู้มาจ้างคณะฟ้อนกลองตุ้มไปแสดงในงานต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด จากภาครัฐและเอกชน ผู้วิจัยได้รับข้อมูลการออกแสดงของคณะฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จึงนับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมฟื้นฟูศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานให้อยู่คู่กับชุมชนไปอีกรุ่น โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านหนองแก้ว ถือเป็น การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นที่น่าภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดศิลปะอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาจนถึงปัจจุบัน

การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ้อนกลองตุ้ม

การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของฟ้อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ถือว่าเป็น การละเล่นพื้นบ้านชนิดหนึ่ง มีจุดประสงค์เพื่อบูชาพญาแถน และเพื่อสร้างความสนุกสนาน

เอกลักษณ์ในการใช้แขนและมือ

ท่าฟ้อนกลองตุ้มมีลักษณะของการใช้แขนและมือ โดยไม่มีการจับแต่จะใช้การม้วนข้อมือ สะบัดมือ การชูมือขึ้น-ลง และการใช้สันมือตบ (ชาวบ้านเรียก ฟักมือ)ตามจังหวะ นิ้วมือแต่ละนิ้ว จะกางออกจากกันเพื่อมิให้ข้อมือติดหรือเกาะกัน ผู้ฟ้อนจะสามารถเว้นระยะห่างเพื่อความ สบายงามเองได้โดยอัตโนมัติ นอกจากนี้ยังมีการวาดแขนแบบอิสระโดยการยกแขนขึ้นและลง สลับ กับการม้วนมือ หรือแกว่งแขนลงคล้ายกับการเดิน

เอกลักษณ์ในการใช้ลำตัวและศีรษะ

จะเห็นได้ว่าฟ้อนกลองตุ้มนั้นจะมีการเคลื่อนไหวลำตัวหรือร่างกายด้วยการยืนตัวตรง โยกตัวเล็กน้อย และหันซ้ายหันขวา

เอกลักษณ์ในการใช้เท้า

การฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว ส่วนมากจะเป็นลักษณะในการก้าวเท้ามากกว่า โดย ลักษณะถอนเท้าแล้ววางหลัง คล้าย ๆ กับการกระทุ้งเท้า การถอนเท้าวางหลังจะทำตามจังหวะ ผ่างของพังกา

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านการพัฒนาการฟอนกลองตุ้ม

การการศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านการพัฒนาการฟอนกลองตุ้ม สามารถสรุปผลปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยน ดังนี้

ปัจจัยทางด้านสังคม

สังคมในสมัยก่อนถูกปรับเปลี่ยนจากสังคมในระบบชนเผ่า มีผู้นำชนเผ่า ซึ่งถือว่าเป็นสังคมแบบปิด พอเริ่มมีการพัฒนาด้านสังคมชาวบ้านจึงต้องปรับตัวเพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ไป ด้วยความเหมาะสม จนบางครั้งอาจจะมองข้ามระเบียบหรือประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ หรืออาจจะเกิดจากความไม่เข้าใจทางด้านวัฒนธรรมศิลปะพื้นบ้านของตนอันเกิดจากภูมิปัญญาหายไปในกระแสของการพัฒนาสังคม เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงผู้ฟอนกลองตุ้มซึ่งในโบราณใช้ผู้ชายฟอนทั้งหมด สังคมเริ่มพัฒนามีการเปิดรับผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการร้องรำทำเพลง ในการแสดงออก ซึ่งบทบาทนี้ในสมัยโบราณน่าจะเป็นบทบาทของผู้ชาย

ปัจจัยทางด้านความเชื่อ

ในโบราณชาวบ้านหนองแก้วมีความเชื่อเรื่องผี นับถือเทวดา โดยเฉพาะพญาแถนเป็นปัจจัยหลัก ชาวบ้านจึงได้หาวิธีที่จะเป็นการบวงสรวงให้พญาแถนพึงพอใจ โดยการทำบุญบังไฟ แล้วจึงได้เกิดฟอนกลองตุ้มขึ้นนั่นเอง เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องทำให้ปัจจุบันฟอนกลองตุ้มไม่ได้ฟอนเฉพาะในประเพณีบุญบังไฟ งานอื่น ๆ ก็สามารถฟอนได้ ทำให้ความเชื่อเก่า ๆ สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ปัจจัยทางด้านค่านิยม

การเปลี่ยนแปลงของฟอนกลองตุ้มกับปัจจัยทางด้านค่านิยมถือว่าเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของฟอนกลองตุ้ม โดยเฉพาะด้านเครื่องแต่งกาย ปัจจุบันมีการดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้ตรงกับความสะดวกในการใช้งานและความสวยงามเพื่อเป็นการดึงดูดใจแก่ผู้ที่พบเห็นฟอนกลองตุ้ม หากแต่ฟอนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วก็ยังเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่รักษารูปแบบเก่าดั้งเดิมของการแต่งกายฟอนกลองตุ้มได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยทางด้านบุคคล

เห็นได้จากการที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้ฟอนถึง 3 ช่วง คือ พ.ศ.2350-2440 ใช้เฉพาะผู้ชายฟอน พ.ศ.2440-2520 ใช้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง และพ.ศ.2520-2550 ใช้ผู้หญิงฟอนทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าในสมัยโบราณการที่ผู้หญิงจะยกแขนยกขา และแสดงออกทางด้านนี้เป็นการไม่เหมาะสม พอสังคมเปลี่ยนแปลงผู้หญิงเริ่มมีบทบาทในสังคมมีหน้าที่ทางสังคม เช่น ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครต่าง ๆ เป็นต้น กล้าแสดงออกและสามารถฟอนได้อย่างละเอียดอ่อนกว่าผู้ชายทั่วไป

ปัจจัยอื่น ๆ

ซึ่งประกอบไปด้วย การส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชนแพร่กระจายเข้ามาในหมู่บ้าน มีการสนับสนุนทางด้านการท่องเที่ยว มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจหลายอย่างจึงเริ่มทำให้ฟ็อนกลองตุ้มแพร่ขยายออกนอกหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว

การฟ็อนกลองตุ้ม เป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและภูมิปัญญาของชาวบ้านหนองแก้วที่สืบทอดกันมานาน การแสดงออกที่เน้นให้เห็นความสมัครสมานสามัคคี ความพร้อมเพรียง ความรักใคร่ผูกพัน ปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาจากลมกลิ้งกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนจนเชื่อฟังและเคารพกันโดยยึดผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาและการปกครองเป็นหลัก เมื่อมีการไปแสดงที่ใดทุกคนอยากจะแสดงและเกิดความภาคภูมิใจที่ได้ธำรงไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน จนเป็นชีวิตจิตใจที่ยังสืบทอดไปในจิตใจของคน ในพื้นที่ด้วยความเต็มใจ

อภิปรายผลการวิจัย

จากศึกษาประวัติความเป็นมาของฟ็อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการฟ็อนชนิดหนึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟซึ่งจัดขึ้นทุกปีประมาณเดือน พฤษภาคม-มิถุนายน เพื่อเป็นการบูชาพญาแถนให้ฝนตกตามฤดูกาลซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนในสมัยโบราณที่เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเทพเทวดาจึงทำให้เกิดพิธีกรรม

ในการฟ็อนกลองตุ้ม ในสมัยโบราณมักจะใช้ผู้ชายฟ็อนทั้งหมด ซึ่งก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่สื่อให้เห็นว่าผู้ชายเป็นผู้นำทางสังคมแม้แต่การฟ็อนการเล่นต่างๆ ซึ่งปัจจุบันกิจกรรมนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นผู้หญิงมีบทบาทในด้านการฟ็อนกลองตุ้ม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมมากขึ้นซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีในหมู่บ้านในการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพัฒนาการฟ็อนกลองตุ้ม อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ พบปัญหาและข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ปัญหาในการเก็บข้อมูล ต้องใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าเก็บข้อมูลนาน โดยเฉพาะในช่วงที่คณะฟ็อนกลองตุ้มออกแสดง จะหาโอกาสในการเก็บข้อมูลไม่ได้
2. ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ความจำไม่ค่อยดี พุดจาสับสนไม่เหมือนกัน

3. น่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบฟอนกลองดุ่มกับพื้นที่ต่าง ๆ เช่น หมู่บ้านใกล้เคียง หรือ จังหวัดใกล้เคียง
4. ฟอนกลองดุ่มเป็นมรดกทางวัฒนธรรม หากมีการส่งเสริมอย่างจริงจังจะทำให้ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านนี้ไม่สูญหายไปในอนาคต

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

- กันทรารมย์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:<http://www.kr.ac.th/info49/index011.html> [7 ม.ค. 2552].
คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2544.
คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. และคนอื่น ๆ. ลักษณะไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2530.
จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดวงกมล, 2519.
จังหวัดศรีสะเกษ.[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: www.tv5.co.th/.../nation/oldcity/sisaket1.htm.
(เข้าถึงเมื่อ: 8 ธันวาคม 2551).
เจือ สตะเวทิน. ภาษาไทยอุดมศึกษาเล่ม 3 คติชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการ
พิมพ์, 2518.
ชวลีพร หงส์วิเศษ. พ็อนกลองตุ้ม. ผลงานการค้นคว้าวิจัยทางด้านนาฏศิลป์ คุรุศาสตร์บัณฑิต,
ภาควิชานาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2542.
เดชะ ทัดเทียม. ประวัติพ็อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
ทินกร อัดไพบูลย์. ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
สัมพันธ์, 17 ธันวาคม 2551.
นริศรานุกูตวิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.
นุชนารถ ยิ้มจันทร์. การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่อง ฮีตสิบสองในวิถีชีวิตชาวศรีสะเกษ
สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2546.
ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่า
จังหวัดลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2459"(2459,28 พฤษภาคม).ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม33)
[ออนไลน์].เข้าถึงได้จาก<http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2459/A/51.PDF>.
(เข้าถึงเมื่อ : 25 พฤศจิกายน 2551)
ประทีน พวงลำลือ. หลักนาฏศิลป์. กรุงเทพฯ: ไทยมิตรการพิมพ์, 2514.
ประกอบ ผลงาม. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ
พัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล , 2538.

ประเพณีกินดอง. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.thatphanom.com/list_social.html

[3 เมษายน 2551].

พงษ์ลัดดา เถินมงคล. การฟ้องที่สืบเนื่องจากพิธีกรรมที่ปรากฏในภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539.

พจน์มาลัย สมรรถบุตร. การฟ้องผู้ไทยในเรณูนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัดและอำเภอบางแห่งพุทธศักราช 2481"(2481,14 พฤศจิกายน .ราชกิจจานุเบกษา,(เล่ม55). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2481/A/658.PDF>. (เข้าถึงเมื่อ: 25 พฤศจิกายน 2551).

พวงชมพู ไชยอาลา. การสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ไพฑูริย์ พงศบุตร. ศรีสะเกษ. สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 26 : ฤ. ฤๅ-สตูล. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาคารพิมพ์, 2549.

ปิฎกโชติธรรม. ความเชื่อคติชาวบ้านอันดับ 5. สงขลา: มงคลการพิมพ์, 2522.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมอ่านอย่างไรและเขียนอย่างไร ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2546.

เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์. ภาษาถิ่นตระกูลไทย. กทมฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531.

วรรณานภรณ์,พระครู. ประวัติการก่อตั้งบ้านหนองแก้ว. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

วลีรัตน์ มั่นทุราษ. การศึกษาวิเคราะห์พื้นที่บ้านเขมรถิ่นตำบลศรีสะเกษ อำเภอยุพันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาเขมรศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

วัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงานคณะกรรมการ. ศรีสะเกษแดนปราสาทขอม เมืองดอกคำดวน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538.

วาสนา บันทุปา. ฟ้องข่มขืนอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.

วิจิตรา ขอนยาง. การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, วิชาเอกไทยคดีศึกษา ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2532.

วิจิต ช่างทอง. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านหนองแก้ว. สัมภาษณ์,13 กันยายน 2550.

- วิรัช บุญยกุล. ดนตรีพื้นเมืองอีสาน. ใน เพลงพื้นบ้านอีสาน, มหาสารคาม: วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2526.
- ศิริเพ็ญ อัดไพบูลย์. ประธานสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2551.
- ศรีสะเกษ,สำนักงานจังหวัด. บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2543. ศรีสะเกษ : สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2543.
- ศรีสะเกษและศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย,สำนักงานจังหวัด. งานวันดอกกลาดวนบาน 17-18 มีนาคม 2532. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2532
- ศึกษาศึกษา,กระทรวง. ศรีสะเกษแดนปราสาทขอม เมืองดอกกลาดวน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ม.ป.ป.
- สงัด บัวงาม. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านหนองแก้ว. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2552.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ. ประวัติและวัฒนธรรมอำเภอขุนหาญ,สมโภชอำเภอขุนหาญครบรอบ 50 ปี. อุบลราชธานี : ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป. 2550.
- สุด บัวงาม. ผู้ทำขอมมือชาวบ้านหนองแก้ว. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2552.
- สุทัศน์ กองทรัพย์. ความสำคัญของหัวเมืองคูขันธ์ สังขะ และสุรินทร์ พ.ศ. 2302-2450. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2543.
- สุนนมาลย์ นิมเนตพันธ์. ละครว่า. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา, 2524.
- สุรินทร์,สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- สุภาพร คำยุธา. การฟ้อนของชาวผู้ไทย : กรณีศึกษาหมู่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- โสฬส ศิริไสย์ และคณะ. ชนชาติกวย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล: นครปฐม, 2538.
- หนู ช่ายทอง. ภรรยาของนายมา ช่ายทองผู้ฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้วในช่วงที่ 2. สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2552.
- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว. ฟ้อนกลองตุ้ม. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

อานนท์ อากาศิรมย์. ลักษณะสังคม และปัญหาของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

อุดร บัวงาม. ผู้พ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว. สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2550.

อุบลราชธานี 200 ปี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2535.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 1

วิธีใช้ กรอบสัมภาษณ์นี้ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เท่านั้น คำถามแต่ละข้อจะเลือกใช้ตาม
 พันภูมิผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับวิทยากร

ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
 ภูมิลำเนาเดิม.....
 การศึกษา.....
 ศาสนา.....
 อาชีพ.....
 หน้าที่ทางสังคม(กำนัน,ผู้ใหญ่บ้าน,กรรมการหมู่บ้าน,อสม.,อื่น ๆ).....
 ประวัติการสืบทอด(ระยะเวลาและแหล่งที่เรียนรู้).....
 ความสามารถพิเศษ.....
 เรื่องที่ให้ข้อมูล.....
 วันที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านที่ศึกษา

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน การอพยพโยกย้าย.....

 สภาพภูมิศาสตร์.....

 สภาพความเป็นอยู่ อาชีพประชากร.....

 สถาบันทางศาสนา.....

 ประเพณีและพิธีกรรม.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการฟ้อนรำ

ประวัติการแสดง (ใครเป็นผู้คิดค้น ตั้งแต่สมัยใด พ.ศ.ใด มีมากี่ปี).....

.....

.....

.....

ขั้นตอนในการแสดงท่าฟ้อนรำมีกี่ท่า ท่าใดบ้าง.....

.....

.....

.....

.....

.....

จุดมุ่งหมายในการแสดง ในงานหรือประเพณีใดบ้าง.....

.....

.....

.....

.....

องค์ประกอบในการแสดงได้แก่

- ผู้ฟ้อน เป็นชายหรือหญิงในสมัยใด.....

.....

.....

.....

- ท่าฟ้อน มีท่าใดบ้าง (โบราณ ,ปัจจุบัน).....

.....

.....

- เครื่องแต่งกาย แบบยุคโบราณ แบบยุคโบราณ แบบสมัยปัจจุบัน (ประกอบด้วย
อะไรบ้าง)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- เครื่องดนตรี (มีอะไรบ้าง ใช้ผู้เล่นกี่คน).....

.....

.....

.....

- สถานที่แสดง.....

- โอกาสที่แสดง.....

- แสดงในพิธีกรรมใด.....

- ผู้ฟ้อนมีอายุระหว่างกี่ปี.....

5. ผู้ฟ้อนเรียนฟ้อนกลองตุ้มมาจากใครและผู้เล่นดนตรีเรียนมาจากใคร.....

.....

.....

.....

6. เริ่มแสดงจากพ.ศ.....ถึงพ.ศ.....

7. มีการแสดงอย่างอื่นในพิธีกรรมนี้อีกหรือไม่.....

8. ใครบ้างที่เป็นคนส่งเสริมการฟ้อนกลองตุ้ม.....

9. ผู้ฟ้อนประทับใจฟ้อนกลองตุ้มในสิ่งใดบ้าง.....

10. ได้รับค่าตอบแทนจากการแสดงเท่าไร.....มีค่าใช้จ่ายเท่าไร.....

11. การถ่ายทอให้คนอื่นบ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด.....

12. ได้รับการถ่ายทอมาจากใคร.....เมื่ออายุเท่าไร.....

13. ท่านรู้จักคณะฟ้อนอื่น ๆ
 สังกัดหน่วยงานราชการ

14. การเปลี่ยนแปลงการฟ้อนที่มีผลมาจากสภาพสังคม การเมืองเศรษฐกิจในปัจจุบัน
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

.....

.....

.....

การลงทะเบียนข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย

ภาพที่ 1 ผู้วิจัยและคณะฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 2 ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยกับคณะฟ้อนกลองตุ้มบ้านหนองแก้ว

ภาพที่ 3 พระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสว่างนาราม

ภาพที่ 4 เก็บข้อมูลด้านประวัติการอพยพของชาวบ้านหนองแก้ว

ภาพที่ 5 องค์ประกอบเครื่องแต่งกายฟ้อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 6 ผู้วิจัยลงภาคสนามแบบมีส่วนร่วม โดยได้รับการถ่ายทอดทำฟ้อนกลองตุ้มจากนางอุตร บั้วงาม ผู้ฟ้อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 7 ผู้วิจัยลงภาคสนามแบบมีส่วนร่วม โดยได้รับการถ่ายทอดท่าฟ็อนกลองตุ้มจาก
นางอุตร บัวงาม ผู้ฟ็อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 8 ผู้วิจัยลงภาคสนามแบบมีส่วนร่วม โดยได้รับการถ่ายทอดท่าฟ็อนกลองตุ้มจาก
นางอุตร บัวงาม ผู้ฟ็อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 9 ผู้ศึกษาสัมภาษณ์พระครูวรรัตนภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสง่างวนาราม

ภาพที่ 10 ชาวบ้านหนองแก้วผู้ให้ข้อมูลด้านฟ่อนกลองตุ้ม

ภาพที่ 1.11 ขั้นตอนเตรียมการแสดง

ภาพที่ 1.12 สวมชวยมือก่อนการแสดงฟ้อนกลองตุ้ม

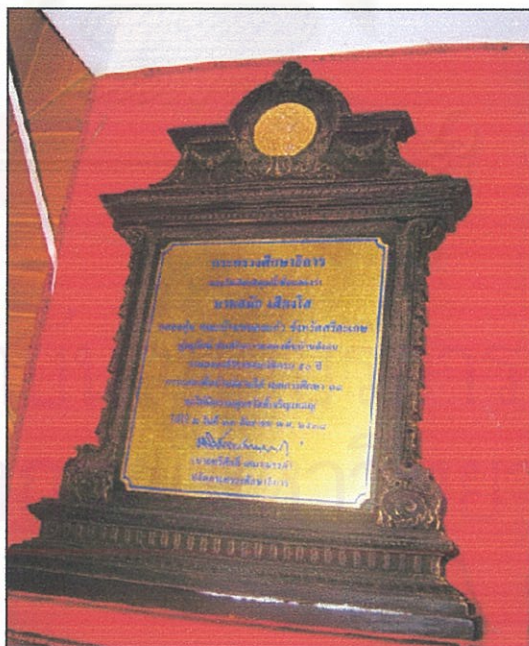
ภาพที่ 1.13 ดอกฝ้ายที่ชาวบ้านนำมาประดิษฐ์ช่วยมือ

ภาพที่ 1.14 ผู้พี่อรุ่นเล็กของบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 1.15 ใบประกาศเกียรติคุณรางวัลชนะเลิศการประกวดฟ้อนกลองต้อม อำเภอแก่งกระจาน
จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 1.16 โล่ประกาศเกียรติคุณจากกระทรวงศึกษาธิการ แก่คณะฟ้อนกลองต้อมบ้านหนองแก้ว

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	นางวรรณิกา นาโสก
เกิด	วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2522
ที่อยู่	บ้านเลขที่ 478 หมู่ 17 ตำบลแสนสุข อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190
การศึกษา	จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกนาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี สำเร็จการศึกษาปี พ.ศ. 2544 ศึกษาต่อในระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีพ.ศ.2551

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย